

Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 2, Sayı 4, Bahar 2014

TUNCELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER

BAHAR, 2014

SAYI
4

SAHİBİ: Tunceli Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Durmuş Boztuğ

SAYI EDITÖRÜ: Doç. Dr. Arzu KARACA ÇAKINBERK

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Doç. Dr. Murat Cem DEMİR

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Ali AKSU

Prof. Dr. Adem ASALIOĞLU

Doç. Dr. Arzu KARACA ÇAKINBERK

Doç. Dr. Murat Cem DEMİR

Doç. Dr. Candan BADEM

Yrd. Doç. Dr. Sabit MENTEŞE

Yrd. Doç. Dr. Servet GÜN

Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÇOBANOĞLU

DANIŞMA KURULU

Abdüsselam UYGUR (Tunceli Üniversitesi)

Adem ASALIOĞLU (Tunceli Üniversitesi)

Ahmet Kerim GÜLTEKİN (Tunceli Üniversitesi)

Ahmet UZUN (Cumhuriyet Üniversitesi)

Ahmet Yaşar OCAK (Hacettepe Üniversitesi)

Ali ERKUL (Cumhuriyet Üniversitesi)

Ali Kemal ÖZCAN (Tunceli Üniversitesi)

Ali TAŞKIN (Cumhuriyet Üniversitesi)

Arzu KARACA ÇAKINBERK (Tunceli Üniversitesi)

Candan BADEM (Tunceli Üniversitesi)

Cemal GÜZEL (Hacettepe Üniversitesi)

Erdal YILDIRIM (Tunceli Üniversitesi)

Faruk KOCACIK (Cumhuriyet Üniversitesi)

H. İbrahim DELİCE (Tunceli Üniversitesi)

Halis ÇETİN (Cumhuriyet Üniversitesi)

Hasan YÜKSEL (Cumhuriyet Üniversitesi)

Hıdır ÖZDEMİR (Tunceli Üniversitesi)

Hiroki WAKAMATSU (Hitit Üniversitesi)

İbrahim TOSUN (Tunceli Üniversitesi)

İsmet EMRE (Bartın Üniversitesi)

Mehmet ARSLAN (Cumhuriyet Üniversitesi)

Mehmet Sadık ÖNCÜL (Batman Üniversitesi)

Murat Cem DEMİR (Tunceli Üniversitesi)

Sabit MENTEŞE (Tunceli Üniversitesi)

Servet GÜN (Tunceli Üniversitesi)

Sezgin KIZILÇELİK (İnönü Üniversitesi)

Şeref POYRAZ (Cumhuriyet Üniversitesi)

Yavuz ÇOBANOĞLU (Tunceli Üniversitesi)

Zeynel ÖDEMİŞ (Tunceli Üniversitesi)

HAKEM KURULU

Adem Asaloğlu (Tunceli Üniversitesi), Ahmet Bozdoğan (Cumhuriyet Üniversitesi), Ahmet Haluk Atalay (Anadolu Üniversitesi), Ahmet Kerim Gültekin (Tunceli Üniversitesi), Ahmet Ölmez (Cumhuriyet Üniversitesi), Ahmet Üstün (Amasya Üniversitesi), Akşin Somel (Sabancı Üniversitesi), Alev Erkilet (Kırklareli Üniversitesi), Ali Aksu (Tunceli Üniversitesi), Ali Kemal Özcan (Tunceli Üniversitesi), Arzu Çakınberk (Tunceli Üniversitesi), Assiye Aka (ÇOMU), Aylin Gürgün Baran, Ayşe Gündüz Hoşgör (ODTÜ), Bilal Yücel (Cumhuriyet Üniversitesi), Burhan Paçacıoğlu (Cumhuriyet Üniversitesi), Bülent Bilmez (Bilgi Üniversitesi), Candan Badem (Tunceli Üniversitesi), Caner Işık (Adnan Menderes Üniversitesi), Celil Arslan (Erciyes Üniversitesi), Cengiz Ekiz (Abant İzzet Baysal Üniversitesi), Çağdaş Demren (Cumhuriyet Üniversitesi), Deniz Yıldırım (Ordu Üniversitesi), Elife Kart (Akdeniz Üniversitesi), Ercan Çağlayan (Muş Alparslan Üniversitesi), Erdal Yıldırım (Tunceli Üniversitesi), Erkan Yar (Fırat Üniversitesi), Ertuğrul Uzun (Anadolu Üniversitesi), Eylem Güzel (Yüzüncü Yıl Üniversitesi), Gökhan Yavuz Demir (Uludağ Üniversitesi), Güçlü Ateşoğlu (Mimar Sinan Üniversitesi), H. İbrahim Delice (Tunceli Üniversitesi), Hakan Kaynar (Hacettepe Üniversitesi), Hıdır Özdemir (Tunceli Üniversitesi), Hilmi Demir (Bilkent Üniversitesi), Hiroki Wakamatsu (Tunceli Üniversitesi), Hüseyin Akkaya (Cumhuriyet Üniversitesi), Hüseyin Yılmaz (Cumhuriyet Üniversitesi), İbrahim Tosun (Tunceli Üniversitesi), İbrahim Yılmazçelik (Fırat Üniversitesi), İsmet Emre (Bartın Üniversitesi), Kasım Akbaş (Anadolu Üniversitesi), Kezban Acar (Celal Bayar Üniversitesi), Levent Ünsaldı (Ankara Üniversitesi), M. Nuri Gültekin (Gaziantep Üniversitesi), M. Sadık Öncül (Tunceli Üniversitesi), Mahmut H. Akın (Selçuk Üniversitesi), Mehmet Arslan (Cumhuriyet Üniversitesi), Mehmet Özden (Hacettepe Üniversitesi), Mehmet Sağlam (Bozok Üniversitesi), Mehmet Şiray (Mimar Sinan Üniversitesi), Mehtap Erdoğan (Cumhuriyet Üniversitesi), Meltem Kayıran (Ankara Üniversitesi), Mesut Yeğen (İstanbul Şehir Üniversitesi), Metin Becermen (Uludağ Üniversitesi), Muharrem Güneş (Mustafa Kemal Üniversitesi), Muhsin Soyudogan (Gaziantep Üniversitesi), Muhtar Kutlu (Ankara Üniversitesi), Murat Cem Demir (Tunceli Üniversitesi), Mustafa Şen (ODTÜ), Mustafa Yıldırım (Cumhuriyet Üniversitesi), Nadir Özbek (Boğaziçi Üniversitesi), Neşe Özgen, Nurcan Abacı (Uludağ Üniversitesi), Ömer Demirel (Cumhuriyet Üniversitesi), Ömer Naci Soykan (Mimar Sinan Üniversitesi), Özkan Yıldız (Dokuz Eylül Üniversitesi), Recai Karahan (Yüzüncü Yıl Üniversitesi), Recep Toparlı (Cumhuriyet Üniversitesi), Ruhi Köse (Yüzüncü Yıl Üniversitesi), Rüstem Erkan (Dicle Üniversitesi), Rüya Kılıç (Hacettepe Üniversitesi), Sabit Menteşe (Tunceli Üniversitesi), Savaş Sertel (Tunceli Üniversitesi), Sebiha Kablay (Ordu Üniversitesi), Selami Kılıç (Atatürk Üniversitesi), Selçuk Dursun (ODTÜ), Servet Gün (Tunceli Üniversitesi), Sinan Özbek (Kocaeli Üniversitesi), Suavi Aydın (Hacettepe Üniversitesi), Süheyla Yüksel (Cumhuriyet Üniversitesi), Şennur Özdemir (Ankara Üniversitesi), Şeref Poyraz (Cumhuriyet Üniversitesi), Şevket Öktem (Harran Üniversitesi), Taylan Koç (Çukurova Üniversitesi), Uysal Dıvrak (Tunceli Üniversitesi), Y. Hakan Erdem (Sabancı Üniversitesi), Yavuz Çobanoğlu (Tunceli Üniversitesi), Yener Şişman (Anadolu Üniversitesi), Yunus Ayata (Cumhuriyet Üniversitesi), Yunus Koç (Hacettepe Üniversitesi), Yusuf Karacık (İnönü Üniversitesi), Zafer Toprak (Boğaziçi Üniversitesi),

Zeynel Ödemiş (Tunceli Üniversitesi), Zeynep Dörtok Abacı (Uludağ Üniversitesi), Zülfiye Koçak (Bitlis Eren Üniversitesi), Zülfu Selcan (Tunceli Üniversitesi)

Taranan İndeksler : Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)

Kapak & Logo Tasarım: Muhsin Soyudoğan

Dizgi: Yusuf Evren Yıldırım

Baskı: Tunceli Üniversitesi

Basım Yeri: Tunceli

Basım Tarihi: 2014

Tunceli Üniversitesi Aktuluk Mahallesi Üniversite Yerleşkesi

62000 TUNCELİ

Tel. : +90 428 213 32 76

Faks : +90 428 213 18 61

E-posta : sbd@tunceli.edu.tr

Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 4 (2014)

ISSN: 2147-1614

Bu Sayının Editöründen.....

Merhaba;

Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinin 2014 yılı bahar sayısını sizlerle paylaşmaktan büyük mutluluk duyuyoruz. Bilimsel araştırmaların bilim topluluğuna dolayısıyla topluma yansması için paylaşılması, yayınlanması gerekmektedir. Yayınlanmayan çalışmalar çok önemli bir buluş değerinde bile olsa, insanlarla paylaşılmadıktan sonra katkısı sunmayacaktır. Bilimsel dergiler de işte tam bu noktada bilim insanlarına yardımcı olmaktadır.

Dergimiz, sosyal bilimler alanında yapılan araştırmaları yayımlama ve bilim insanlarının hizmetine sunmayı amaçlamaktadır. Dergide İktisadi ve İdari Bilimler, Eğitim Bilimleri, İlahiyat, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Dilbilim, Edebiyat, Sosyoloji, Güzel Sanatlar, İletişim gibi sosyal bilimler alanındaki bilimsel nitelikte özgün çalışmalar yayımlanmaktadır.

Dergimizin sayfaları yurt içinden ve yurtdışından bilim insanlarına açıktır. Değerli bilim insanları tarafından dergimize yayınlanmak üzere gönderilen bütün çalışmalar, yayın kurulumuz tarafından incelemeden geçerek hakem değerlendirme süreci başlamaktadır. Dergimize gönderilen çalışmaların daha hızlı biçimde değerlendirilmesi için değerli yazarların dergimizin web sayfasında belirtilen yazım kurallarına hassasiyetle uymalarını rica ediyoruz. Dergimizde yayımlanan yazıların tüm işlemleri e-posta sistemiyle gerçekleştirilmektedir.

Bu çabaların sonucunda dergimizin 4.sayısında, yazına önemli katkı sunacağını düşündüğümüz eğitim bilimleri, sosyoloji ve güzel sanatlar alanında 4 makale yer almaktadır. Bu sayıda, ilginizi çekeceğini düşündüğümüz 2'de kitap incelemesi bulunmaktadır.

Birçok farklı üniversiteden önemli çalışmalar yaparak dergimize katkı sağlayan değerli yazarlara teşekkür ederiz. Makaleleri özveri ve gönüllülük esasını değerlendirerek önerileri ile yazarlara ışık tutan, yol gösteren hakemlerimize şükranlarımızı ve teşekkürlerimizi sunarız.

2014 yılının güz döneminde yayınlanacak bir sonraki sayımızda görüşmek üzere iyi okumalar dileriz. Saygılarımızla...

Yayın Kurulu Adına 4. Sayı Editörü
Doç. Dr. Arzu KARACA ÇAKINBERK

İçindekiler

Makaleler

Şeyh Dilo Belincân‘In الشيخ دلو بلنجان Seceresinin Kısa Bir Analizi	Erkan YAR & Erdoğan YALGIN	07
Buyruklara Göre Talip, Pir ve Mürşit İlişkileri	Ceyhun SOLMAZ & Hasan ÇELİK	33
Merkezi Ortak Sınav Uygulamasının Etkilerine İlişkin Öğretmen Görüşleri	İsmail KAHRAMAN	53
Su Üzeri Yaşam Alanlarının Dünyada Bulunan Uygulama ve Arayışlarına İlişkin Örneklerin Analizi	Pelin YILDIZ	75
Türkiye’de Ekolojik Hareketler: Yerelden Evrensele (Bergama, Muğla ve Tunceli Örnekleri)	Yavuz ÇOBANOĞLU	105

Kitap İncelemeleri

Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji	Ahmet Kerim GÜLTEKİN	129
Türkiye’nin Kürtleri	Servet GÜN	137

ŞEYH DİLO BELİNCÂN'IN *الشيخ دلو بلنجان* ŞECERESİNİN KISA
BİR ANALİZİ

Erkan YAR*
Erdoğan YALGIN**

Özet

Şeyh Dilo Belincân, tahminen X. yüzyılın sonunda ve XI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, Tâcû'l Arifin Es-Seyyid Ebu'l Vefâ'nın öğrencilerindedir. Onun adına düzenlenmiş elimizdeki bu belge, Şeyhi, İmaduddin Süleymâni tarafından ve seçkin şahitler huzurunda hazırlanmıştır. Verilen belgeyle Şeyh Dilo Belincân'dan, toplamda 43 Kürt cemaatini irşad etmesi istenmektedir. Şeyh'in gelip, Dersim'in (Tunceli) merkez Pilvank/Pilvenk (Dedeagaç) köyünde mekan kurmasıyla birlikte, cemaatler arasında faaliyet çalışmalarına başladığı anlaşılmaktadır. Lakin sözü edilen bu faaliyet çalışmalarını; Pilvank köyündeki, Kurmanç Pilvankan aşireti içinde onun adına, "Şıx Delil-i Berxécân Ocağı" tesis edilmiş olmasında anlamaktayız. Şeyh'e ait olan belge, şu an ocak mensuplarında olup, asırlarda beri itinayla saklanmışdır. Belge, bizden önce ilk defa 1997 yılında, bazı hocalar tarafından ikibuçuk sayfadan (eksik ve yanlış da olsa) ibaret, Türkçeye tercüme edilmiştir.

Topluluk üyeleri kutsadıkları banilerini, şeceredeki adıyla Şeyh Dilo Belincân olarak değil de, Şıx Delil-i(é) Berxécân (Şeyh Delil-i Berhicân) olarak yadederler. Zira Şeyh'in isimi, sözlü anlatımlarda bölgelere göre farklılıklar arz etmektedir. Şeyh'in ayak izlerinin bulunduğu bölgelerde, daha çok Şıx/ Şeyx Bircân, Bilécân, Belincân, Bilicân, Belinc, Bericân, Berücân vb. isimlerle anıldığına tesadüf edilmektedir. Arapça olan Şeyh sözcüğü, Kurmanci dilinde Şıx/ Şeyx olarak telaffuz edilmektedir. Alevi/Bektaşî geleneğinde her ocak evliyası için anlatılan, mutlaka bir öznel mit vardır. Şeyh Dilo Belincân'nın ardılları ise evliyalarını, şöyle bir mitsel anlatıyla günümüze kadar takdis ederek yaşatmışlardır. Şıx Dilo Belincân adı etrafında anlatılagelen birçok mitik aktarı bulunmaktadır. Fakat Onun bir kurulum miti vardır ki, bu anlatım yerel literatürde aynı zamanda onun adını da bellirlemektedir. Ocak pirlere ve bağlarına göre şıxları, Dersim'de Pilvank köyüne yeni geldiğinde, bu bölgede otorite sahibi olan Hıristiyan Keşişle karşılaşır. Bölgeye yerleşmesine karşı çıkan keşişle, girdiği uzun tartışmalar akabinde, gelişen bir takım doğüstü olaylardan mütevellit, keşiş'in evi ve kilisesi yıkılır/ harap olur ve keşiş bölgeden uzak

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

** Araştırmacı Yazar

düşerken, şıx köye/bölgeye yerleşir. Derken, keşiş; Şıx'la arasını düzeltmek için, oğluyla birlikte şıx'a bir kuzu yollar. Kuzuyu kesip, misafirleriyle birlikte yedikten sonra şıx, kuzunun derisine konan/sarılan kemiklerinden kuzuyu, yeniden canlandırarak eski hayatına döndürür. Bu keramete tanık olan bölgedeki Kurmanç klanlar/cemaatler, ilk defa gördükleri bu zata Kurmanci/Kürtçe “Berx (kuzu) é (kaynaştırma eki) cân (ruh) veren” manasına gelen, yani ona; “Berx é can” adını verirler. Kurmanç aşiretleri onun yol ehli bir evliya olduğuna hükmederek, bu kerametini bir “kanıt, hüccet, burhan, belge” olarak görürler. Bu sebepten köylüler, gönül gözlerini açtığı için Berxécan'a, Delil künyesini veriler. Onun yaşlı ve bilgin olmasından ötürü, Şıx unvanını, ismine ekleyerek “Şıx Delil-i(é) Berxécan” adını hafızalarına ve gönüllerine nakşederler. Yani, “Kuzuyu canlandırarak kendisini kanıtlayan Şıx! Bölgede ışık nuru (Cerağ) yakan, uyandıran Delil! Diğer yandan belirtmeliyiz ki; Delil terimi, ayn-i cem'lerde/ civatlarda yakılan çıranın da adıdır. Sürek terminolojisinde buna; delil uyandırma/delil sırlama da denilmektedir.

Ocak mensupları bu yazılı belgeye, Kurmanci dilinde “Şecere yé Şıx Delil-i Berxécan”, adını vererek, onu takdis etmektedirler. Bu çalışma kapsamımız dahilinde; belgede bir bütün oluşturacak biçimde, birbirine bağlı bazı öğelerin, tarihsel verileriyle ele alınması, çağdaş/modern araştırmalarla karşılaştırılıp tahlil edilmesi hedeflenmiştir.

Şecerenin Özellikleri

Şecere, yekpare olarak üç metre uzunluğunda ve yaklaşık otuz santimetre genişliğinde bir parşömen deri 1 kağıda, Arapça yazılmıştır. Şecere, 110 asıl/orjinal satırlardan oluşmaktadır. Şecerenin, bir bütün olarak gerek edebi üslubu ve terminolojisi, büyük ihtimalle Suriye Arapçasıyla yazıldığı intibahı vermektedir. Bilindiği üzere Arapça bir isim olan şecere; Ağaç demektir. Şecere ise; Tek bir ağaca denilmektedir. Bir ailenin kökünü gösteren cetvel/çizelge, soy kütüğü anlamlarını içinde ihtiva etmektedir. Aslında, Şıx Dilo Belincâ'nın ardıllarına bıraktığı belgenin içerisinde onun soy ve tarikat ağacına yer verildiği gibi, ayrıca onun, Kürt aşiretlerinin vekillğine getirildiği ve bu Kürt cemaatlerin irşadı için bir tür dailik çalışmaları yapması istenmektedir. Bu sebepten dolayı belgenin, o dönemdeki Kürt aşiretlerinin de bir tarihsel şeceresi olduğu düşünülmelidir.

¹ Şecerenin yazıldığı *Parşömen*'in etimolojisi; Yunanca “Pergamini, Pergamos Bergama”, Arapça “Per-gamun”, Batı dillerinde İngilizce “Parchment”, Almanca “Pergament”, Türkçede buna, “Akderi” de denilmektedir. Ayrıca Asuri ve Ermenilerin yazılı belgelerinde sıkca kullandıkları ve “Magagat” adını vedikleri deri kağıtlar, işte bu Pargament/Parşömen deri kağıtdan oluşmaktadır.

Şıx Dılo Belincân² adına yazılan bu belge, şecereden daha çok aslında bir "ıclas" belgesidir. Arapça bir tanım olan ıclas; "oturtma, tahta çıkartma" (Özön, 1989: 354) anlamına gelmektedir. İclas kavramı, aynı zamanda Arapçadaki İcazet; " izin, diploma, olur deme" (Özön, 1989: 354) fiiliyle eşdeğerdedir. Öte yandan Farsçadaki İcazetname; "Medresede okuyanlarla, yazı öğrenenlere verilen öğrenim belgesi, izin kağıdı" (Özön, 1989: 354) anlamına gelmektedir. Bunlara ek olarak; Ahmet Eflaki'nin (ö. 1360), Ariflerin Menkıbelerinde adı geçen ıclas töreni; "Oturtma töreni, şeyhleri posta oturtmak için yapılan tören" (Eflaki, 1986/1: 406) olarak karşılık bulmaktadır.

Belgenin içerigine bakıldığında, en son tahlilde şunu diyebiliriz: Sözü edilen vesikanın bir ıclas töreni sırasında dile getirilenlerin kâğıda yazılışıyla kayda geçirilmesi andaki bir gerçeğe tanıklık edilmesine işaretir. Modern dilde, daha geniş manada bu vesikayı, bir "görevlendirme, ahitname/sözleşme, atama, diploma" benzeri kavramlarla da anmak

² Bir bütün olarak Şıx'ın **Dılo Belincân** adı, Kürtçe onomastigi ve topografisinde sıklıkla göze çarpan isimlerdir. Örneğin **Dıl**; *Hewremani dilinde* "zil", *Gorani dilinde* "dhil", *Kurmanci dilinde* "**dıl/ dil**" dir. İsmi'nin Türkçede *Yürek/ kalp, gönül, sevdâ/ aşk, sevdakar deli* ve benzeri manaları bulunmaktadır. İki ayrı isimden oluşan **Belincan** adının kökü olan **Belé/ i**, Kurmanci ve Farsça dilinde bir "*Onaylama*" fiilidir. Yani, "Evet, hay hay! Pekala! seve seve!" anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca Bel, Bil, Bal ve benzeri adların antik çağlarda, Mezopotamya'da varolan bazı tanrıça isimlerini anımsatmaktadır. İsmi'nin tamlaması olan **Can** eki; Yine Farsça ve Kurmanci dillerinde, aynı morfolojik anlamlar içermektedir. Buna göre *Cân: Ruh, Nefes, Yaşam/ hayat, Aziz, Değerli, Efendi, Sevgili* anlamlarına gelmektedir. Sonuç itibarıyla Dılo Belincan "**Dıl u Belé (i) can**" *Kalpten/ yürekte, gönülden canını ortaya koyan, seve seve canından vazgeçen Şıx! Gönülüne göre davranan Şıx!*" benzeri morfolojik anlamları içermektedir. Şıx'ın ebediyete intikal ettiği bölge hakkında birçok veri bulunmaktadır. Bunlar içinde, akla en yakın olanı, Gaziantep (Dılok) in Oğuzeli ilçesine bağlı, Suriye sınırına 10 km. uzaklıkta olan ve yine kendi adıyla anılan Şeyh Bilécan (Arslanlı) köyüdür. Şeyh bu bölgede, halk arasında; "*Çoban Bilécan, Şıx Bilécan, Şıx Biléc Hazretleri, Şeyh Bircan*" gibi isimlerle tanınmaktadır. Şıx Bilécan köyünde, onun *türbesi ve Şeyh Bilécan Camii* bulunmaktadır. Yine yakın zamana kadar, türbesinin yanında onun adıyla anılan *bir dut ağacı* bulunmaktaydı. Ayrıca eskiden Gaziantep'in merkez Şahin Bey semtinde *Şeyh Bircan türbesinin* olduğu ve şimdilerde ise *Şeyh Bircan camii*sinin bulunduğu bilinmektedir. 9 Şubat 2013 tarihinde alan araştırması yapmak için bu köyde bizatihi bulunduğumuzu, belirtmek isteriz. Şıx Dılo Belincan/Şıx Delil-é Berxécan Ocağı hakkında daha geniş bilgi için ayrıca Bkz. Erdoğan Yalgın, "*Şıx Dılo Belincan/ Aşiré Pilvankan u Ocaxé Şıx Delil Berxécan*", "*Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri*, Haz. Erdal gezik ve Mesut Özcan, Kalan yay. Ank. (2013: 421-493)

mümkündür. Şıx Delil-i Berxécan ocağının kadim geleneğinde, toplumsal hafızaya yerleşen “şecere” kavramını, biz de çalışmamızda aynen kullanmayı uygun gördüğümüzü yeri gelmişken burada belirtmeliyiz.

Şecerede Adı Geçen Tarihsel Yetkililer/ Şahsiyetler: *Alaeddin Keykubat, Çengiz Han ve Keykavus Hân*

Mevcut şecerenin başlangıç bölümünde Sultan Alaeddin'in (Keykubat 1220-1237) 17 satırlık bir onay notu bulunmaktadır. Keykubat'ın burada düştüğü notunda, şecerenin; “şeyhler şeyhi Dilo Belincân'a ait olduğu” nu belirtir. Yine aynı bölümde Keykubat; *Çengiz Han (1207-1227)'in işaretini gördüğünü*, Çengiz Han'dan da önce, selefi olan abisi *İzzettin Keykavus Han (1211-1220)'ın da bu şecereye izin verdiğini* yazmaktadır. Keykubat tarafından verilen bu ipuçları açıkça göstermektedir ki; Sultan Alaeddin Keykubat'ın elinde, Şeyh Dilo Belincân adına düzenlenmiş belgeler bulunmaktadır. Lakin asıl/*orginal* belgenin iki ayrı/*tefrik* bölümden/nüshadan müteşekkil olup, Keykubat'ın bunları görüp inceledikten sonra, tek bir kağıda istinsah (müstensih/el yazısıyla kopyalayan/yenileyen) ederek birleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu bilgiyi; yekpare olan mevcut şeceredeki iki ayrı sonuç bölümünden ve bu bölümlerin altında yazılı olan iki ayrı tarih bulunmasından, elde etmekteyiz.

O halde; alanda elde ettiğimiz verilerle birlikte, olayın tafsilatı şu mecrada gelişmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Şeyh'in adına düzenlenmiş bu belgeleri Keykubat'a, onun ardılları (Şıx Delil-i Berxécan Ocağı Piranları) tarafından sunulmuştur. Keykubat, kendisine sunulan belgeleri görüp, okumuştur. Sonrasında yeni bir rulo kağıdın baş tarafına, kendi özel notunu düşerek, mevcut belgelerdeki bilgileri de aşağıya peş peşe aktarmıştır. Şeyh'in adına düzenlenmiş eski belgeleri alıp, yerine tanzim ettiği bu yeni şecereyi onaylayarak, ardıllarına/sahiplerine geri vermiştir. Şecerenin başlangıç bölümündeki Keykubat'ın taktim notunun üzerinde, toplamda altı adet kırmızı ıslak mühür bulunmaktadır. Mühürler tam olarak okunmamakla birlikte, azda olsa okunan bir mühründe, “*Muhammed'in mevlası*” yazılıdır. En baştaki ilk mührün, Keykubat'a ait olduğu kuvvetle muhtemeldir. Diğer 5 mührün, Osmanlı padişahlarına ait olduğu varsayılabilir! Öte yandan bu hesaba göre asıl belgelerde bulunan ilk iki onay mührün sahipleri, Keykubat'ın verdiği malumatla böylece anlaşılmaktadır. Söz konusu asıl belgede adları geçen yetkili şahsiyetlerin (*Moğol/Çengiz Han ve Selçuklu/Keykavus Han 1210-1237*) ya da temsilcilerinin

çeşitli iktidar mücadeleleri vesilesiyle, otokton/yerli Kürt aşiretlerin olduğu bu geniş bölgelerde buldukları, tarih sayfalarında bilinmektedir. Kesin bir şey var ki; Keykubat'tan önce asıl belgeleri, adı geçen bu her iki şahsiyet görmüş ve onaylamıştır.

Şecerenin Yazıldığı Tarihi ve Yazılış Sebebi

Şecerenin içeriğinde var olan iki ayrı sonuç bölümlerindeki tarihler dışında, -der kenara sonradan eklenmiş bir tarih daha bulunmaktadır. Bu noktada, dikkat çeken bir husus söz konusudur. Şöyle ki; yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi iki ayrı/tefrik bölümün/nüshanın peş peşe birleştirildiği aralıkta, şecerenin 76. satırından sonra, yani birinci faslın bitiş ve ikinci faslın başlangıcı arasında, sağ tarafta yukarıdan aşağıya ve bir kavis çizilerek sola doğru (-der-kenar/kenar yazısı) bir tarih notu düşülmüştür. Bu satırda okuyabildiğimiz kadarıyla “Zencul kadim, kadim şeyh h. 408/m. 1017” tarihi yer almaktadır. (Bkz. 18. Resim)

Aynı tarih, şecerenin 1997 deki çevirisinde “En son şeyh 408 h. Senededir” diye doğru olarak tercüme edilmiştir. Ocak pirleri, tarihin yazılı olduğu bu kısacık satırın, *aslında ilk asil şecerede, Şıx'ın el yazısıyla aynı yerde yazılı olduğunu, fakat Keykubat'ın katiplerinin bunu yenilenmiş mevcut şecereye aktarmadıklarını, daha sonra ocak pirlерinin aynı yere, bu bilgi notunu düşüklerini, atalarından edindikleri ortak sözlü bilgilerle günümüze/bize aktarmaktadırlar.* Bu bilginin, doğruya yakın bir veri olabileceği düşünülebilir. Zira h. 408/1017-18 tarihi, benzeri diğer şecereelerde, Tacü'l Arifin Es-Seyyid Ebu'l Vefa'nın hakka yürüdüğü tarih olarak görülmektedir. Bu konuya, daha sonra ayrıca değinilecektir.

Şecere kağıdının bazı yerleri kırışık olduğundan, satırlarının net olarak okunamadığını bu noktada tekrar belirtmeliyiz. Şeceredeki birinci şecerenin/bölümün yazıldığı tarihin yazısı, şecere kağıdının ilgili yerindeki kırışıklıktan ötürü, harfleri net bir şekilde okunmamakla birlikte, okuyabildiklerimiz ise bizi, değişik tarih sonuçlarına götürmektedir. (Bkz. 18. Resim, 4. Satırın sağ tarafı)

Örneğin 1997 yılında ilk defa şecereyi Türkçeye tercüme eden adları bilinmeyen hocaların, ilgili satır için vardıkları sonuçta; “Meşahihe verilen bu izin, hicretin 48. senesinde perşembe günü yazdı” denilmektedir. Buna göre h. 48 tarihi, miladi 668/669 yapmaktadır. O halde Şeyh'in, bu tarihte yaşamadığı ve dolayısıyla bu sonucun doğruyu yansıtmadığı anlaşılmaktadır.

Tahmin sınırlarımızı da zorlayarak bizim, bu tarih satırını okumalarımız sonucunda, ancak olası şu rakamsal veriler üzerinde durulabilir! Yani bu satır *h. 184, miladi 801 olarak okunabilir!* Yine *h. 340, miladi 952 olarak okunabilir!* Ayrıca *h. 840, miladi 1437 olarak da okunabilir!* Bu üç ayrı tarih içinde, kesin olmamakla birlikte, mantığa en yakın olanı *h. 340, miladi 952*'dir. Bu hesaba göre; Şeyh Dilo Belincân, 40'lı yaşlarında şeyhlik mertebesine yükselip hırka giydiği düşünüldüğünde, onun doğumu, 910'lara kadar gitmektedir. O halde, şecerenin ikinci nüshasının yazıldığı kesin tarihi olan *h. 400, miladi 1010 yılı, h. 340, miladi 952*'le pek de uyum içinde olmamaktadır! Hem bu hesaba göre, şeyh'in adına yazılan son belgenin, 100 yaşındayken yazıldığı, ilk yazılan nüshayla ikinci yazılan nüshanın arasında, 58 yıllık bir zaman diliminin oldukça orantısız olabileceği düşündürücüdür. Fakat mevcut tarihler içinde üzerinde durulması gereken tek sonuçsal tarihin bu olduğu görülmelidir.

Her hâlükârda birinci nüsha için tahminen verdiğimiz bu tarihlerin, net bir şekilde okunmamasından ötürü, kesin bir sonuca gitmenin zorluğu anlaşılmalıdır. Bize göre bu her iki ayrı nüsha/bölüm, aynı yılın içinde peş peşe yazılmış ya da kuvvetle muhtemelen birinci nüsha, yine 1010 yılının öncesindeki bir tarihte kaleme alınmıştır. Lakin her iki bölümün içindeki bilgiler, birbirini tamamlar mahiyette olup, metnin tümü komple ele alındığında, akıcı üslubundan dolayı bir bütünsellik taşıdığı görülmektedir. Bizim kanaatimize göre; birinci nüshayla Şeyh Dilo Belincân'a, (-birazdan gösterileceği gibi) üç ayrı köy/bölge verilmiş ve dolaylı olarak bu bölgeleri gezip alanda aşiretler nezdinde bir etüt çalışması yapmıştır. Daha sonra sahada edindiği bilgilerle okuluna/dergahına geri dönüp, ikinci belgeyle aşiretlere vekil olarak yollanmak için, Şeyhinden yetki almıştır. Öte yandan şecerenin son kapanış bölümündeki not ve içinde taşıdığı son tarih, aynen şöyle akmaktadır:

"Bu yetkiyi; hazreti Tâcu'l-Ârifin (Allah onun sırrını mübarek kılsın), veli, büyük şeyh İmaduddin Süleymani'ye, o da; Şeyh Dilo Belincân'a vermiştir. (...) Selam Muhammed'e ve onun yakınlarına olsun. Mahi nehar (burası anlaşılmalıdır!) ayının 4. gününde sene h.400 (m. 1009/10) yılı." diye, son tarih düşülmüştür. Bu tarih; 1997 yılında *"Çarşamba günü yazıldı. h. 400 senesinde yazıldı."* ibaresiyle doğu çevrildiği görülmektedir. Yine sonuç bölümünde şecereyi yazanın adı, unvanı ve kimin katibi olduğu, açıkça belirtilmektedir. Yeri gelmişken bu ilgili bölümü aynen aktaralım:

“Bu harfleri yazan katip fakir, hakir fakirlerin ve miskinlerin ayaklarının toprağı, seyidimiz ve şeyhimiz Ariflerin sultanı, varanların varacağı yer, takva sahiplerinin imamı Sultan'ul Tacü'l Arifin, (kadesau.) gönderilmişlerin (dua cümlesi! okunamadı) insanları hakka götüren/yönlendiren, Sultanul Tacü'l Arifin (kadesel..? iki kelime okunamadı!). (Selman) Tacuddin el Vefani. Selam ve salat onun üzerine okunsun. Allah onun çalışmalarını başarıya ulaştırsın.“ (Bkz. 25. 26 Resimler) Burada çok net bir biçimde görülmektedir ki Şeyh Dilo Belincân, Ebu'l-Vefâ'nın okulunda okumuş, eğitimini tamamladıktan sonra ona verilen belge, h. 400/1010 yılında Ebu'l-Vefâ'nın özel katibi tarafından yazılmıştır.

Şu ana kadar, incelediğimiz mevcut şecereler arasında ilk defa, böylesine eski bir tarih ihtiva eden belgeyle karşılaştığımızı belirtmek isteriz. Lakin Anadolu Selçukluların, Malazgirt'ten askeri girişleri 1071 yılını gösterdiği bilinirken, 1010 yılında kaleme alınan bu belgede, adı cemâeti'l-ekrâd'i olarak geçen Kürt cemaatlerin, Dersim merkezli Kürt coğrafyasının otokton/yerlileri olduğu bununla rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Şeceredeki bir diğer husus; okuduğu dergah/okul tarafından Şıx Dilo Belincân'a huzurda hırka giydirilip, dailik ünvanıyla Kürt aşiretlerinin vekilligine yollandığı için ona, bazı köylerin özellikle bir nevi vakfedilerek, verildiğini anlamaktayız. Konu ile alakalı bölüm, şecerede aynen şöyle işlenmiştir: “... Ona şu beldeler/ memleketler verilmiştir. Keysun köyü (Bu köy 20 fedandır), Nehfnur köyü (Bu köy 5 fedandır) ve Ezkunik köyü (Bu köy 20 fedandır). Ayrıca zikredilen bu köylerin, Hurmüz Ebvan mülkü olduğuna işaret edilmiştir. Buna göre adı geçen köylerden Keysun, bugünkü Adıyaman'ın Besni ilçesine bağlı Keysun beldesidir. Nehfnur hakkında, bunca araştırmalarımız sonucunda henüz bir malumat edinemediğimizi üzümlere belirtmek isteriz. Bu köyün, günümüzdeki modern adına henüz ulaşamamakla birlikte, Pilvank köyünün önceki adının Nehfnur olabileceğinden kuşku duymaktayız. Lakin Nehfnur ve özellikle Keysun adının, Asuri/Suryani kökenli olabileceğini düşünmekteyiz! Ezgunik adıyla anılan köy, günümüzdeki modern adıyla Ağzunik olup, birçok bölgede bu isimle karşılaşılmaktadır. Zira Dersim'de, Hozat ilçesindeki Akpınar ve Pertek ilçesinin Dere (Hormkeğ/Rumkeğ) nahiyesine bağlı Kayabağ köyü olmak üzere, birbirine yakın iki ayrı yerleşke bulunmaktadır. Dere nahiyesine bağlı Ağzunik köyü, 1800'lerin sonundan beri, Pilvankan aşiretinin bir merkezidir. Feddan: Arapçada bir yüzölçümü birimidir. Yani “bir çiftlik yer“ demektir. Örneğin bu

tabir, XVI. yüzyıllarda daha çok, Suriye Arapçasında halen kullanılmaktadır.

Yine adı geçen bu memleketlerin bulunduğu geniş coğrafyada, pre-historik (tarih öncesi) antik çağlarda Hurri/Mitanni³ kökenli topluluklar yaşamaktaydılar. Daha sonraki asırlarda Zerdüşt (m.ö. 628-551) felsefesinin “iyilik tanrısı melegi” olan *Ahura Mazda*’sı, *Hürmüz*’e inananlarının yayılım coğrafyasına işaret ettiği düşünülebilir. Yine şecerenin yazıldığı tarihle yakın bir zaman dilimine işaret etmesi bakımından, Aleviligin bir önderi olan Babek Hurremilerin (795/798-838) yaşadıkları coğrafi bölgeleri işaret edebileceği de akıllara gelmektedir. Şeceredeki “*Hürmüz mülkü*” tanımıyla, öyle anlaşılmaktadır ki; bir bakıma X. XI. yüzyılda bölgede halen hatırı sayılır Zerdüştî/Kürt topluluklarına bir vurgu yapılmaktadır.

Lakin XVI. yüzyılda, Çemişgezek sancağında köy halkları tasnif edilirken; “*cema’at-ı Müslümanan, Cema’at-ı Gebrân, Cema’at-ı Yahudiyân vs.*” (Ünal, 1999: 55) cemaatlerinden sözedilmektedir. Buradaki *Gebrân/Gebr* adı, *ateşe tapan mecusi* manasına gelmektedir. *Zındık* küfrünün bir diğer karşılığı olan *Gevur* tanımının, yine *Gev(b)*’den türetildiği sanılmaktadır. Ayrıca bölgede, bu topluluk içinde sivrilen Mazgirt merkezli Kurmanc Dewrêş Gewr/Gebr ocağının olduğu bilinmektedir. Buna ilaveten Dersim merkezli *Gewran/Gebran* aşiretinin günümüzdeki varlığı gözönünde tutulduğunda, şecerede adları zikredilen aşiretlerin yerleşkelerinin çoğunlukla Dersim ve yakın çevresinde konumlanmaları vs. tarihsel kodlarda bu bölgenin, ayidiyet bakımından *ateşe tapan Maği-Mecusi, Zerdüştî, Batını*⁴ toplulukların vatanı (*Hürüm/ Hürmüz mülkü*) olduğuna bir işaret teşkil ettiği kuvvetle muhtemeldir.

³ Hurri/Mitanniler’in (M.Ö.3000/1400-1700) Zağroslardan çıkıp, Kuzey ve Orta Mezopotamya’da, Urfa merkezli devletleştikleri bilinmektedir. Hurrilerin, var olan Neolitik çağın tradisyonları ve anaerik toplumsal inanç yapıları, zaman içinde evrilerek, önce Mazda inancına ve dolayısıyla Zerdüştlüğe dönüşmüştür. Alevi/Bektaşî geleneğinin temel öğelerinin aynı kaynaktan etkilendiği, günümüzde dahi tartışılmaktadır.

⁴ Sunni erkin karşısındaki bu felsefik akımların en belirgin ortak ismi, *Batın/Batına, Batınilik, Batıniye* idi. Arapça olan *Batını*; Batı dillerinde *heterodoks* olarak da bilinmektedir. Batını/ezoterik felsefe inancı, resmi din/İslami felsefesi *ortodoksiye* anlayışına karşıt geliştirilen aykırı ve apayrı bir dinsel anlayış ekolüdür. Bu ismi onlara, elbette karşıtları vermişlerdir. Yine karşıtlarına göre bunun manası kısaca şuydu: Batını hareketler, *Kur’an’ın herkesin anladığı dış/zahiri*

Şecerenin yazılış sebebi ve böylesi bir coğrafya'ya, Şeyh Dilo Belincân'ın eğitilerek neden gönderildiğinin temel sorusu, daha çok iki ayrı farklı cevabı kendi içerisinde ihtiva etmektedir. Bunlardan birisi; *konjonktürle olarak şecerenin içeriği, yazıldığı dönem, Şeyh Dilo Belincân'ın okuduğu okul, büyük Şeyhi olan Ariflerin Tacı, Sultan Seyyid Ebu'l Vefa-i Kurdi hazretleri, Kürt cemaatleri ve benzeri tarihsel nesnel öğelerin günümüzdeki literatür verileri gösterilebilir. Bir diğer temel faktör ise; günümüzde yaşanan Batını Alevi/Bektaşî inancı açısından konuyu ele aldığımızda, bütün bunların arka planındaki olguyu, takiyye⁵ amaçlı, Batını inanç ekolleri nazaryesinde telakki etmemiz de mümkündür.*

Velakin, şecerede açık ifadeleriyle kendisini gösteren İslami kavramlar ışığında, o ana kadar, bölgede Müslüman olmayan ya da tam anlamıyla İslamiyet'i kavrayamayan Kürt cemaatlerinin irşat edilerek Müslümanlaştırılması hedeflenmiş olduğu, sonucuna varabiliriz.

Zahiri manada bakıldığında bu belgeyle hedeflenen maksat "Kürt cemaatlerinin Müslümanlaştırılması" söz konusudur. Az da olsa bu konu üzerinde durmaya çalışacağız. Bu tür belgelerde kısmen olduğu gibi, şecerede de İslami/Ehl-i Sünnet kavramları kullanılmıştır. Dönemi göz önünde bulundurduğumuzda bunların bir bakıma normal karşılanması yerindedir. Lakin günümüz Alevi/Bektaşî teolojisinde sünni inancın

şekliyle değil de, iç/batını anlamıyla yorumlanması gerektiğini savunmaktadırlar. Onlara göre görünen evrende ve insanda iki ayrı unsur/cihet vardır. Herşeyin görünen şekli; **Zahiri** olup, bu dışı ilişkindir. Bir de görünmeyen yönü vardır: o da **Bâtını** olup, herkes tarafından kolayca bilinmeyen, bir gizemli sırlı yanı bulunmaktadır. Ayrıca kutsal kitapların Tanrı'nın değil, peygamberlerinin sözleri olduğuna inanan ve başta Kur'an olmak üzere, kitaplarda sözü edilen ayetsel açıklamalara inanmayan toplulukların genel adı Batına/Batınilik'ti. Oysa Batınilik, 7. yy la birlikte, İslam coğrafyasında çıkan bütün akımları, tasavvufi manada derinden etkilemiştir. Bu vesileyle Batıniler, faaliyette olduğu bölgelerde İslam içi bölünmeleri daha da hızlandırıp, kendi taraftarlarının yaşam alanını genişletmeyi hedeflemekteydiler. Bu bağlamda Alevi/Bektaşîliğin, bir Batını yaratması olduğuna dair değişik veriler, bazı kronikler tarafından dile getirilmektedir. Coğrafyamızda bunların en başında, Abdülkakiy Gölpinarlı (1900-1982) gelmektedir. Kaynak olması babaında Bkz. Gölpinarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, İnkilap Kitabevi, İst. (1997: 115-161)

⁵ Takkiye, kişilerin/toplulukların özellikle dinsel manada, gerçek inançlarına ilişkin düşüncelerini söylemeyi gizli tutma durumudur. Yani kendisine zıt olan bir çevrede, kendisini ve inancını sakınmak, gözlemek demektir. Tarihte, Emevi ve Abbasi karşıtı tüm Batını ekoller, bu yolu kullanmak zorunda bırakılmışlardır. Batını Dailerin/Réberlerin, içinde buldukları dinsel koşullara rahatlıkla ayak uydurmuş ve sonuçta, kaleyi içten fethederek, kazanan kendileri ve düşünceleri olmuştur.

öngördüğü *beş vakit namazın* yeri hiç olmadığı, tarihsel açıdan bir gerçekliktir. Dönemin halifeleriyle çatışan, Ebu'l-Vefâ gibi bir yol önderinin okulunda okuyup ve onun Şeyh'i tarafından yazılan bir görevlendirme belgesinde cemaatlerden *beş vakit namazın kılınmasının* istemi, burada çelişkili gibi durmaktadır. Bu zaman diliminde, Dersim ve çevresinde özellikle dağlık alanlarda yaşayan şecerde adları geçen Kürt aşiretlerinin daha henüz Müslümanlığı dahi, tartışmalıdır. Bu sebepten ötürü Şeyh Dılo Belincân'dan, adı geçen bu Kürt cemaatlerine “*gece ve gündüz, beş vakit namazı zamanında kaldırması*“nın istenmesi, oldukça düşündürücüdür! Söz konusu bu tanımı/istemi, Şıx Delil-i Berxécan ocağının pirleri ve kanaat önderleri kabul etmemektedirler. Büyüklerinden edindikleri sözel bilgiler ışığında, topluluk üyeleri kısaca şu hususlara dikkat çekmektedirler: “*Şıx'larından istenen bu Sünni davranış biçimi, asıl şecerde yoktu. Bu cümleyi, Sultan Alaeddin buraya eklemiştir. Aksi halde, Şıx Delil-i Berxécan adında bir evliyanın, Dersim'de tutunamayacağını ve bölgedeki Réya Heqi itikadında⁶ onun adına böyle bir ocağın tesis edilemeyeceğini, zira ocak pirlерinin ve taliplerinin, tarihin hiç bir evresinde; -değil gece gündüz beş vakit, bir vakit namazı dahi bilmediklerini*“ ivedilikle aktarmaktadırlar. Belirtmeliyiz ki, Ehl-i Sunnet cemaatleri (Sünni) beş vakit namazda

⁶ Genel itibariyle Alevi/ Bektaşî diye tanımladığımız bu innaç yapısı içerisinde, en yakın tarihiyle 1980 lere kadar otantik literatürün yaşatıldığı Dersim'de, Kurmanci konuşan Kürt aşiretleri kendi inançlarını; “Ra/Ré/Réya Heqi itikadı olarak tanımlarlardı. Bununla; Hakkın/Tanrının yolu inancı ve Doğruluğun/ doğruların yolu inancı“ manalarına gelebilecek benzeri batını felsefik tanımlarla ifade temekteydiler. Aynı topluluk üyeleri kendilerini; “Ewladé Ré/yolun oğlu ve Ewladé Heq/hakkın çocukları“ olarak tanımlarlar. İran ve Irak'taki aynı ekolün Kürt zümreleri kendilerini; Ehl-i Haq, Yarésan, Kakai vb. tanımlarla adlandırılır. Dersim Réya Heqi itikadında Ré, Raa, Riya, Réya, Rah benzeri sözcükler, Kurmanci ve Farsça lügatına, daha çok eski Pehlevce'den geçmiş ve en yalın haliyle Yol/Güneş anlamına gelmektedir. Buna göre örneğin Râh; “Yol, kez, defa, kere, kural kanun, adet, yol yordam, din, nağme (müzik), yöntem, usul, izin...” (Kanan, 2010: 751) fiillerinde kullanılır. Yine bu sözcüklerde mecazi kavramları betimleyen, Pehlevce kaynaklı bir çok sözcükler üretilmiştir. Örneğin, Râz; giz, gizem, sır. Râd; Cömert, himmet sahibi. Bağışlayıcı... Râs; Yol, Râst; Sağ, doğru, düz, dik, dürüst, sağlam.“ Kavramlarla karşılık bulur. Bir diğer veri, Antik çağlarda Güneş tanrısının adı olan Ra; Dersim'de Ra/ Ro olarak, yine yol/ güneş/ ruh/can/ yüz/ cemal anlamında kullanılmaktadır. Sonuç itibariyle bu kavramsal verilerin felsefik açılımları, günümüzdeki Batını-Kızılbaş Alevi/Bektaşî doktrininin temel taşlarını oluşturduğu anlaşılmaktadır.

(salât/dua) hem fikirken, örneğin başlangıcından beri Şii ekoller güneşsel zamanla birlikte, günde üç vakit namza/salât kılmaktadırlar. Buna karşın, şecerede kuvvetli tonda zikredilen bazı suffi/tasavvufi tanımlar da yer almaktadır. Örneğin Dersim ocakları sistematik yapısı içinde yol kavramı, oldukça temel bir unsurdur. Şecerede yol'a vurgu yapılmaktadır. “*Bu yol da, Hz. Muhammed'den gelmektedir. (...) Bu değerli bir yoldur!*” tabiri yer almaktadır. Yine şecerede Şeyh Dilo Belincân'ı “*kardeşler ve müritler için vekil kılmıştır*” ibaresi bulunmaktadır. En son olarak; şecerede, kadın ve erkek birlikte anılmış, Şeyh'in eğitimine/himayesine eşit şartlarla verilerek; “*O Müslüman erkek ve kadınlara, (...) mümin erkek ve kadınlara nasihat etmektedir*” denilmiştir. Bir bakıma bütün bunlar; günümüzdeki Kızılbaş (Ser u Sor) Alevi/Bektaşî terminolojisiyle telakki edilebilen referanslar olması bakımından önem arz etmektedir.

İşin esasında, Şeyh Dilo Belincân bağlarının anlattıklarını doğru kabul etmekle birlikte, asıl şecerede dahi *gece ve gündüz, beş vakit namazı zamanında kıldırması* tabirinin XI. yüzyılda yer almasının, günümüzde doğal karşılanması gerektiği kanısındayız. Çünkü benzeri birçok şecerede, bu türden İslami kavramlarla serpiştirilmiş, imanın ve İslam'ın şartlarının yazıldığını okumaktayız. Bütün bunların işaret ettiği tek sonuçsal noktanın takkiye olabileceği düşüncesi kuvvetle muhtemel gibi durmaktadır. Kronolojik sıralamasıyla örneğin MS. VII. Yüzyıldan itibaren (İslamiyet) Ehl-i Sünnet (*Sunnilik*); Emevi, Abbasi, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı hakim sınıflarının bir nevi otoriter ideolojisiydi. Bunun karşısında kılıç zoruyla, elbette Emevi ve Abbasiler döneminde gelişen Ehl-i Sünnet hegemonyası altına girmek istemeyen ve kendi kadim inançlarını sürdürmeyi devam etmek isteyen topluluklar bulunmaktaydı. Bunlar, bilinen başlangıç tarihiyle M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren Magi/Mecusi, Zerdüştî, Manici, Mazdekci, Babeki Hurremi, Karmati, İhvan-ul Safa ile birlikte ve bunlara paralel olarak daha sonraları Zeydiye, İsmailiye benzeri felsefi cereyandaki akımlar gelmekteydi. Özellikle XI. yüzyılda, Mutezile/Batını ekollerin⁷

⁷ Tarihte farklı isimler altında örgütlenen ve hatta bazı bölgelerde devletleşen bir çok Batını akımlar bulunmaktaydı. Söz konusu Batını felsefi ve taraftarları hakkında yazılan bazı temel kaynaklar şunlardır: Selçuklu Devleti'nin veziri, Nizam-ül Mülk (1018-1092)'ün *Siyasetname*'si , XI. yy da Farsça yazılmış toplamda 50 bölümde oluşmaktadır. Bu eser; 1982 yılında Mehmet Altay Koymen tarafından (*Siyasetname*, Ankara Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları) yayınlanmıştır. Fakat müellifin'in çevirdiği bu eserin önsözünde,

takiyye/*kitmân* yolunu kullanarak Emevi/Abbasi iktidarlarına karşı ezoterik/gizemli örgütlenmeler ve alanlara göre cemaatler arasında, faaliyette bulunan dailer yetiştirildiği tarih zaııtlarında kayıtlıdır.

Şecerede Şeyh Dılo Belincân'ın Soy Silsilesi

Şecerenin başlangıcında Keykubat'ın giriş/takdim notundan sonra, asıl şecerenin, birinci belgenin giriş bölümü Şıx Dılo Belincân'ın soy ağacıyla başlamıştır. Şecere çevirisinde de görüleceği üzere bu fasıl, aynen şöyledir: “Zahid (inançlı) abid (ibadet ehli), vera (dünyadan el çeken) sahibi şeyhler şeyhi Abdullah İbn Belinc'dir. O, Muhammed oğlu, Said oğlu, Menzv oğlu, İshak oğlu, Salih oğlu, Vird oğlu, Muîn oğlu, Musa oğlu, Sulahat oğlu, Kunuz oğlu, Muil oğlu, Ahmed oğlu, Mend oğlu, İshak oğlu, İbrahim Aleyhisselam oğludur. Bu şerefli nispet, zahit şeyh Dılo/Dılo/Delû Belincân'ın nispetidir. O, bu hırka ve makası, şeyh zahit, abid, vera sahibi şeyhler şeyhi meşayih İmadüdin Süleymâni'den giymiştir.”

Belincân'ın şeceresinde verilen soy ağacının, gerçeği yansıtıp-yansıtmadığı elbette tam olarak bilinmemektedir. Bize göre bu soy ağacında “Belincân, babası Abdullah, dedesi Belinc, büyük dedesi Muhammed ve büyük dedesinin babası Said, daha da zorlayarak Menzve“ ye kadar olan bölüm daha çok gerçeğe uygun olarak görülmelidir. Diğerleri, dönemin literatürüne göre bu türden yazımlarda geleneksel olarak uygulanan sıradan yol bildiriminden öte, bir şey değildir. En son kertede duran Harranlı

sayfa 15 de Koymen: “(...) Biz sadece din tarihçilerini ilgilendiren 44, 46, 47 ve 48. Fasılları şimdilik yayınlamıyoruz!” diye belirtmiştir. Bu durumu Nejat Birdoğan; (Bilim ve Ütopya dergisinin, 1996 yılındaki; Sayı: 26; Sayfa:12-14 de “Batınilik ve Hasan Sabah”) adlı makalesinde dile getirerek, adı geçen çeviri eserde yer almayan, Siyasetname/Nasihatnamenin eksik olan sayfalarını çevirerek vermektedir. Burada Batınilerin kimler olduğu ve amaçlarının neler olduğu detaylarıyla yazılmaktadır. Ehl-i Sünnet çizgisindeki yönetim erklerinden, bunlara karşı uyanık olunması istenmektedir. Bir başka eser, Gazâli (1058- 1111) ye aittir. Gazâli, Batıniler üzerine iki ayrı eser neşretmiştir. Bunlardan birisi “El Kıstas'ül Müstakim ve Fedâih-ul-Bâtıniyye” adlı eseridir. 1954 yılında Ahmet Ateş tarafından “Gazzalî'nin Bâtınilerin Belini Kıran Delilleri” adıyla Türkçeye çevrilmiş ve Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Mecbuasında, C.III, S.1-2, Ankara) yayınlanmıştır. Yine Gazâli'nin bir diğer eseri; 1993 yılında Avni İlhan tarafından “Batıniligin İcyüzü” (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Ankara) yayınlanmıştır. Bir bakıma Abbasi halifelerine hoş gözükme isteyen Gazâli, tıpkı takipçisi olduğu Nizam'ül Mülk prototipinde, Batıniler karşıtı bir seyir izlemektedir. Bunların dışında şu Ansiklopediye de bakılabılır (Çağatay, N- Çubukçu İ. A, (1985) “İslam Mezhepleri Tarihi, Batıni maddesi“ Ankara Üniversitesi yayınları, Ankara)

Azer/Ateşoğlu İbrahim/Avraham peygamber (M.Ö.2000?) ise işin mihenk taşı olup, onunla sadece yolun süreğine işaret edilmektedir.

Şecerede Satır Aralarına, Sonradan Eklenen Yazılı Bölümler

Şecerenin baş tarafına, Sultan Alaeddin'in 17 satırlık düştüğü bir paragraflık notun, 15 ve 16. satırının arasına sonradan yazılan/eklenen bir dua cümlesi bulunmaktadır. Bu satırda “*Ebu Bekir Sıddık, Ömer Faruk, Osman Zinnureyn ve Ali'nin ailesine*” diye yazılmıştır. (Bkz. 3. Resim, 4. Satır) Oysa çıplak bir gözle de görüldüğü gibi Keykubat'ın orjinal notunda, bu cümle yer almamaktadır. Bunun yerine sadece “...Onun söz ve fiili doğrudur. Allah, Ali Mürteza, muhacir ve ensardan razı olsun. Salat ve selam Muhammed'in ailesine ve ashabına (arkadaşlarının) olsun“ duası bulunmaktadır. Kuvvetle muhtemelen bu cümlelerin, sonradan her hangi bir Osmanlı padişahı ya da yetkilisi tarafından, buraya yazıldığı anlaşılmaktadır.

İkinci ekleme, ocak pirllerinden olan Şeyh Veli oğlu Şeyh Veli⁸ tarafından, şecerenin 20. ve 21. satır arasındaki aralığa/boşluğa yapılmıştır. (Bkz. 5. Resim, 4. ve 5. satır arası) Yazının birinci satır kırmızı ve diğer iki satır, açık mavi kalem ile yazılmıştır. Bu üç satırlık bölümde, Şeyh Veli'nin soy silsilesi/ağacı yer almaktadır. Yerel kaynakların verdiği bilgiye göre; Şeyh Veli, h. 1286/1869-70 tarihinde, Bağdat Kazımiye'deki, İmam Musa-i Kazım'ın Merkadı'nda (Uyku yeri yattığı yer/türbesi) bulunmuş ve oraya götürdüğü asıl şecereyi, kendi adına, ailesi için ayrı bir şecere tanzim ettirmiştir.

Üçüncü bir ekleme daha yapılmıştır. Bu fasıl, 25. ve 26 satır arasına, toplamda iki buçuk satırlık ince ve siyah tonlu, düzgün bir kaleminden çıktığı anlaşılan eklemedir. (Bkz. 7. Resim, 1. ve 2. satır arası) Buradaki ekleme, Tacü'l Arifin Es-Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın soy şeceresini içermektedir. Ocak Pirleri bu bölümün; eski/asıl şecerede aynen yer aldığını, fakat bu bölümü, Sultan Alaeddin'in, yenilediği mevcut şecereye geçirmedini, bu yazıyla Evliyalarının soy silsilesi, Ebu'l-Vefâ (925-1017) kanalıyla (698-740),

⁸ Yerel literatürde Mele/Molla Veli (hakka yürüyüşü: 1893) olarak tanınan ocak Piri, asıl şecereye kendi soyağacını ekleyip, 1869/70 yılında kendisi için yeni bir şecere tesis etmiştir. Bu yeni şecere, ocak Pirleri ve bağluları arasında “Kürçük şecere, Maraş şeceresi, Molla Veli şeceresi “ adlarıyla da anılmaktadır. Şeyh Veli'nin çocukları, ailesi 1890 lı yıllarında Dersim'den, Maraş Ağcaşar'a göç etmişlerdir. Adı geçen bu şecere, asıl şecerenin aynısı olarak, yekpare halinde 3 metre uzunluğunda ve 30 santimetre genişliğinde, başlangıç bölümü ve kenarları işlemeli olup, kopyaları elimizde mevcuttur.

üzerinden Zeynelabidin (654-713) ve dolayısıyla İmam Hüseyin'e (626-680) bağlandığını belirtmektedirler. Ocak pirlерinin, kendi büyüklerinden aktardıkları bu sözlü bilginin doğruluğu, asıl şecerenin içinde adına sıkça vurgu yapılan ve şecerenin sonuç bölümünde onun katibi tarafından kaleme alındığı belirtilen Tacü'l-Arifin Es-Seyyid Ebu'l-Vefâ ile Şeyh Dılo Belincân'la ya da onun hocası Şeyh İmaduddin Süleymâni ile sıkı bir ilişkisinin olduğu zaten anlaşılmaktadır.

Dördüncü bir ekleme cemaatler bölümünde göze çarpmaktadır. En son olan 42. cemaat; Cemaat'i Delikan'dır. Bu cemaatin adı, 93. ve 94. satırın arasına daha sonra eklenmiştir. (Bkz. 22. Resmin 4. 5.satırı arasına) Ocağın bazı Pirlерine göre; *“Cemaati Delikan” adının şecereye sonradan ekleme olmadığını ve asıl olduğunu belirtmektedirler.* Bazı Pirlere göre de; *asıl şecereden yeni kağıda kopya edilirken katipler tarafından unutulduğundan, ocak pirlерinin bu yeni şecereye, Delikan adını tekrar yazdıklarını* anlatmaktadırlar. Bu bilginin doğruluğuna kanıt olarak Elazığ'ın Karakoçan ilçesine bağlı şimdiki adıyla Üçbudak, eski adıyla Delikan köyünü⁹ göstermektedirler.

⁹ Delikan köyünde; Cemal Abdal ocağının banisi olan Şeyh Cemal Abdal/Avdel'in kabiri mekanı ve dergahı bulunmaktadır. Aynı köyde, Şıx Delil-i Berxécan Ağacı ve bu ağacın altında akan Şıx Delil-i Berxécan Çeşmesi bağlıları tarafından, mitsel anlatımlarla takdis edilmektedir. Dahası 1600 lü yıllarda, Cemal Avdel ocağının pirlерinden olan Şeyh Mahmud adına düzenlenen bir şecerede, Şeyh Cemal'in, Şeyh Dılo Belincân'ın soyundan geldiği görülmektedir. Her iki ocağın bağlıları ve pirlерinin geleneksel orijinlerinde, Şeyh Dılo Belincân ile Şeyh Cemal Avdel'in kardeş, amcaoğlu, yol/ okul arkadaşı gibi, benzeri soy ilintisi kurulmaktadır. Oysa bu ilişkinin soy yoluyla olmasada, yol ilişkisiyle açıklanabilirliği aklen daha uygundur. Yani bütün sözlü veriler ve Cemal Abdal ocağının şeceresi ışığında olaya bakıldığında; Delikan aşireti içinde Şeyh Cemal'in, Şeyh Dılo Belincân'ın bir ardılı/halefi olması kuvvetle muhtemel dahinindedir. Bütün bunlardan sonra, Delikan köyünde ve çevre köylerde Şıx Delili Berxécan için anlatılan mitik aktarımlara bakıldığında, Delikan adının şecerenin başlangıcından beri yazılı olduğuna hükmetmek mümkündür. Konuyla alakalı olarak adı anılan Delikan köyünde, bizatihi alan araştırması yaptığımızı, yeri gelmişken ayrıca belirtmek isteriz. Cemal Abdal Ocağıyla ilgili olarak, daha detaylı bilgi edinmek için ayrıca Bkz. Erdoğan Yalgin, (2013) “Cemal Abdal Ocağı/Ocaxé Cemal Avdel“ Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri, Haz. Erdal Gezik ve Mesut Özcan, Kalan yay. Ank. (2013: 177-234)

Şeyh Dilo Belincân'ın Okuduğu Okul ve Tacü'l-Arifin Es-Seyyid Ebu'l-Vefa-i Kurdi

Birbirini takip eden ilgili bazı yazılı kaynaklarda, Ebu'l-Vefâ'nın kimliği hakkında birçok veri bulunmaktadır. Fakat kaynaklarımızın tümünde onun; Kurdi nisbesiyle, *bir Kürt olduğu* bilgisi hep yer almaktadır. Gerçek adı Muhammed olan Ebu'l-Vefâ'nın *Anası (-bazı kaynaklarda; Fatıma, Ümmü Gülsüm ve Meymune adları zikredilmektedir.) aslen Nergiz/ Nergizan (-diğer adı Gewan) aşiretinden bir Kürt, babasının Irak Araplarından Muhammed Arızı (-Arızı bir Kürt aşiretidir) olduğu ve onun Kürtler içinde yaşadığı, bundan dolayı örneğin Ebu'l-Vefâ'nın Arapçadan çok, mükemmel bir Kürtçe konuştuğu* belirtilmektedir. Öyle ki, onun nasihatlerini dinleyen Arap ulemalar, Kürtçe aksanlı Arapcasını, alay konusu bile etmişlerdir. Bundandır ki, yazım literatüründe ona Ebu'l Vefa-i Kurdi adıyla da hitapedilmiştir. Bağdat Kalmina (-XVI. yy Osmanlı arşivlerinde, Bağdat'ta bir mahalledir) semtindeki dergahında eğitim gören öğrencileri arasında yoğunlukla batını inançlı Kürt gençlerinin bulunduğu, adına yazılan menakıbnamesinden de anlaşılmaktadır.

Daha evel şecereye bir üçüncü eklemenin yapıldığından bahis açmıştık. Bu bölümde; Tacü'l Arifin Es-Seyyid Ebu'l Vefa'dan övgüyle sözedilmekte ve onun soy şeceresi verilmektedir. Buradaki bilgilere göre Ebu'l Vefa'nın 7. kuşaktan soyu, Emeviler tarafından işkence edilerek katledilen Zeyd'e (681-740) ve babası Zeynelabidin'e (655-713) ve en son İmam Hüseyin'den (626-680), İmam Ali'ye (599-656) bağlanmaktadır. Adına yazılan menakıbnamesinde ise, 6. Kuşakta Zeyd'e bağlanmaktadır. (Gümüsoğlu, 2006: 34) Diğer yandan Şeyh Dilo Belincân'ın şeceresi dışında Ebu'l Vefa için, benzer soy bildirimleri birçok Réya Heqi ocak şecerelerinde ve sözlü anlatımlarda bulunmaktadır. Örneğin başta Malatya'daki *Mineyik/ Zeynel Abidin/ Ebu'l-Vefâ ocağının* şeceresinde olmak üzere, *Axucan, Cemal Abdal/ Avdel, Pirbad, Battal Gazi, Üryan Xızır, Dede Kargın* ve benzeri ocakların ilgili yazılı belge ve şecerelerinde, adı edilen bu Evliyaların soy ya da yol silsileleri farklı isimlerle de olsa hep Ebu'l Vefa'yı işaret etmektedir.

Bir diğer mevzuu, adları zikredilen bu Réya Heqi itikatına mensup ocak/ocakzadelerinin (-Ocak evladı, ateş/nur evladı, oğlu) ellerinde bulunan şecerelerde, Tacü'l-Arifin Seyyid Ebu'l-Vefa'nın doğum ve hakka yürüdüğü tarihle ilgili yer alan bölümlerdir. Bu şecerelerde, onun hakka yürüdüğü tarih h. 408/ m. 1017/18, doğumu ise m. 925'dir. Bunların içerisindeki en önemlisi Şıx Dilo Belincân'a 1010 yılında verilen yetkinin,

bizzat “Sultanul Tacu’l-Arifin Ebu’l-Vefa’in tarafından/ huzurunda verildiği” şeceresinin sonuç bölümünde çok net bir biçimde yazılmıştır. İlgili tanım; “Bu yetkiyi, hazreti Tâcu’l-Ârifin (Allah onun sırrını mübarek kılsın), veli, büyük Şeyh İmaduddin Süleymani’ye, o da; Şeyh Dilo Belincân’a vermiştir” diye yazılmaktadır. Bunlarla birlikte şecereyi yazan katibin, Ebu’l-Vefa’nın katibi olduğu notu, yukarıda da belirttiği üzere ayrıca şecerenin sonunda bulunmaktadır. Yukarıdaki ocaklara ait şecerelerin tarikat silsilesi, Ebu’l-Vefai Kurdi üzerinden Zeyid’e bağlanmaktadır. Mineyik/Zeynelabidin ocağının pirllerinden olan Avukat Muharrem Naci Orhon (1927-2010) 1988’de elindeki bütün belgeleri, ilgili mahkemeler kanalıyla teşçil ettirmiştir. Bilahare ilgili bilirkişi raporlarıyla birlikte hukuken, Ebu’l-Vefa-i Kurdi’nin hakka yürüdüğü tarihi (h.408/1017-18, d.925) olduğu, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilgili mahkemelerince de resmen kabul edilmiştir. Bu konuda şecerelerin tercüme ve bilirkişi onayıyla birlikte, mahkeme kararlarının asıl belgeleri, Kureşanlı Seyyid Kekil (d.1936) tarafından yayınlanmıştır. (Seyyid Kekil, 177- 208) Konuya dair, diğer analiz örnekleri için ayrıca bakılması gereken önemli kaynaklardan bazıları şunlardır. (Birdoğan, 1992: 105-133 ve 205-265; Birdoğan 1990: 103-110; Aksüt, 2006 :135-150)¹⁰

Öte yandan bazı yazılı kaynaklar; Bağdat’ın, Kusan bölgesinde dünyaya gelen Ebul Vefa’nın doğumunu hicri 417/1026 ve hakka yürüdüğü tarihi de h. 501/1107 ya da 1101 yılları bandına yerleştirirler. Bu kaynaklardan en eski olanı, Sihâbüddîn Ebü’l-Hüdâ Ahmed b. Abdülmun’im es-Sebrisi el-Vâsıtî tarafından, 1371-76 yılında kaleme alınan “Tezkiretü’l-Muktedîn Âsar Uli’s-Safâ ve Tabsıratu’l-Muktedîn bi-Tarîki Tâcu’l-Ârifin Ebü’l-Vefâ” adlı Arapça

¹⁰ Bu menakıbnemeyi standart bir kaynak olarak ele alan bazı yazılı neşriyatlar şunlardır: Ayşegül Özkul ((2008)“Tacu’l-Arifin Ebü’l Vefa’nın Menakıbı, İnceleme ve Metin“ yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, ve diğer yayınlardan bir kaçını için bkz. Evliyalara Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul: Türkiye Gazetesi, 1993, s. 374; İslam Alimleri Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul: Türkiye Gazetesi, s. 312; İslam Ansiklopedisi, A. Yaşar Ocak,“Ebü’l Vafa el-Bağdadi..“ C. 10, T. Diyanet Vakfı. 1994: 347-348, İst; Eyüp Sabri, “Mir’atü’l-Haremeyn“ C. 3, İstanbul: Bahriye Matbaası, İstanbul, 1306, s. 134; Ahmet Eflaki, 1987, c.2. 22,23), Çeviren. T. Yazıcı “Ariflerin Menkıbeleri, 2. cild). Ayrıca Bkz.(Alya Krupp Studien zum Menaqybneme des Abu l-Wafa Tağ Al- Arifin Teil I Das historische Leben des Abu L-Wafa Tağ al- Arifin, 1976 München.

menakıbnamesidir.¹¹ Bu eserin ilk tercümesini, Osmanlı tarih yazarı Aşıkpaşaoğlu (1400- 1484) nun damadı olan, 20 yaşlarındaki Seyyid Vilayet (1451-1522) yapmıştır.

1371-76 yılında es-Sebrisi el-Vâsiti’ nin kaleme aldığı bu menakıbname, Ebu’l Vefa ile ilgili oluşturulan diğer bütün yazılı neşriyatların temel kaynağını oluşturmaktadır. Menakıbnamesinde Ebul Vefa (1026-1107), bu periyotta, Abbasi halifeleri olan Kaim-Biemrillâh (ö. 467/1075), Müstazhir-Billâh (ö.512/1118), Muktedî-Biemrillâh (ö.487/1094) döneminde yaşamıştır. Menakıbnamesine göre Bağdat’ın, Kalmina bölgesinde bir okul, medrese, dergah açıp yüzlerce batını öğrenci yetiştirmiş, başta bir Seyyid olduğu hasebiyle, *kadın erkekli bir arada, şarap içip, cem-i civat bağlayıp, semah döndüğü* için halifelerle sürekli çatışmıştır. Oysa böylesi birinin Abbasi halifeleri tarafından hoş karşılanmadığı gibi, onun okul açıp, legal düzlemde öğrenciler yetiştirmesi, zamanın şartlarına göre imkânsız gibi durmaktadır. Bu eseri, Dursun Gümüsoğlu 2006 yılında; “*Tacü’l-Arifin Es-Seyyid Ebu’l Vefa Menakıbnamesi Yaşamı Ve Tasavvufi Görüşleri*” adıyla kitaplaştırdı. Adı geçen kaynağın içeriği, tarihsel ve sosyolojik çelişkilerle dolu olup, bazı bölümlerde inançsal bazda Tacu’l Arifin, *Ehl-i Sünnet/Sunni bir öğretinin temsilcisi konumuna bile indirgenmektedir*. Yine Ebu’l-Vefa’nın, *Rafizi karşıtlığı* içinde, *Sâfi veya Hanbelî olduğuna* dair söylentilerin varlığına dikkat çekilmektedir. Ebu’l-Vefa’nın yol silsilesi, onun Şeyhi olan Muhammed Şenbekî / Şenbuki’den (Şenbuki bir Kürt aşiretidir) ötürü, en sonunda *zâhiri yönden Hz. Ali’ye, bâtinî yönden Hz. Ebû Bekir’e dayandığı* belirtilmektedir. Öyleki menakıbnamede, Ebu’l Vefa ile birlikte adı zikredilen bazı şahsiyetlerin bu (1026-1107) dönemde değil de (925-1017) yıllarında yaşadığı tarihsel verilerle anlaşılmaktadır. Sonuç olarak onun adına yazılan menakıbnamesi içinde bir dizi gerçekliğin yanına, çelişkiler harmanlanarak ele alınmıştır. Buna karşın, ocakzadelerin ellerinde bulunan şecerelerdeki Ariflerin Tacı, Şeyhu’l-Kutub, Ebu’l-Vefâ’nın Ehlibeýt

¹¹ Menakıbnameler: Özellikle XIII. yüzyıldan sonra din büyüklerinin, ya da tarihe geçmiş ünlü şahsiyetlerin yaşamlarını ve olaganüstü davranışlarıyla ilgili sözlü hikayeleri, daha sonraki yıllar içinde konu alan yazılı metinler, eserlerdir. Bu alanda bir uzman olan Gölpinarlı; *bu türden epik eserlerin, ne gibi bilgi verilerse versinler, bunlara inanılmaması ve bu bilgilerin başka kaynaklarda takibiyle doğrulanması gerektiğini* salık vermektedir. (Abdülbaki Gölpinarlı, “*Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli* “Velâyetnâme”. *İnkılâpkitabevi, İstanbul 1995:X*

tarafı, bir batını yol ereni olduğu ve bize göre de 925-1017 yıllarında yaşadığı, akla daha yakın durmaktadır.

Şeceredeki Ekrad/ Kürt Cemaatleri

Şecerenin 77. satırında, ikinci nüshası/bölümü; Bismillah *ir-Rahman ir-Rahim* (Rahman ve Rahim olan Allah adına) diye başlamıştır. Hemen altında Şeyh İmaduddin Süleymâni'nin “*Bu, Kürt Cemaatlerine/ topluluğuna benim vasiyetimdir.*” diye iki satırlık bir nasihati bulunmaktadır. Akabinde 79. satırda, toplamda 42 tane Cemaat¹² adı yazılmaya başlanmıştır. Bu fasıl, tam 14 satırda bitirilmiştir. İlk satırda 2 cemaat adı yazılırken, diğer satırlarda 3 cemaat adı yanyana yazılmıştır. Şecereye göre Şeyh Dilo Belincân; “*cemâti'l-ekrâd'i/Kürt cemaatleri*”ni irşad için görevlendirildiği sonucu net bir biçimde açığa çıkmaktadır. Bu biçimiyle; bölgedeki Kürt cemaatleri/aşiretlerinin bu tarihe kadar, tam olarak “*Müslüman olmadıkları*” sonucunu doğurmaktadır. Lakin benzeri bir bilgiye, Ebu'l Vefa'nın menakıbnamesinde de rastlamaktayız. Onun babası olan Seyyid Muhammed Arizi, Abbasi halifelerinden kaçıp bir müdet Ben-i Nercis (Nergis Aşireti/oğulları) Kürtlerinin yanında kalır. Kürtler, onu hoş karşılarlar, ne var ki; bu Kürtlerden bazıları, hayatlarında *bir rekat namaz* bile kılmadıklarını aktarmaktadır. (Gümüšoğlu, 2006: 37)

Bu aşiretlerin tümü, günümüzde yine Kürt aşireti tasnifi içinde telakki edilerek, çoğunun kökeninin antik çağlara dayandığı tarihi kayıtlarla anlaşılmaktadır. Şecerede 6 ayrı yerde, tekil ve çoğul olarak “Ekrad/Kürtler” adı geçmektedir. Öte yandan şecerede, “*Süleymân cemaati*” ne, yukarıda, yani birinci nüsha/bölümde özel bir yer verilerek, diğer 42 cemaattten ayrı tutulmuştur. Çünkü Süleyman Cemaati, Şıx Dilo Belincân'ın hocası olan ve Belincân'ı, Sultanu'l Tacu'l Arifin Ebu'l Vefa adına görevlendiren, Şeyhlerin şeyhi İmaduddin Süleymâni' nin mensubu olduğu cemaattir. Süleymâni/Silémanian cemaat ise, günümüzde Dersim'deki Pilavnakan

¹² Arapça bir sözcük olan cemaât, yanyana gelmiş, aynı yaşam alanını paylaşan, küçük topluluklardır. Bir yere toplanmış insanların çoğuluna “cemaat” denir. Örneğin, klasik Arapça yazmalarında, bir köyün mensuplarına “cemaat” denirdi. Bu cemaatler, liderlerinin ya da köylerinin/bölgelerinin adlarıyla anılırlar. Bu türden cemaatler, genellikle günümüzdeki kandaş/klan çekirdek ailelerini ifade ederler. Tarihsel süreçleri içinde bu kandaş cemaatler büyüyerek, aşiret adını alır. H. 400/1009-10 yılında yazılan Şıx Dilo Belincân'ın şeceresinde, günümüzün Kürt aşiretlerine “cemaat” sıfatı kullanılmıştır.

aşireti içinde bir ezbet statüsünde olup, özellikle XVI. yüzyılda, Osmanlının birçok sancak bölgesinde yerleşiktir. (Türkey, 2005: 131, 584, 585) örneğin Şeyh Dilo Belincân‘ın, Pilvank köyüne gelip yerleşmesindeki nedenlerden birisinin, köyde yerleşik olan bu Süleymâni/Silêmanian cemaatinin varlığı gösterilebilir. Zira Pilvankan aşiretinin adı, şecerede zikredilen aşiretler arasında yer almamaktadır.

Sonuç

Şeyh Dilo Belincân (Şıx Delil-i Berxêcan) X. XI. yüzyılda Dersim ve çevresinde tam manasıyla Müslümanlaşmamış, Kürt aşiretleri içinde faaliyette bulunan ve bizim kanaatimize göre Ebu‘l Vefa-i Kurdî‘nin öğrencilerinden bir *İsmaili daisi* olmalıdır. Bu dönemde, bölgede yaşayan Kürt aşiretlerinin kökleri antik çağlardan gelerek, aynı isimlerle günümüzde de yaşatıldığı anlaşılmıştır. Şeyh‘in, bizatihi Ebu‘l Vefa‘nın bir öğrencisi ya da onun okulunda eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle Dersim ocaklarıyla, Ebu‘l-Vefâ arasındaki gizemli bağın çözümü, Şeyh‘in ardıllarına bıraktığı bu belgeyle, az da olsa açığa çıkarılmıştır. Şeceredeki bazı İslami kavramları, günümüzdeki Dersim ocaklarının içsel teolojik eğilimleri gözönünde bulundurulduğunda, bunların, dönemin gizemli (örneğin, Zeydi ve İsmaili dailerinin örgütlenme şekilleri) batını örgütlenmesinin bir gereği (takkiye) olabileceği düşünülebilir. Bütün bunlar bir yana, günümüze kadar ulaşan mevcutları içinde bu şecere, Bâtını Kızılbaş Alevi/Bektaşî geleneginde en eski yazılı bir belge olması bakımından önemsenmelidir. Şu ana kadar, elimizdeki mevcut bilgiler ışığında, Alevi/Bektaşîliğin kökleri, daha çok XIII. yüzyıldan itibaren başlatılmaktaydı. Oysa Şeyh‘in ardıllarına bıraktığı bu şecere, bölgede bir *proto Aleviligin*, dahası *Bâtını İsmaililigin* ana çekirdeklerinin varlığına işaret etmektedir. Yine hatırlanmalıdır ki bu dönem içinde bölgede, Bizans ile Arap/İslam yönetim erklerinin birbirleriyle olan mücadeleleri arasında, her iki dinsel ögelere uzak, kendi kadim inançlarını yaşayan topluluklar bulunmaktaydılar. Tam da böylesi bir erken dönemde, Şeyh‘in Kürt aşiretleri içinde faaliyette bulunmasının nedeni, sözü edilen Bizans ile Arap/İslam çekişmesi yaşanırken; Şıx‘ın hedefinde ise farklı bir Bâtını öğretinin olduğu sonucu çıkmaktadır. Zira otantik Dersim‘de Ocakzadelerin *Réya Heqî itikatı* diye adlandırdıkları bu süreğin gizemliliği, günümüzdeki teolojik yansımalarıyla daha da net bir biçimde, kendisini anlaşılır kılmaktadır.

Kaynakça

- Birdoğan, Nejat. (1990) “Anadolu’nun Gizli Kùltürü, Alevilik” AKM yayınları Hamburg
- Birdoğan, Nejat. (1992) “Anadolu ve Balkanlar’da Alevi Yerleşmesi” Mozaik yayınları İst.
- Gümüşoğlu, Dursun (2006), “Tacü'l Arifin Es-Seyyid Ebu'l Vefa Menakıbnamesi Yaşamı Ve Tasavvufi Görüşleri“ Can yayınları, İstanbul
- Eflâkî, Ahmet, (1986), “Ariflerin Menkıbeleri” Cilt. 1, Remzikitabevi. İst.
- Türkay, Cevdet, (2005) “Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar”, İşaret Yayınları, İstanbul,
- Seyyid Kekil, Kureşanlı (Tarih yok) ”Peygamberler ile Seyyidlerin Şecerleri ve Aşiretlerin Tarihi“, Köln, Özel yayın
- Ünal, Mehmet Ali, (1999) “XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı“, TTK Yayınları, Ankara
- Özön, M. Nihat. (1989) “Osmanlıca Türkçe Sözlük” İnkılap Kitabevi İstanbul
- Kanar, Mehmet (2010), “Farsça, Türkçe Sözlük” Say yayınları, İstanbul
- Ekl. Şeyh Dilo Belincân **الشیخ دلو بلنجان** in Şeceresi/İclas Belgesi

Arapçadan Çeviren; Prof. Dr. Erkan YAR

Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat'ın notu

Sultan Aleddin. Bu değerli şecerenin şeyhler şeyhi Dilo Belincân'a ait olduğu huzurumda sabit olmuştur. Bu şecereyi kim değiştirirse lanetlenmiş oğlu lanetlenmiştir. Cengiz Han'ın işareti. Benim huzurumda da sabit olmuştur. Kim bu şecereyi değiştirirse o lanetlidir. Ğilâkîğasû (*Keykavus*) Hân'a sunulmuş ve o da, buna izin vermiştir. Onu değiştiren lanetli oğlu lanetlidir. Denizlerin ölçüsünü ve dağların ağırlıklarını bilen, ağır bulutları hareket ettiren, işleri yöneten, halleri değiştiren, rızıkları ve ecelleri veren, yaşam ve ahirete intikalde faziletleri veren Allah'a hamd olsun. Allah'tan başka ilah yoktur. O, yüce ve aşkındır. Onun ortağı ve benzeri yoktur. Ve Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna tanıklık ederim. Onun söz ve fiili doğrudur. Allah, Ali “*Ebu Bekir Sıddık, Ömer Faruk, Osman Zinnureyn ve Ali'nin ailesine*” (*bu cümle sonradan eklenmiştir*) Mürteza, muhacir ve ensardan razı olsun. Salat ve selam Muhammed'in âline ve ashabına (*arkadaşları*) olsun. Allah bize yeter ve o ne güzel vekildir!

Şıx Dilo Belincan'ın Birinci Şeceresi/ Belgesi

Zahid abid, vera sahibi şeyhler şeyhi, Abdullah İbn Belinc'dir. O, Muhammed oğlu, Said oğlu, Menzv oğlu, İshak oğlu, Salih oğlu, Vird oğlu, Muîn oğlu,

“Şeyhi Şeyh oğlu Veli, Mevlâ oğlu Veli, şeyh Mustafa oğlu, şeyh Cemal oğlu, şeyh Kemal oğlu, Mecnun oğlu, seyyid Ali oğlu, Seyyid Hasan oğlu, Şeyh Hüseyin oğlu, şeyh Zengin oğlu, Şeyh Mecnun oğlu, o da şeyh Yadkar'ın oğlu, şeyh Muhammed'in oğlu, şeyhullah Kulî'nin oğlu, şey Zengin Şahkuli'nin oğlu, Şeyh Yadvâr'ın oğlu, şeyh Muhammed'in oğlu, Şeyhullah Kulî'nin oğlu, Şeyh Zengin'in Hüseyin'in oğlu, şeyh Hasan oğlu, şeyh Buzâk oğlu, şeyh Ali'nin oğlu seyyid Ali'nin oğlu, şeyh Ali'nin oğlu, şeyh Zengin Terûki'nin oğlu, şeyhullah Virdi'nin oğlu, şeyh Zengin oğlu,” (Bu bölüm sonradan yazılmıştır)

Musa oğlu, Sulahat oğlu, Kunuz oğlu, Muil oğlu, Ahmed oğlu, Mend oğlu, İshak oğlu, İbrahim Aleyselam oğludur. Bu şerefli nispet, zahit şeyh Delû Belincân'ın nispetidir. O, bu hırka ve makası, şeyh zahit abid vera sahibi şeyhler şeyhi meşayih İmadüdin Süleymâniden giymiştir. Ve İmadeddün Emek'den (lakabıdır. Emin sözcüğünün kısaltılmışıdır) almıştır. O da hırkayı, nebi Mustafa'dan giymiştir.

“Bu nisbet, hazreti Sultan arifin ve sufilerin sırlarını keşf eden mükeşefe (gören) sahiplerinin ışığı/nuru, Ariflerin Tacı Sultan Seyid Ebul Vefa (Allah onun sırrını kutsasın) onun nispetidir. O da Muhammed oğlu Muhammed, o, Zeyd'in oğlu Hasan, oğlu Arizi el Ekber, oğlu Zeyd, oğlu Zeynelabidin Ali, oğlu Ebbe Abdullah, oğlu Hüseyin, o Aliyül esadullah (Allahın aslanı), O da İbni Ebutalip, o da Haşim oğlu.” (Bu bölüm sonradan yazılmıştır)

Bu yol, hırka da Hz. Muhammed'den gelmektedir. O, Cibril'e dokunmuş, Cebrail (a.s) Kaleme'e dokunmuş, Kalem Levh'a dokunmuş, Levh Kürsi'ye dokunmuş, Kürsi levhi'l-mahfûz'a dokunmuş, levhi'l-mahfûz da alemlerin Rabbi olan Allah'a (Allahtan almış, giyinmiştir) dokunmuştur. Bu değerli bir yoldur. Şeyh İmaduddin Emek, Şeyh Dilo Belincân'a izin vermiş, kardeşler ve müritler için vekil kılmıştır. O, onların haklarını koruyacak, onlara yapılan eziyetleri giderecek, ahlaki ilkeleri onlara anlatacaktır.

Allah sevdiklerini ve razı olduklarını başarıya ulaştırır. Onun (Şeyh Dilo Belincân) aracılığıyla tövbe eden, şeyh Emek (İmaduddin Süleymani)'in eliyle tövbe etmiş gibidir. O, iyiliği emretmekte ve kötülükten sakındırmaktadır. Müslümanlara öğüt vermekte ve Allah ve elçisi onun vasıtasıyla Müslümanların tövbesini kabul etmektedir. Allah'ın kerem ve rızası onun için gereklidir. Kim ona ikram ederse, bana ikram etmiş olur. Şey Dilo

Belincân'ın da (*Allah başarısın arttırsın*) Alah'tan korkması ve gereği gibi ondan haya etmesi, Allah (c.c.) hakkını koruması, Allah'ın ondan razı olması, gece ve gündüz beş vakit namazı zamanında kıldırması, insanlarla ilişkilerinde ve aynı zamanda kendisi ve Allah arasındaki ilişkide güzel davranması gerekir. Allah onu başarıya ulaştırсын.

Şeyh İmaduddin, Şeyh Dilo Belincân'ı Kürt topluluklarına vekil tayin etmiştir. O, Allah ve elçisinin emrettiğini onlara emrecek, Allah'ın zekat olarak farz kıldığını, öşürü, sadakayı, fitreyi, kurbanları az ya da çok onlardan alacak ve onları fakirelere, miskinlere, yolda kalmışlara, ihtiyaç sahibi herkese bu sadakadan harcayacaktır. O benim vekilim, benim yerime naibim (*yerine yöneten*), benim yerime geçen ve benim kardeşimdir. O iyiliği emrecek ve kötülükten sakındıracaktır. Kürt topluluklarının, Şeyh Dilo Belincân'ın sözünü dinlemeleri ve ona itaat etmeleri gerekir. Ve onun emirlerini yerine getirmeleri, bunu ertelememelidirler ve noksan yapmamalıdır. O (*Şeyh Dilo Belincân*), Müslüman erkek ve kadınlara, mümin erkek ve kadınlara nasihat edecektir. Salat ve selam onun elçisine, onun sahabına ve âline olsun.

Zikredilen şeyh (*Dilo Belincân*), ikram edilmesi ve saygı gösterilmesini hak etmiştir. Kim ki ona ikram eder ve saygı gösterirse, Allah onun için cennet sevabını inşallah gerekli kılar. O Allah ki, Kürt toplulukları (*Cemaat*) nı iyi bilmektedir. Ve onu, Kürt topluluklarına vekil kıldım. Süleymânî topluluğunda bin ev olan Kürtlere onu vekil kıldım. Allah'ım onu devamlı olarak üstün kıl! Bu da, onlar için yazılmış şeri bir delildir. Kim ona muhalefet ederse, onun için cehennem ateşi gerekli olur. Ona, şu beldeler (*köyler*) verilmiştir. Keysun köyü; Bu köy 20 fedandır. Nehfnur köyü; Bu köy 5 fedandır ve Ezkunik köyü; Bu köy 20 fedandır. Bu zikredilenler, Hurmüz Ebvan mülküdür. Alıcı da Memun'un oğlu halife Abdurrahman Said'dir. (*Allah ona rahmet etsin*)

Benden önce ve sonra, kim ki bu nispeti değiştirirse, o kimse kıyamete kadar lanetli oğlu lanetlidir. Allaha hamd olsun. Buna İbrahim Mekki, bu şekilde olduğuna şahittir. Ve Şeyh Yusuf Dimeşki buna, bu şekilde şahittir. Şeyh Hasan buna, bu şekilde şahittir. Ve Şeyh İmaduddin Emek, Şeyh Dilo Belincân ile birlikte sözünün değiştirilmemesini şart koşmuştur. Bu şart da benim ile senin (*İmadeddün ile Belincân arasında*) aranda kıyamete kadar kalacaktır. Allaha hamd olsun ki, bu izin belgesi tamamlanmıştır. Güzel

başarı onunladır. Kim ki şeyh için verilen bu izni değiştirirse, lanetli oğlu lanetlidir. Allah'a hamd olsun ki bu tamamlanmıştır. Başarı Allah'tandır.

(Çevirenin notu: Burada verilen tarih, kağıdın kırışıklığından ötürü tam olarak okunamamıştır. Tahminen okunabilecek rakamlar şunlardan ibarettir: h. 184/801 olarak okunabilir! h. 340/952 olarak okunabilir! Ve h. 840/1437 olarak da okunabilir! Ayrıca bu bölümün sağ tarafta –der kenara “Zencul kadim Kadim şeyh h. 408/1017“ tarih ve notu düşülmüştür.)

Nakiblik yapan kişi, üçrertini her yedi dirhem alacaktır. Geri kalanlar da fakirlere, miskinlere, yolda kalmışlara harcanacaktır. Allah'ım onu yücelt. Salat ve selam Muhammed'in, sahabının ve alinin üzerine olsun!

Şıx Dilo Belincan'ın İkinci Şeceresi/ Belgesi

Bismillah ir-Rahman ir-Rahim (Rahman ve Rahim olan Allah adına)

Bu, Kürt topluluğu (Cemaat) na benim (Şeyh İmaduddin Süleymani) vasiyetimdir! Onlar, benim sözlerime muhalefet etmesinler! Kim muhalefet ederse, isyan etmiş olur ve kim de isyan ederse cehenneme girer! Cehennem ne kötü varış yeridir. Onların sayıları şu şekildedir:

- 1) Evvelu (birincisi) cemeât'u Müilkîşi
- 2) Essani (ikincisi) cemeât'u Ewdalan
- 3) Salisu (üçüncüsü) cemeât'u Zirki
- 4) Rabiü (dördüncüsü) cemeât'u Bâsâkân
- 5) Hamis (beşincisi) cemeât'u Busekân
- 6) Sadis (altıncısı) cemeât'u Dirikan/Tirikan
- 7) Cemeât'u Canikan
- 8) Cemeât'u Miskîniyân/Miskinan
- 8) Cemeât'u Eşakûki/Şakuki
- 9) Cemeât'u Pişnevan/Peşnevan
- 10) Cemeât'u Pişmâdi
- 11) Cemeât'u Ozmanân/Osmanân
- 12) Cemeât'u Mânânan
- 13) Cemeât'u A'rabi kâsitân/Kasiban
- 14) Cemeât'u Eşkân
- 15) Cemeât'u Kikân/Keykan
- 16) Cemeât'u Kômürrişân
- 17) Cemeât'u Kuhbinki badu merhmân (bir kısmı)
- 18) Cemeât'u Butalibîni
- 19) Cemeât'u Kirizkân

- 20) Cemeât'u Şâdiyân
- 21) Cemeât'u Hoşbilân
- 22) Cemeât'u Şeyhmelân
- 23) Cemeât'u Aşakkinân/Eşkinyan
- 24) Cemeât'u Boziyân
- 25) Cemeât'u Çelikân
- 26) Cemeât'u Buhnân/Buhnan
- 27) Cemeât'u Covi Elfibeyti (-Elqi, olarakda okunabilir!)
- 28) Cemeât'u Burân/Boran
- 29) Cemeât'u Dirimiârî/Dılmegari
- 30) Cemeât'u Taksuvânî
- 31) Cemeât'u Gurbinyan
- 32) Cemeât'u Kazân/Kozan
- 33) Cemeât'u Kalmemân
- 34) Cemeât'u Müşkiniyan
- 35) Cemeât'u Şakuki Dimişki
- 36) Cemeât'u Beraberveyân/Berberuyan
- 37) Cemeât'u Nebidan
- 38) Cemeât'u Nuruzan/Norozan
- 39) Cemeât'u Beranbiyan
- 40) Cemeât'u Zerzani
- 42) Cemeât'u Delikân

Kim ki işittikten sonra onu değiştirirse, günahı onu değiştirenleredir. Kul, mümin kardeşinin yardımında oldukça, Allah da kulunun yardımcısı olur. Bu benim vasiyetim ve sözleşmemdir. Kim Allah'tan sakınırsa/korkarsa; Allah onun için bir çıkış yolu verir ve hesaba katmadığı yerlerden ona rızık verir. Salat ve selam efendimiz Muhammed'in ve onun tüm yakınlarının ve bu topluluğun üzerine olsun.

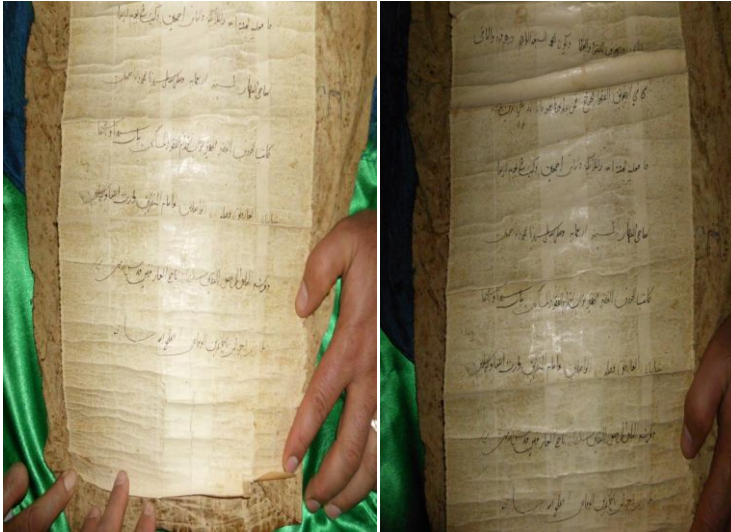
Bu yetkiyi, hazreti Tâcu'l-Ârifin (*Allah onun sırrını mübarek kılsın*) veli büyük şeyh İmaduddin Süleymani'ye, o da; Şeyh Dilo Belincân'a vermiştir. Kim ki onu değiştirirse söze muhalefet etmiş olur. Zikredilen şeyh Belincân'a verilen rızıklar ve şeyhin aldıkları, fakirler ve alimlere harcanmak içindir. Yedi dirhem alacak ve bir dirhemi onundur. Geri kalan ise fakirlerin yolunda harcanacaktır. Kim ki bunu işittikten sonra onu değiştirirse,

günahı onu değiştirenlerdir. Allah ve meleklerin ve insanların laneti de onun üzerinedir. (Tümünün laneti onun üzerine olsun)

Selam Muhammed'e ve onun yakınlarına olsun. Mahi nehar ayının 4. gününde sene h. 400 yılı.

Bu harfleri yazan katip; fakir, hakir fakirlerin ve miskinlerin ayaklarının toprağı, seyidimiz ve şeyhimiz Ariflerin Sultanı, varanların varacağı yer, takva sahiplerinin imamı Sultan'ul Tacü'l Arifin, (kadesau) gönderilmişlerin (buradaki dua cümlesi!.. Okunamadı) insanları hakka götüren/yönlendiren, Sultan'ul Tacü'l Arifin (kadesellahu sırrahu) (Selman) Tacuddin el Vefani. (Yazan katibin adı) Selam ve salat onun üzerine okunsun, Allah onun çalışmalarını başarıya ulaştırsın!

Ek2. Şecerinin Resimleri

صبر صبغای زبان بکرمه بنده علی علی
و کونان الی الله منی و اهل بیتی و اهل بیت علیهم السلام
علی سیدنا محمد و آله و صحبه و اهل بیتهم و اهل بیتهم
أما بعد و انی صاحب السیف الذی اهدانا له الی الی
السیف السیف عبد الله ابن علی ابن محمد
ابن عبد الله ابن علی ابن محمد
ابن عبد الله ابن علی ابن محمد
ابن عبد الله ابن علی ابن محمد

الله و اهل بیتهم و اهل بیتهم و اهل بیتهم
کلی العین الفکر الخیر و اهل بیتهم و اهل بیتهم
تا بعد منتهی الله رب العالمین و اهل بیتهم و اهل بیتهم
سالی الفکر السیف و اهل بیتهم و اهل بیتهم
کانت الفکر الفکر الفکر الفکر الفکر الفکر
تعالی الفکر الفکر الفکر الفکر الفکر الفکر

BUYRUKLARA GÖRE TALİP, PİR VE MÜRŞİT İLİŞKİLERİ

Ceyhun SOLMAZ*
Hasan ÇELİK**

Özet

Bu çalışmamızda; Alevi/Kızılbaşlığın temel yazılı kaynakları olarak kabul edilen ve yüzyıllardır erkân kurallarını şekillendiren *buyruk*lardan hareketle talip, pîr ve mürşit ilişkilerini değerlendireceğiz. Talib(ler)in inanca (yol'a) ve inanç önderlerine karşı sorumlulukları, pîr ve mürşitliğin Alevi/Kızılbaş toplumlarındaki önemi, yol büyüğü olarak kabul edilen "dede"lerin birbirlerine ve taliplerine karşı sorumlulukları makalemizde incelenip, araştırmacıların eleştirisine sunulacaktır. Alevi/Kızılbaş inancına mensup bireylerin (taliplerin) yüzyıllardır davranışlarına referans olarak gösterdikleri ve genel anlamda ahlak ilkelerini içeren *buyruk*lardan hareketle sürdürülen erkânların çok yönlü ve zengin yapısı da incelemelerimiz neticesinde sizlere aktarılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alevi, Toplum, Ahlak, İnsan, Davranış

ACCORDING TO THE COMMANDMENTS OF THE SUITOR, AND PIR MENTOR RELATIONSHIP

Abstract

In this study; Alevi / Kezelbash accepted as the basis of written sources, and for centuries have shaped the rules of propriety "commandment" s aspire to move from the pomace will evaluate and mentor relationships. Talib (s) to the belief and faith leaders against the responsibilities, rice and mürşitlig Alevi / Kezelbash in their communities to the importance, way bigger accepted as the "grandfather" s into one, and aspire towards responsibilities in our article examined, the first researchers to criticism will be presented. Alevi / Kezelbash beliefs belong to the individuals (suitsors) for centuries behavior with reference to which they and the general principles of morality, "which contains the command" s Starting from continuing propriety of the most versatile and rich structure in our analysis as a result you will be transferred.

* Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi, Çorum / Türkiye. E - posta: ceyhun_solmaz@windowlive.com

** Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Çorum / Türkiye. E - posta: hasancelikkafkas@gmail.com

Keywords: Alevism, Society, Ethics, Human, Behavior

Giriş

Alevi/Kızılbaş toplumu siyasi ve sosyal nedenlerle tarihsel süreçte hep “kapalı bir toplum” olma özelliği taşıdı. Siyasi yaptırımların ağır izlerini taşıyan bu toplumlar, çoğu zaman “göç'e zorlandı” ya da “gözden irak noktalara” mecburi ikamete sevk edildi. Dün kurduğu, koruduğu ve kudret manaları yüklediği siyasi otorite, başka bir dönemde “tehlike unsuru olarak” karşlarına dikildi. İşte yaşanmış tarihsel ve sosyolojik tüm süreçler “kendi kabuğunda yaşayan / yaşamaya mecbur bırakılan” Alevi/Kızılbaş toplumunun yaşantısında derin izler bırakmıştır.

Alevi/Kızılbaş toplumunun tarihsel miras olarak günümüze kadar taşımış olduğu en büyük sorunlarından biri de “kültürel ve inançsal kimliğin aktarımı” sorunudur. Öyle ki “gelecek kuşaklara yazılı metinler üzerinden inançlarının miras bırakılması sorunu”, yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen Alevi/Kızılbaş toplumlarının tazeliğini kaybetmemiş bir sorunu olarak karşımızda durmaktadır. Yüzyıllardır kapalı bir toplumsal yaşam sürmüş olan Alevi kitleler, inançlarına ve tarihsel geçmişlerine ilişkin bilgileri de kutsal kabul etmiş ve bunların kendilerinden olmayan kişilere açıklanması tabu olarak görülmüştür. Sözlü geleneğin ağırlığından ve toplumsal yapı nedeniyle olsa gerek, Aleviler arasında var olan sınırlı sayıda yazılı eser de adeta kutsal bir niteliğe bürünmüştür. Alevilerce “*Buyruklar* alelaide kitaplar olmayıp”, onlar “Erenlerin Buyruğu'durlar” ve onlardan her daim çekinilmiştir. Kaldı ki bunlar genellikle Alevilerin dinsel seçkinleri olan dede'lerde bulunurlardı (Yaman, 2012b:32).

Tarikat erkânlarını sürdürdükleri vakitler bile “izole” edilmiş mekanları seçmek mecburiyetiyle baş başa bırakılan bu toplumlar, nasıl olur da gelecek kuşaklara ulu orta “kutsal dedikleri” metinleri bırakabilirlerdi?

Geleneksel Alevilikten, modern Aleviliğe dönüşüm farklı evreleriyle devam etmektedir.¹⁴ Bektaşilik tarihsel yapılanması itibariyle daha önceden

14 Alevi toplumunun kendi iç dinamikleri merkeze alındığında (Aleviliğin teolojik içeriği ve toplumsal yapılanmasını beraberce ele alınıp analizin merkezine konduğunda) Alevi tarihini üç ana döneme ayırarak incelemek işlevsel olacaktır:

1. Oluşum Dönemi (11. yüzyıl -15. yüzyıl)
2. Safevi (Kızılbaş) Dönemi (16. yüzyıl -19. yüzyıl)

şehirle tanışma imkânı elde etmişti. Merhum Doç. Dr. Bedri Noyan Dede'baba'nın ifadesiyle "Bektaşılık, zaten bir şehir Aleviliğidir" (Noyan, 1995:13) yani Bektaşılık Kızılbaşlığa göre daha kentlidir. Elbette ki sosyolojik unsurlar her iki toplumu (Alevilik ve Bektaşılığı) etkilemiştir. Küçük bir cem damında yapılan erkânlar, taliplerini gözeten dedeler, inanca dair tespitlerde son derece adaletli davranan pir ve rehberler, değişen yaşam koşullarına ayak uydurmak mecburiyetindeydiler. Köyden şehre gidilerek başlanan süreçlerin tümü, talip, rehber ve mürşit rollerinin değişmesi anlamını da taşımaktadır. Bilginin egemen olduğu, eleştiri kültürü ve sorgulamalarla yüz yüze kalınan bir şehir hayatında "inanç temsilcilerinin" rolleri de kolay olmayacaktı.¹⁵ Sözlü (oral) kültürün egemenliğinde yürütülen bu **halk İslamlığı** elbette ki kendi -bir çok kaynak yok olmuşa da- yazılı metinlerini¹⁶ az sayıda olsa bile günümüze kadar ulaştırabilmiştir.

3. Modern Alevilik Dönemi (20. yüzyıl ortalarından itibaren devam eden süreç) (Yıldırım, 2012:137).

¹⁵ Geleneksel Alevilik kırsaldır; modern Alevilik kentseldir: Geleneksel Alevilik kırsal toplum içinde ortaya çıkmış ve tarihi boyunca kırsal karakterini korumuştur. Türklerin İslam diniyle ilk karşılaştıklarında İslamlaşma süreci farklı toplumsal katmanlar, coğrafyalar ve boylar arasında farklı karakterlere bürünmüştür. Fuat Köprülü'nün ortaya koyduğu analiz çerçevesi halen geçerliliğini korumaktadır. Buna göre Türklerin Müslüman oluşu iki ayrı sosyal katmanda farklı karakterlerle gerçekleşmiştir. Yönetici sınıf ve onlara eklenen sosyal gruplar daha başından "Kitabi İslam"la tanışmış ve şehir merkezli bu "Sünni" yorumu benimsemişlerdir. Öte yandan göçebe aşiretler halinde yaşayan ana gövde İslam'ı daha çok tasavvuf erbabından öğrenmiştir. Ancak onların takip ettiği şeyhler Bağdat, Basra gibi gelişmiş şehir kültürü içinde neşet eden tasavvuf önderinden ziyade, kendi sosyokültürel muhitlerinde işlevsel olacak ve zihinsel alışkanlıklarını fazlaca yadsımayacak bir İslam tasavvufunun inşacıları olmuştur. Böylesi bir inşada yeni dinin bazı ana prensipleri kadar Türklerin kadim gelenek ve inançlarından unsurların da muhafaza edileceği sosyolojik bir realitedir. Türklerle İslam arasında bir nevi köprü işlevi görmüş olan bu şeyhlerin en meşhuru, şüphesiz Ahmed Yesevi olmuştur (Köprülü'den akt. Yıldırım, 2012:139-140).

¹⁶ Alevilik ve Bektaşılık alanında yaptığı saha çalışmalarıyla tanınan ve Anadolu'nun muhtelif yerlerinden derlediği bir çok yazılı metni (şecere, buyruk, cönk vb. belgeleri) yazın dünyasına kazandırmış olan Prof. Dr. Osman Eğri, yayımlanmış ve yeniden yayımlanmasını istediği Alevilik ve Bektaşılık alanıyla ilgili eserleri şu şekilde sıralamaktadır: "*Makalat, Şerh-i Besmele, Kitab'ül-Fevaid, Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli, İmam Ali Buyruğu (Necü'l Beleşa), İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, Şeyh*

Çalışmamızda, Aleviliğin temel yazılı kaynakları olarak kabul edilen ve yüzyıllardır erkân kurallarını şekillendiren *buyruk metinleri*'nden hareketle talip, pir ve mürşit ilişkilerini değerlendireceğiz. Aleviliğin (Kızılbaşlığın) ve Bektaşiliğin “kültürel ve inançsal kimliğinin aktarımı” sorunu ise başlı başına bir çalışma konusu olduğu için burada değerlendirilmeyecektir. Değerlendirmelerimize kaynaklık edecek sınırlı sayıda *buyruk* çalışması mevcut olduğu için kapsam genişliği açısından gelebilecek olumsuz eleştirileri şimdiden kabul ettiğimizi belirtmek istiyoruz. Çalışmamızda yer verdiğimiz kaynak eserler (*Buyruk* çalışmaları) şunlardır; Doğan Kaplan'ın *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik* (dolaylı kaynak), Sefer Aytekin'in hazırlamış olduğu *Buyruk (İmam Cafer-i Sadık Buyruğu)*, Mehmet Yaman'ın hazırlamış olduğu *Şeyh Safi Buyruğu* ve yine Ali Adil Atalay'ın hazırlamış olduğu *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu* adlı temel eserlerdir.

Alevî ve Bektaşî Toplumunda Sosyal Hiyerarşi¹⁷

Alevî-Kızılbaş topluluklarında “yol”, “sürek”, “görgü” ve bunların gösterdiği hiyerarşi şifahi bir kültüre dayanır. Alevî toplumunun hiyerarşisi içerisinde dört mertebe bulunmaktadır:

a. Mürşitlik

b. Pirlık (Dedelik)

c. Rehberlik

Safi Buyruğu, Cemalettin Çelebi'nin Müdafaatname'si, Saltukname, Dilgüşa (Kaygusuz Abdal'a ait), *Kitab-ı Miglate, Vücutname, Budalaname, Velayetname, Menakıbnâme, Faziletname, Erkannâme, Farkname, Salavatname, Nasihatname, Cönkler, Şecereler, Fermanlar ve Makteller*" (Eğri, 2013b:102-104).

¹⁷ Ocakzadelerin Sınıflandırılması: Alevî-Bektaşî geleneğine mensup ve ocak organizasyonu içerisinde değerlendirilebilecek, Babagan kolu Bektaşiliği dışındaki dinsel önderleri dört ayrı kategoride değerlendirebiliriz: 1. Bağımsız ocakzade dedeler, 2. Hacı Bektaş Çelebilerine bağlı dedeler/babalar/vekiller, 3. Ocakzade dedelerce görevlendirilen dikme dedeler/babalar/sofular, 4. Diğer dedeler/babalar (Dedebaba geleneği dışında bulunan dinsel önderler (Yaman, 2012b:250-251).

d. Talip

Alevî içtihadına göre, en zirvedeki mürşit, Hz. Ali ile Hz. Peygamber'dir. Daha sonraki mertebede ise mürşit Hz. Hünkâr Hacı Bektaşî-ı Veli gelir. Pir, Hz. Hüseyin'dir, rehber ise Cebrail'dir (Tuğrul, 2006:26). Bektaşî ocaklarında Dedelik kurumu üçlü bir hiyerarşiye dayanmaktadır. 1. Mürşit, 2. Pir, 3. Rehber. Kimi yörelerde bu hiyerarşi pir ve mürşid'in yer değiştirmesi şeklinde de uygulanmaktadır (Egri, 2013a:43).

a. Mürşitlik: Alevî toplumu ve hiyerarşisin temeli olan “dedelik kurumu”ndaki en üst makam mürşitliktir. Mürşit, pirin pirine denilir. Alevî ocaklar, son tahlilde Hacı Bektaşî-ı Veli'yi mürşit olarak görürler. Ancak her pirin yaşayan bir piri bulunur. Hiç kimsenin başı boş bırakılmaz (Tuğrul, 2006:27). Mürşit, “doğru yolu gösteren”, “ırşat eden” anlamlarına gelmektedir. İlk mürşit, Hz. Peygamber'dir:

*Mürşidim Muhammed bildim yolumu,
Rehberim Ali'dir verdim elimi.¹⁸*

b. Pirlilik (dedelik): Alevilikte dini otorite olan dede, cemdeki on iki hizmetin yürütülmesine rehberlik etmenin yanında, inançla ilgili bilgileri anlatmaya ve uygulamaya dayalı bütün görevlerde başrole sahiptir. Ayrıca sosyal hayatta doğumdan sünnete, evlilikten boşanmaya, ölümden kabir ziyaretine, musahiplikten düşkünlük cezası vermeye varıncaya kadar her türlü dini/tasavvufi faaliyetler, dedenin rehberliğinde yerine getirilmektedir. Dede olmadan talipler kendi aralarında herhangi bir dini toplantı yapamazlar (Yılmaz, 2011:72).

Alevî-Kızılbaş toplumunda cemaatin dinî önderi dedelerdir. Mürebbilik dedelerin işidir. Bir Alevî'ye göre mürşidin nefesi, Hakk nefesidir. Dedeler belirli ocaklara ve pirlere bağlıdır. Düzenli olarak taliplerini gezerler (Fıglalı,1996:312-313). Dedeler, Alevî toplumunda ki sosyal hiyerarşinin en üst noktasında bulunan kişilerdir. İster mürşit olsun, ister pir olsun her ikisi de ocakzadedir. Her ikisi de erdir, erendir. Aralarında ki ilişkiyi ast-üst olarak görmemek gerekir. Aleviler bu görüşü en iyi “eri erden seçen kördür” ifadesiyle anlatmaktadır. Aynı zamanda Ehlibeyt soyundan (seyyid) olarak da tanımlanan dedeler; posta oturarak cemleri yönetir. Taliplerin görgü sorgu işlemlerini yapar, küskünleri

¹⁸ *Pir Sultan Abdal Hayatı ve Şiirleri* (İstanbul/Maarif Kütüphanesi [ts.] adlı eserden akt. Egri, 2013a:44)

barıştıır, musahip olacakların işlemlerini yol - erkan gereğince yerine getirir (Dedekargınoglu, 2012:109).

Dede olan bir kişinin Evlâd-ı Resûl olma şartı vardır. Ol zamandan bugüne kadar; "Şeriat, tarikat, marifet, hakikat ve pirlık Muhammed - Ali'den kaldı. Ol sebepten, Evladı Resul'den gayrisine pirlık etmek ve talip olmak caiz değildir (Aytekin, 2001:16). Zira ezelden hırka ve meftul ve irşat ve tövbe ve pirlık ve seccade bunun cümlesi Şahı Merdan Ali'ye gelmiştir. İmdi Şah evladı ve nesli olmayan kimseye pirlık etmek caiz değildir. Evlad-ı Muhammed Ali'den ola ki pirlığı caiz ola, ilmi ile amel ola. Dört kapı kırk makamdan, on iki erkandan, on yedi kemerbestten, üç sünnetten, yedi farzdan bir şarttan, meşayihî kübra ilminden haberdar ola. Ve tarikat eli otura dura ki hakikat ile yola vara ki pirlığı caiz ola. Çünkü talip ve yol mürşidindir" (Aytekin, 2001:16-17).

Dedelere "seyyid" denilir. Mürit üzerinde kendisini kabul ettirmiş, edebe, erkâna bağı ve de bağı olduğı ocağın başındaki kişiye dede denir (Tuğrul, 2006:28). Bu dedelerin haricinde bir de "dikme dedeler" vardır. Bunlar, pir ve rehberin bağı oldukları ocaklarda uzun müddet hizmet ettikten sonra dedeleri tarafından artık bilgi ve görgüleri yeterli görülerek kendilerine "dikmelik" payesi verilen kimselerdir. "Dikme dedelik" için Evlâd-ı Resul olma şartı aranmaz (Öztürk, 1972:50). Hüseyin Bal ise mürşitlik, pirlık, dedelik ve rehberliğı aynı başlık altında şu şekilde tanımlamaktadır: "Yol'un değer ve normlarının hayata geçirilmesinde etkili olan, statüsü yüksek, sorunları çözümleyen, 'yol'u aydınlatan, ikrarlı grubun inanç önderi" (Bal, 2002:68).

Ocakoğlu bir dede, müminin davasını öbür dünyaya (mahşere) bırakmayıp, pir divanında görmelidir. Talibin sitemi (cezası) ne ise ödetmelidir. Talip de hak sahibi (istekli) kim ise onunla helalleşmelidir. Çünkü Hakk-Muhammed-Ali Divanı'nda (Alevilikte) "döktüğün var ise doldur, ağlattığın var ise güldür, aldığın var ise ver.. " kuralı geçerlidir ki günümüzde tüm dünya insanlığının da muhtaç olduğı budur (Yaman, 2013a:162).

c. **Rehber:** Rehber, yol göstericidir. Köy köy dolaşarak olup bitenleri pire bildirir. Rehber halkla sürekli ve yoğun temas içindedir. Bir nevi gözcüdür. Gittiğı yörenin sorunlarını, problemlerini tespit eder ve dedeye bildirir (Öztürk, 1972:50). Rehber ocak soyundan olabileceğı gibi dedenin görev verdiği yörede kendisini kabul ettirmiş Ehl-i Beyt'li biri de

olabilir. Yani rehberlikte Evlâd-ı Resul olma şartı aranmaz (Fıglalı, 1996:313). Rehberde çıralıktan pay verilir. Halk arasında rehberde “rayber” de denilir (Çem, 1999:15).

d. Talip: Bu kelimenin sözlük anlamı “talep eden kişi” demektir. Terim olarak sırat-ı müstakimi talep eden kişi, yola, edebe, erkâna istekli olan anlamına gelir. Aleviler içerisinde Evlâd-ı Resûl olmayanların tamamına talip denilir (Yaman, 1998a:49). Talibin görevi, evliya etegini tutmak ve ikrar verip can-ı gönülden iman getirmektir (Tuğrul, 2006:29). Talibin, rehberin, pirin ve mürşidin ayrı ayrı hem rehberi, hem piri, hem de mürşidi bulunur. Bunların hepsi birbiriyle bağlantılıdır. Rehberin rehberi, talibe pir olur; pirin rehberi ise talibe mürşit olur (Öztürk, 1972:50).

Dostumuzla birlikte yaranılır kanarız,

Her nefeste aşk ile Yaradan'ı anarız,

Erenler meydanına Vahdet ile gir de gör,

Kırk budaklı şamdanda, kırkımız da bir yanarız [Hünkar

Hacı Bektaş-ı Veli]

(Atalay, 2012:75).

Alevi - Bektaşî inanç sisteminde talip (yola hizmet ve Hakk'a kul) olmak erkânlarla göre şekillenir. Talip, kelime anlamıyla "isteyen ve istekli olan" manasına gelmektedir.¹⁹ Yani sonsuz bir rızalıkla hizmet etmektir. Her talip kendisini maneviyatta pişirecek bir dede'ye veya baba'ya bağlı olmak ve manevi terbiye (yolculuk / eğitim) almak durumundadır.²⁰ Yine

¹⁹ Bkz. Türk Dil Kurumu Sözlüğü.

²⁰ Yol erinin seyrü suluğu yani manevi yolculuğu dört aşamada gerçekleşir: 1) Seyr illallah (Tanrı'ya yolculuk): Beşeri isteklerden sıyrılarak Tanrısal iradeye teslim olma; terk-i dünya olarak dışa vurur. 2) Seyr fillah (Tanrı'da yolculuk): Tanrısal nitelikleri kazanma; terk-i ukba olarak dışa vurur. 3) Seyr maallah (Tanrı ile birlikte yolculuk): İkiligin ortadan kalkarak her şeyin tanrısal olması; ölmeden evvel ölme olarak dışa vurur. 4) Seyr anillah (Tanrı'dan yolculuk): Tanrı'dan halka dönerek birey/toplum hizmetine adanma, hizmetli olma, gayp aleminden nesnel aleme dönerek kendine gelme; terki terk olarak dışa vurur. / Üç terk aşamasını ve seyrü suluğunu tamamlayan yani ölmeden evvel ölen can, hakikat ya da gerçek olarak algılanan Tanrısal alemin gücü içinde erimeye başlar. Tanrı ölmeden evvel ölen yol erinden 'ben' özelliklerini alarak yerine kendi özelliklerini koyar. Böylece 'bir' olgusu yakalanmış olur. Diğer taraftan ölmeden evvel ölen yol erini, Tanrısal sevgi olarak algılanan 'aşk' egemenliği altına alır. Seven sevilende kendini yok eder; 'sen'ler ve 'ben'ler karışıp, kaynaşır 'bir' olur (Harmancı, 2014:189-190).

merhum Mehmet Yaman'ın derlediği Şeyh Safi Buyruğu'nun metinlerinde talibin mürşid-i kâmile bağlanması²¹ gerekliliği şöyle ifade edilmiştir; “Talip olan kişiye lazım olan şudur ki erenlerin edebini gözleye, velilerin izini izleye, namahrem kimselerden sakına, erenlerin sırrını açığa çıkarmaya, el verip etek tuttuğu kimsenin aslının doğruca Ehl-i Beyt'e çıktığını bile, ona göre biat ve inabe kıla (bağlana). Eğer kişi boş etek tutsa, mahremini bilmezse, o talipten Allah ve melekleri, bütün evliya ve peygamberler bizar olur.” İmam Cafer-i Sadık buyurur ki: “Bir kişi Hakk'a talip olsa, Evlad-ı Resul'den başkasına kendini teslim eylese, yani bilmediği yerden biat ve inabe kılsa (el etek tutsa) onun meşrebi ve tuttuğun eteğin silsilesi Evlad-ı Resul'e ve Muhammed-Ali Hazretlerine çıkmasa, o kişinin şeyhi şeytan olur. Mahşer gününde erenler katarından ve Hakk didarından mahrum kalır.” Hz. Peygamber buyurdu ki: Benim evladımdan başkalarını pir *edinenlerin piri şeytandır*. Hazret-i Resul, hadisi bu konuda buyurmuştur (Yaman, 2013:38).

*Ali yare sır söyle,
Talip dinle Pir söyle,
Ehl-i irfan meclisinde,
Binbir dinle bir söyle.*

Bilmiş olasın ki gerçekte Hakk'ı bulayım dersin evvel kadim (başta gelen koşul) ikrar'dır. El verip bir pirin eteğini tutmaktır. Çünkü Hakk'ı isteyen biri hak ehliyle (bir Tanrı dostu ile) yoldaş olmayınca Hakk'ı bulamaz, yalnız başına her ne kadar çalışırsa da menzil alamaz. Kalbini saf eyle, Hakk'a insaf eyle. Çünkü ikrar, iman'dır. Ve iman ehlinin (müminin) yeri Firvdes Cenneti, meleklerin yurduudur (Yaman, 2013:86).

Ve bir dahi musahip, cesettir. Mürebbi candır. Meşreb ikrardır. Muhibbet imandır. Mürşit dindir. Yani bir sufünün musahibi olmazsa cesedi olmaz. Mürebbisi olmazsa canı olmaz. Mürşidi olmazsa dini olmaz. Ve rehber nazarına varmazsa İslam'ı olmaz (Atalay, 2011:131).

²¹ Mürşid-i olmayanın mürşidi şeytandır: Yunus Emre Divanında bu başlık altında şu açıklamalarda bulunulmuştur: “Gaflet içindekiler öcekleri güne kadar nefislerine uyarlar. Bunların can ve gönülleri, şeytan tarafından mahpus edilmiştir; öğüt almazlar. Nefs ve heva sahiplerinin içleri “şeytanla dolu”dur. Cahiller, şeytanın kendileridir; bunlar okunan Kur'an'a kulak tutmazlar. Er (mürşid) den nazar almayanlar, Hazrete (Allah huzurunda) yüzü kara olan şeytanın yarları olacak cahillerdir” (Tatçı, 1990:187).

Eğer ilerlemek istiyorsan herkesin önüne atılma,
 Merhem ve mum gibi ol, diken olma,
 Hiç kimseden sana kötülük gelmesin istersen,
 Kötü sözlü, kötü düşünceli ve kötü huylu olma! [Hoca
 Ahmet Yesevi]

Aşık Paşa'yı Veli de dünyayı büyük bir bahçeye, mürşidi de “bahçıvan”a benzetmektedir. O, insanların dünya bahçesinde hoş yemiş ve meyveler yemesini temin edip, bahçeden zarar görmeden çıkmalarını sağlamaktadır. Tövbe edip mürşit elini tutanlar, bu dünyadan arınmış (temiz) bir halde çıkacaklardır. Mürşidin sözünü dinlemeyenlerin ise hem dünyada hem de ahrette başlarına bir çok felaket gelebilecektir (Egri, 2013a:47).

Alevi-Bektaşî öğretisi insanı, “serbesttir, ama serazat değildir” biçiminde tanımlar. Kişiyi mürşidin müridi ve mürşide bağlı olarak düşünürler. Mürşit, müridin yolunu açan, aydınlatan, önüne seçenekler sunan konumundadır. Mürit, bu aydınlanmış yoldan, çeşitli seçeneklerden seçtiği yolda gider. Yani mürşit, müridin yaşam alanını daraltmaz, daha da genişletir. Bu geniş alanda manevra yeteneği kazandırır. Yalnız Alevilik-Bektaşilikte mürit (talip), kuralsız da değildir. Başbozuk, düzensiz, anarşik bir yaşam düşünülmez, kendisine böyle bir yaşam önerilmez ve sunulmaz (Aktaş, 2000:19).

Taliplerin biri birilerine, rehberlerine ve mürşitlerine karşı davranışları önemlidir. *Buyruklarda* ele alınma esaslarına göre bu edepi şöyle açıklayabiliriz (Kaplan, 2011:174).

1. Talip edep beklemeli.
2. Avamdan kesilmeli.
3. Mahremini bilmeli.
4. Bütün kötü fiillerini terk etmeli.
5. Evliya'yı hazır ve nazır bilmeli.
6. Hakk'a ve halka yaramaz iş etmemeli.

7. Her zaman şeyhinin korkusu üzerinde olmalı, “ister gizli isterse açık ne yaparsam şeyhim görür.” diye düşünmelidir. Çünkü evliya, talibin gönlüne gözüne günde yetmiş kere nazar eder (Kaplan, 2011:174-175).

Yine “mü'minlik davasında bulunanların bir takım nişanları vardır” denilerek mümin ve sufiyim diyenlerin şu özelliklere sahip olmaları gerektiği söylenir:

1. İkrarına dürüst olmalı ve verdiği sözü yerine getirmeli (ahde vefa).

2. Doğru yürüyüp doğru söylemeli, dost gönlünü ağrıtmamalı. Zira sufi olan kişi yalan söylemez, kimsenin gıybetini yapmaz.

3. Hal ehli olmalı, kal ehli olmamalı.

4. Dili arı olup, ağızından boş söz (malayani) çıkmamalı.

5. Yükü ağır, kulağı sağır olmalı. Yaramaz sözleri işitmemeli ve dinlememeli. Gözleriyle gördüğünü eteğiyle örtterek set tarlık yapmalı (gizlemeli).

6. Eliyle koymadığını yerinden almamalı.

7. Kimseye yük olmamalı, kendisi için ne isterse başkası için de onu istemeli.

8. Bütün yaratılmışlara bir gözle bakmalı, bütün renkleri bir saymalıdır. Böyle yapanın dermanı Hz. Ali'dir.

9. Mümin olan kişinin hırsı halim, nefsi selim olmalı; ahlakı ziyadesiyle geniş olmalı, farkıyla oturup mizanıyla söylemelidir.

10. Elinden gelen işi yapmalı, iş bitirici olmalıdır.

11. Halktan gelen her türlü cefaya tahammül göstermeli, Hakk'tan ne gelirse onu ganimet bilmeli; her daim şükredici olmalı, feryat etmemeli, gönlü incitip darılmamalı, kimseye şikâyet yüzünü göstermemelidir.

12. Gönlüne vesvese getirmemeli, kendisini teselli etmeli, "Hakk'ın her işinde bir güzel hikmeti vardır." diye düşünmeli, "inşallah sonu hayırdır." diye şükretmeli, kendini dağdağaya vermemelidir (Kaplan, 2011:176-177).

Hazreti Hacı Bektaş-ı Veli buyurdu ki:

"Tanrı'yı uykumda gördüm" dedim: "Sana varan yol hangisidir?"

Buyurdu: "Kendinden geçince erişirsin!" (Öz, 2011:43).

Talibin Rehberine ve Mürşidine Karşı Edepleri

Şeyh Safi, yol talibi olan kişinin üstat nefesiyle yürümesini, emrine kail olmasını ve evliyaya iman getirmesini istemiş, evliya nefesine inanmayıp gönlünde şüphe olanın yetmiş evliya öldürmüşçesine günaha gireceğini söylemiştir (Gölpınarlı'dan akt. Kaplan, 2011:181).

"Evliyayı seviyorum" diyen talipten diğer talipler nişan istemelidirler. Çünkü "davaya mana, aşığa nişan gerektir". Talibin

göstermesi gereken nişan;evliya eteğinden tutup ikrar vererek can-ı gönülden iman getirmektir. Yani her fiiline ve her haline *beli* (eyvallah) deyip inanmak, *Menakıb-ı Şerif*'i dinleyip evliya nefesinin manasını anlayıp ona göre amel ederek tüm varlığını erenler yoluna amade kılmaktır (Atalay, 2011:84). Talipler, nişan göstermeyen talibi içlerinden çıkarmalıdır ve kırk gün aralarına almamalıdır. Aksi takdirde murdar olup, ahrete imansız giderler.²² Bir talip, tarikat içinde mürebbisine ve musahibine el verip de gönül vermezse, kavlinde dürüst olmaz, ikrarı da saf olmamış olur, münafıktır, yola sıdk ile gelmemiş olur ve yüzü karadır. Gerçek talib-i hak evliya tarikinde sabit-kadem olup can-ı gönülden ve samimi bir şekilde şeyhine 'beli' deyip etek tutan ve gönülden ikrar verip mal-mülkten ve başcandan geçendir.²³ Nasıl ki bir kişi aşk-ı mecazi ile sevdiği uğrunda her şeyini feda ediyorsa, talib-i Hak, aşk-ı hakiki şerbetini içip dost yolunda canından ve malından geçendir (Kaplan, 2011:182).

*Aşk yolunda oldurur ki pehlivan,
Göstere maşuku yolunda nişan,
Severem demek dile asan olur,*

²² Araştırmacı Doğan Kaplan, ilgili nüshayı kaynak olarak şöyle açıklamaktadır: *Menakıbu'l Esrar Behcetü'l - Ahrar (Gölpınarlı181)*, Mevlana Müzesi Abdülbaki Gölpınarlı Kütüphanesi, Mecmua No:181, Müstensihi: Abdülbaki Gölpınarlı (1017/1608 istinsah tarihli Seyyid Abdulkadir-i Belhi'nin oğlu S.Ahmet Muhtar'ın nüshasından), vr.la-64b.

²³ Teslim-i Rıza'lık: Alevi - Bektaşî ahlak eğitimi sevgi esaslı yürütülen kurallar bütünüdür. Yol'a talip olmak isteyenler rızalık'la gelmelidirler ve hizmetlerinde de rızalık göstermelidirler. Teslim-i Rıza'lık ile ilgili İmam Cafer-i Sadık Hazretleri şöyle buyurmaktadır: "Ve Bir dahi mürebbi ve musahip onlar dahi öyle gerektir ki evliyanın ayini erkânı ve mürşidin sır nefesi yerini ala. Biri birinin yurduna oturup ondan sonra terki mal ve terki can ve terki dünya ve terki bed fiil ve terki heva bunları terk edip ve teslimi rızayı kabul edip rıza kapısında olmazsalar ve erkânı şeriat ve erkânı tarikat ve erkânı marifet ve erkânı hakikat ile rıza gösterip teslim olmazsalar gerek pir gerek talip ikrarları caiz olmaz..." "Ol kimseler ki evvelce gelip ikrar verdiler ve talip oldular mürebbiye ve musahibe yettiller. Onlara gerektir ki tarikatın ve hakikatın edeblerin ve erkanların ve farzların ve sünnetlerin kabul edip Muhammed Ali yoluna erkanına boyun verip iradet getireler ki mümin ve müslüm bacı yoldan rızasız iş işlemeye ki ikrarları caiz ola. Zira rızasız yol olmaz. Çünkü yol erkan Hak Tealanın evidir" (Aytekin, 2001: 30-31). Teslim Tekbiri: "En'am tarik ya'Ali, eslim tarik ya'Ali, teslim tarik ya'Ali, ekrim tarik ya'Ali." (Sarıkaya, 2008:42).

Aşıkın burhamı terk-i can olur.

[Yaman, 2013:31]

Talip, mürebbisinin gözüne girmeye çalışmalıdır. Mürebbisi talibin hizmetinden hoşnut olup her halinden razı olsa, bir kere talibe nazar kılıp himmet eylese, lütuf gösterip başını ya da sırtını sıvazlasa talibe rahmet ve şefkat yağar. Cenab-ı Hak hazretleri böyle bir talibin bütün günahlarını bağışlar, zahir ve batın yetmiş hicabı kalkar, menzil ve meratip kat edip evliya makamına ayak basar. Böyle bir mürebbi eli altında olan talip, kıl sayısınca sevap kazanır ve ne iş yapsa işi rast gider, toprağa dokunsa altın olur. Öyleyse talip olan kişi elinden geldikçe iradet getirip pirinin ve mürebbisinin gözüne ve gönlüne girmelidir. Çünkü gönül Hakk'ın evidir, gönüle girmek gerekir (Kaplan, 2011:182-183).

Yola talip olan kişiler birbirlerini ve mürebbilerini çok ziyaret etmelidirler. Talip üç günde bir mürebbisini ziyaret etmeli, sohbetini dinlemeli ve marifet elde etmeli, müşküllerini çözmelidir. Talip mürebbisine üç, beş, yedi, on iki ve netice olarak kırk gün varmazsa, vadesi gelip ölse evliyadan ayrı kalır.²⁴ Yine ziyaretlerini bu şekilde aksatan bir talibin özrü yoksa diğer taliplerin onunla oturup kalkmaları doğru değildir. Talip yol içinde her ne sıkıntısı varsa mürşidine anlatmalı o da evliya menakıbına göre talibin müşkülünü çözmelidir. Eğer talibin mürşidi kırk günlük mesafe dışındaysa ve talibin ona ulaşma imkanı yoksa o zaman o talibin sorunlarını çözecek geçici bir mürebbi tutması gerekir ki buna tarikat ehli arasında müşkil mürebbisi denir.²⁵

Yine taliplerin mürşitlerine karşı olan sorumlulukları *Şeyh Safi Buyruğu*'nda "talip hakkı nedir?" sorusunun cevabı olarak şöyle açıklanmaktadır. Uyulması gereken bu ahlaki kurallar aynı zamanda talibin rehber ve mürşidine karşı sorumluluğunun ne kadar önemli olduğunu bir kez daha anlaşılır kılmaktadır.

Talip hakkı şudur ki:

²⁴ Doğan Kaplan, ilgili nüshayı kaynak olarak şöyle açıklamaktadır: *Gökçeler Buyruğu*: Sivas - Kangal İlçesi Yellice Köyünde mukim Gökçeler kabilesi aile kitaplığına ait yazma. Kaynak kişi: Gazi Gökçe, İstinsah tarihi:1278/1862, vr.12a-131b. (Bkz. Doğan Kaplan, a.g.e, s. 183 / [358]).

²⁵ Temel kaynak: *Kitab-ı Makam Menakıb-ı Kutbu'l-Arifin Hazret-i Şeyh Seyyid Safi* (Gölpınarlı 199), Mevlana Müzesi Abdülbaki Gölpınarlı Kütüphanesi, Mecmua No:199, İstinsah tarihi:17.yüzyıl vr.2a161b. (Bkz. Doğan Kaplan, a.g.e, s. 183 / [358]).

1. Edep bekleye.
2. İnançsızdan uzak dura.
3. Mahremini bile.
4. Tüm kötülüklerini terk ede.
5. Erenleri her yerde hazır bile.
6. Hakk'a ve halka yaramaz iş yapmaya.

7. Her nerede olursa olsun, mürşidinin kokusunu çeke, yani; ister gizli, ister açık olsun, ben bu işi yaparsam mürşidim görür ve bilir diye o işi yapmaya. Çünkü erenler, talibin gözüne ve gönlüne günde yetmiş kez bakar (Yaman, 2013:21).

Gönül sarayını pak et ki mihman-hane-i Hak'dır.

Vakit olur ki tahtını görmekliğe sultan gelir.

Demek ki saray silinmiş, süpürülmüş olursa Sultan'ın hoşuna gider. Toprak o talibin başına ki erenleri hazır ve nazır bilmez ve gönül aynasını silmez. Hangi talibin gönlü temiz değilse ondan Peygamberler ve erenler bizar olur (Yaman, 2013:21).

İmdi talip olan kişi gerektir ki akıl sahibi ola ve yaptığı her işi aklının tasarrufuyla işleye, tüm davranışlarını frenleye, aykırı davranmaya ve yanlış yola gitmeye, yaptığı iş ve gittiği yol mürşidinin rızasına uygun ola. Eğer mürşidinin emrine uygun olmazsa, o talibin çektiği zahmet ve zorluk tümünden boşa gitmiş olur. Pir olan, talip olan kimseler kamil vücut ola ki ikrarı caiz ola emeği ve kurbanı ve nezri niyazı kabul ola (Aytekin, 2001:17). Ahrette şeytan gibi lanetli ve kovulmuş olmaya, Ulu Dergah'tan sürülmeye. Yüz bin günahı dahi olsa, Adem Peygamber gibi yargılanması ve bağışlanması için çalışıp çabalaması gerektirir. Talip gerektir ki bir iş yapacağı zaman iyi düşünse, o iş hayırlı ise yapa, kötü ise terk ede. Bir kişi zahir ve batında pirinin işaretini gözleyip, safa-nazarına erişmelidir. Bir kişi Hakk'a talip olsa ve erenler dergahına gelse, el verip etek tutsa, iradeyle teslim olsa, erenlere ikrar verip iman getirse, bu dünya halkından uzaklaşsa, erenler zümresinden olur (Yaman, 2013:21-22).

Yine Mehmet Yaman'ın hazırlamış olduğu Buyruk metinlerinde, "iman nedir?" sorusu sorularak talip ve mürşidin yapması gerekenlere atıfta bulunulmuştur:

Ancak, burada imanın anlamı sıdk ve itikat ile (içtenlikle) inanmaktır. Bir kişinin ikrarı saf ve inancı dürüst (sağlam) olmazsa, o kişinin imanı dürüst olmaz. Din dahi imandadır ve iman iki kısımdır.

1. Tahkiki iman (içten inanmak)
2. Taklidi iman (inanmış gözükmek)

Tahkik şudur ki talibin gönlü temiz ola. Taklit ise şudur ki kişinin gönlü gizli düşmanlık, hile ve kuruntu ile dolu ola... Ve mürşidin hakkı şudur ki erenler makamında otura, talibin gönlüne dikkatlice baka, Levh-i Mahfuz'a ve Levh-i İnsana bakıcı ola, yani kendisine gelen her kişiye velayet nuru ile bakıp, onun geçmişini ve özünü göre, ona göre eğitim vere ve gönlü temiz olmayan talibi yanına almaya, yanından uzaklaştıra (Yaman, 2013:22).

Hata işlenmemesi için talibin yüklendiği görevleri bir de İmam Cafer Buyrukları'ndan talib(ler)e aktarmak gerekiyor; Saadet bulmak isteyen sufi ve müminin özünü türaba indirip (toprak gibi olup) şu niteliklere sahip olması gerektiği söylenir. "Yumuşak (latif) sözlü olmak, cömert olmak, evveli ahiri fark edip soysuzluk etmemek, Hakk'ın buyruğuna ibadet etmek, gönül kırmamak, dili sürekli Hakk kelamında olmak ve ahlakı güzel (Hulki mazlum) olmak. Yine talip olmak isteyen kanaat, ilim ve sıdıklık ve sabırlığı terk etmeyip özünü toprak eylemelidir. Sonra toprağa marifet tohumu ekip, tevhit suyuyla sulamalı, miskinlik orağıyla biçip, rıza harmanında dövmeli, şevk yeliyle savrulup mihnet ölçüğüyle ölçmeli, takva değirmeninde öğütüp edep eleğiyle eleyerek sabır fırınında pişirmelidir" (Kaplan, 2011:177).

İnsanın kurtuluşu dört şeyledir: "Az söylemekte, az uyumakta, az yemektir ki insanı isteğine eriştirir; Bırakma (terk), soyutlama (tecrit), toplumdandan uzaklaşma (uzlet), kanıklık (kanaat)..." Ve dört şeydir ki insanı (Tanrı'ya -Hakk'a- eriştirir: "Büyüklerle oturma, akıllı kişilere danışmak, kısmetsiz kimselerden sakınmak, köşesine çekilmişlerden yardım istemek" (Öz, 2011:49).

Alevi ve Bektaşî inancında uyulması gereken 3 farz ve 7 sünnet adı altında toplanan ahlak kuralları vardır ve bu kurallara her talibin uyması gerekir. Bunlar talibin manevi eğitim basamaklarının sadeleştirilmiş halidir. 3 farz 7 sünnet'i İmam Ca'fer-i Sadık Hazaretleri'den aktaralım.

Farzlar:

1. Zikr-i Hakk'ı dilinden komaya.
2. Adavet varsa kalbinde gidere.
3. Talip olunan yola teslim ola.

Sünnetler:

1. Kişi varlığını kudret-i Hak'tan bile, sırrını izhar eylemeye, zahid imanın şeytandan nice sakınırsa öyle sakına.

2. Sırdar ola, gördüğünü örte.

3. Her nerede ise daima özür dileye, niyaz eyler ola, zira her fesat Hakkı unutmaya olur.

4. Uğrun dirlik itmektir, sakına mürebbi hakkına kail ola.

5. Musahip hakkını ceme götüre, musahip hakkını yitirmeye.

6. Halifeden el tutup, tövbe kılmaktır.

7. Tac urunup, üstada özünü yetürüp, kendi bilişin terk itmektir, yol ehline, pay-ı mal olmaktır (Sarıkaya, 2008:38 / Yaman, 2013:79).

Talipler birbirilerine, mallarını (terk-i mal), canlarını (terk-i can), dünyalarını (terk-i dünya), kötü davranışlarını (terk-i bed fiil), arzu ve isteklerini (terk-i heva), terk edip birbirilerinden razı (teslim-i rıza) olmalıdırlar. Bu rıza hali erkân-ı şeriat, erkân-ı tarikat, erkân-ı marifet ve erkân-ı hakikat üzerine olmalıdır. Aksi takdirde ister talip olsunlar isterse pir, ikrarları caiz olmaz. İmam Cafer-i Sadık böylelerin yoldan ve erkândan sürgün olduklarını, cemlere alınmamaları gerektiğini söylemiştir (S.Aytekin'den akt. Kaplan, 2011:180).

Alevi ve Bektâşi erkânın da önemli bir husus da rehber-pir ve mürşitlerin peygamber soyuna dayanmalarındır. Yani seyid-i sadat evlatları olmalarıdır. Ancak peygamber soyundan olsalar bile rehber-pir ve mürşidler'e hiç bir zaman sorgusuz sualsiz cennete gidecek kişiler olarak bakılmamıştır. Onların da tıpkı talipler gibi sorumluluklarının olduğu fikri, yazma eserlerde işlenmiştir. Bir erkannameye Hz. Ali'nin şu sözleri yansıtılmıştır: Benim oğlum ya da kardeşlerimin sayısı ister kırk isterse bin olsun, önemli olan yol içinde olmalarıdır. Yolundan gelmeyen benim oğlum da olamaz kardeşim de, bunu böyle bilin. Hazreti Ali'ye atfedilen bu söz zaman içerisinde deyimleştirilerek, genel bir prensip halini almış: Önemli olan bel evladı olmak değil, yol evladı olmaktır. şeklinde ifade edilmiştir (Eğri, 2013:57). Manevi makamı ne olursa olsun kimse hak etmediği sıfatı taşıyamamaktadır. Böylelikle yolun kuralları sadece taliplere yüklenmemiştir.²⁶ “Mürşit postunun ağırlığı kadar günahı da çoktur”

²⁶ Soy ile övünülmez: Sefer Aytekin'in hazırlamış olduğu *Buyruk* adlı eserde bu başlık altında İmam Caferi Sadık Hazretlerinin sözleri şöyle aktarılmıştır: “Şimdi zamanımızın âdemleri ben falan tekkenişinin oğluyum, der ebayı ceddî ile iftihar eder. Bir adem ölünce kabirde kimin oğlusun demezler. Ancak kimin ümmetisin ve

sözü, o makamın hakkını veremeyenler için ifade edilmiştir. Malatya'da yaşamakta olan ve Anadolu'da ki Alevi toplumunun önemli inanç önderlerinin başında gelen Ağuıçen Ocağından (Mir Seyyid Evladı) Eşref Doğan Dede'ye, "dedem; mürşit hangi özelliklere sahip olmalıdır, bize açıklar mısınız?" sorusunu yönelttiğimizde aldığımız cevap "mürşitlik makamının taşıdığı ağır sorumluluğu" bir kez daha anlamamıza vesile olmuştur. Eşref Doğan Dede: "Mürşit o'dur ki Kuran'ı Kerim'i ve İslam tarihini iyi bilsin, seyid-i sadat evladı olsun... Bu özelliklerinin yanında bir de güzel ahlaki yaşatıyor olmalıdır. Çağ'a ayak uydurmuş, en az bir yabancı dili bilen, okumaya önem veren ve bilgi toplumunda bile taliplerine yol gösterici olmalıdır." şeklindeki cevabıyla mürşitlik makamının gereklerini tanımlamıştır (Çelik, 2014:93-94).

Muhammed dinidir bizim dinimiz,
Tarikat altından geçer yolumuz,
Hem Cibril-i Emin'dir rehberimiz,
Biz mü'miniz mürşidimiz Ali'dir.

[Pir Sultan Abdal]

Bir rehber talibin hakkından gelmezse pir onu çıkarıp yerine ahir (sonra gelen) kişiye talibi teslim ede. Eğer pir yoldan düşerse, günahı kebairden bir iş edip erkana layık olmazsa talip ol ocaktan çıkmaz. Emmi zadelerinden yapışmak erkandır (Atalay, 2011:84).

Ahir zamanda gelen talipler pirin rehberin günahı mı olur, onlar ocakzadedir, onların küfrü iman olur, derler. Zira, pir bir günah etse beş günah yazılır. Zira ummadığın yerden sana bir söz gelse cahil bilmez, düşman düşmanlık etti dersin, ocakzade tanrı dostları soyundadır. Kendi

ne amel işledin deyü sual ederler. Hazreti İmam Zeynel Abidin'i Yezit Mel'un zindana koyunca ağladı. Muhibler ettiler: 'Ya imam niçin ağlarsın.' Hazreti imam etti: 'Dünyada bu hali kisbettik. Dünyada böyle olunca acaba ahirette halimiz niye varır dedi. Muhipler ettiler ki: 'Ya imam, Muhammed Ali deden olunca sen niye korkarsın. İmam Zeynel Abidin etti: 'Kabre varınca dedemi sual etmek hacet değil. Kimin oğlusun deseler, Hazreti İmam Hüseyin'in oğluyum, desem ol bana yeterdi. Amma atamı, dedemi sual etmezler. Ancak amelden sual ederler. Ne bahtlı şol kula ki defterinde yanlış bulunmaya. Vay şol kula ki defterinde yanlış buluna" (Aytekin, 2001:133-134).

makamın bilmeyip, eğer hakkın nehyini işlerse Hak Teala onu nehyeder. Der ki; "Ey zalim, talip sana bakıp bir amel edecek iken sen kitapsız oldun. Talip de sana bakıp azdı. Azdıran şeytandır." sebebine hükmeder. Gel imdi bunların hesabını gör deyip cehenneme sokar (Atalay, 2011:205).

Sakın ol kimsenin gönlünü yıkma,
Gerçek erenlerin izinden çıkma,
Eğer insan isen ölmezsin korkma,
Aşığı kurt yemez, uç da değildir.
[Hacı Bektaş-ı Veli]

Gerçek aşık olmak gerek,
Maşukasın bulmak gerek,
Ölmezden önce ölmek gerek,
Varıp anda ölmez ola.
[Şah Hatayi]

Şurası bir gerçektir ki sen kendi özünü pak edesin ta ki senden olan da pak ola. Çünkü yıkanan temiz olmazsa, yıkadığı şeyde temiz (pak) olmaz (Atalay, 2011:282).

Ey Hakk'a talip olan kardeş!

İyi huylarla kötü huyların ne olduğunu, cenneti kimlerin, cehennemi kimlerin kazanacağını anlamış olsan gerek. Bir hadis'de şöyle buyrulur: Dünya, ahretin ekin tarlasıdır. Burada ne ekersen, orada onu bulursun. "İyi" ve "kötü" ne yaparsan, öbür dünyada bulacağın odur. Hakk yoluna bağlanmak isteyen taliplere bu Buyruk'ta anlatılanlar yeter. Fakat akıllı ve arif kişilerle musahip (dost) olmadıkça gerçeğe erişmek zordur; kuru sözün faydası yoktur, bir kamil mürşide (kılavuza) sahip olmalıdır. Zira bal bal demekle, ağız tatlanmaz (Atalay, 2011:282-283).

Yarabbi! Beni iki dünya hakkında emsalsiz kıl,
Yoksulluk tacı ile beni üstün kıl,
İstek yolunda beni rızk vericiden ayrı düşür,
Ve sana erişmeyen yoldan yüzüm çevir [Hacı Bektaş Veli]
(Öz, 2011:79).

Sonuç

Yüzyılların birikimi olan "ahlak ilkelerini" kimi zaman "açık" kimi zaman da "kapalı" beyan eden Alevi (Kızılbaş) ve Bektaşî toplumları, kendi

meşreplerinin yol büyüklerinden -6. İmam- Cafer-i Sadık'a atfettikleri temel eserlerden olan ve Anadolu'nun muhtelif yerlerinde nüshaları gün yüzüne çıkarılmış Buyruk metinlerinin rehberliğinde 'erkanlarına' dair ritüelleri devam ettirmektedirler. Yine Erdebil Tekkesi menşeli olan diğer bir Buyruk'un yaratıcısı olarak Şeyh Safi ismi zikredilmektedir. Anadolu, henüz keşfedilmemiş veya yazın hayatına kazandırılmamış 'kutsal metinlerle' dolu bir coğrafyadır. Sosyal yapısı gibi, sosyal hiyerarşisini de kendi içerisinde sürdüren Alevi/Kızılbaş ve Bektaşî toplumları Buyruklar aracılığıyla bir çok ahlak ilkesini günümüze kadar ulaştırabilmiştir. Ancak saha çalışmalarının yetersizliği, sosyal güvensizlik ve eserlerin tahrip olması vb. nedenler o 'kutsal metinler'in üzerindeki sis perdelerini henüz ve ne yazık ki tam olarak aralamamıza engel teşkil etmektedir. Çalışmamız neticesinde ulaştığımız ve araştırmacılarca kitaplaştırılan Buyruk nüshalarını inceledik.

Çalışmamızla, Alevi inanç dünyasının manevi eğitimcileri olan pir ve mürşitlerin talipleriyle olan ilişkisi mercek altına alınmış oldu. Alevi-Bektaşî toplumlarında sosyal konumu ne olursa olsun, erkan hudutları içerisinde ve meydan evinde herkesin rolü önceden belirlenmiştir. İster talip, ister rehber, isterse de mürşit olsun: "Yol, cümleden (birey isteklerinden) uludur." anlayışıyla yol'un (inancın) akıbeti birey(ler)in takdirine terk edilmemiştir. İncelediğimiz buyruklar çalışması neticesinde elde ettiğimiz değerlendirmeleri şöyle sıralamak mümkündür:

› Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makalat'ında daha önceden sistemleştirdiği ve adına '4 kapı 40 makam' dediği genel ahlak kurallarının talip, pir ve mürşitlere yansımalarını,

› Talip, pir ve mürşitler arasında kuvvetli ve sistemli bir bağın olduğu ve bu manevi bağın iki yönlü (talipten pir'e, pir'dende taliplere doğru) işlediği ve işlemesine hükmedildiği,

› Manevi müeyyidelerin sadece taliplere yüklenmediği aynı zamanda pir ve mürşitlerin de yaptırımlarla muhatap kıldıkları gerçeğiyle,

› Taliplerin, muhakkak surette manevi önder ve eğitimcilerden (pir ve mürşitlerden) yardım almaları gerektiğine,

› Taliplerin, pirlere ve mürşitlerin; birbirlerini "Hakk-Muhammed-Ali Divanı" dedikleri ahrete hazırlamaları ve cenneti kazanmak için yapması gerekenlerin ne olduğuna dair çıkarımlar elde edilmiştir.

Değişen sosyolojik şartlar, "Kızılbaşlıktan Aleviliğe", "geleneksel Alevilikten" ise "modern Aleviliğe" geçiş süreçlerini başlatmıştır. Araştırmacı Rıza Yıldırım'a göre ise "modern Alevilik" henüz oluşumunu tamamlamamıştır. Değişime gebe olan bu sürecin en önemli noktalarından biride geleneksel Aleviliğin inanç, modern Aleviliğin ise kimlik esaslı oluşudur (Yıldırım, 2012:141). Bu değişim, şüphesiz ki talip, pir ve mürşit ilişkilerinin de değişmesi anlamına gelmektedir. Buyruklar'ın gizemi ve kutsallığı erozyona uğramakta ve Buyruklar 'teolojik' eserler olmaktan daha ziyade 'mitolojik' eserler olarak algılanmaya başlanmaktadır. Buyruklar, Alevi/Kızılbaş toplumlarının "ahlaksal içerikli anayasal" metinleridirler. Değişen sosyolojik şartlar, Buyruk hükümlerinin algılanma biçimlerinin de değişimini ifade etmektedir. Dolayısıyla geleneksel Aleviliğin barındırdığı ifadeleri dile getiren Buyrukların, modern Alevilik algısı içerisinde nasıl bir yer edineceklerini zaman içerisinde göreceğiz.

Kaynakça

- ATALAY, Ali Adil (2011). *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, İstanbul: Can Yayınları, 17. baskı.
- ATALAY, Ali Adil (2012). *Dünden Bugüne Hünkar Hacı Bektaş Veli*, İstanbul: Can Yayınları, 1. baskı.
- AKTAŞ, Çiğdem (2000). "Toplumsal Açından Erenlerin Ser Çeşmesi: Hacı Bektaş Veli" Ankara: Gazi Üniversitesi *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.14,ss. 199-231, s.218.
- AYTEKİN, Sefer (2001). *Buyruk*, İstanbul: Ayyıldız Yayınları.
- BAL, Hüseyin (2002). *Alevi Bektaşî Kültürü*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- ÇEM, Munzur (1999). *Dersim'de Alevilik*, İstanbul: Peri Yayınları.
- ÇELİK, Hasan (2014). "Alevilik ve Bektaşîlik'te Gönül Eğitimi", Çorum: *Hünkar Alevilik Bektaşîlik Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 1, ss.83-100, s.93-94.
- DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin (2012). *Dede Gargın Süreğinde Cem*, Ankara: Yurt Kitap Yayıncılık, 2. baskı.
- EĞRİ, Osman (2013a). *Alevi Bektaşî Yolu: Hak Muhammed Ali*, İstanbul: Ufuk Yayınları.
- EĞRİ, Osman (2013b). *Ali Sofrası Rıza Lokması*, İstanbul: Ufuk Yayınları.

FIĞLALI, Ethem Ruhi (1996). *Türkiye’de Alevilik - Bektaşilik*, Ankara: Selçuk Yayınları, 4. baskı.

HARMANCI, Hasan (2014). *Alevi İlkeleri: Mitolojiden Felsefeye*, İstanbul: Destek Yayınları.

KAPLAN, Doğan (2011). *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. baskı.

NOYAN, Bedri (1995). *Bektaşilik - Alevilik Nedir?*, İstanbul: Ant Yayınları ve Can Yayınları ortak basımı, 3. baskı.

ÖZTÜRK, Sezai (1972). “Tunceli’de Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Deneme”, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi.

ÖZ, Baki (2011). *Fevaid -Hacı Bektaş Veli-*, İstanbul: Demos Yayınları, 1. baskı.

SARIKAYA, Mehmet Saffet (2008). *Fütüvetname-i Ca’fer Sadık*, İstanbul: Horasan Yayınları.

TATÇI, Mustafa (1990). *Yunus Emre Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TUĞRUL, Talip (2006). “Tunceli Aleviliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)”, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

YAMAN, Mehmet (2013a). *Alevilik – İnanç, Edep, Erkan-*, İstanbul: Demos Yayınları, 2. baskı.

YAMAN, Mehmet (2013). *Buyruk*, İstanbul: Cem Vakfı Yayınları No:17.

YAMAN, Ali (1998a). *Kızılbaş Alevi Dedeleri*, İstanbul: Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

YAMAN, Ali (2012b). *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*, İstanbul: Nokta Kitap Yayınları, 1. baskı.

YILMAZ, Hüseyin (2011). *Alevi-Sünni Diyalogu*, Sivas: Asistan Yayıncılık.

YILDIRIM, Rıza (2012). “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri”, Ankara: Gazi Üniversitesi *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 62, ss.135-162.

MERKEZİ ORTAK SINAV UYGULAMASININ ETKİLERİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

İsmail KAHRAMAN*

Özet

Bu araştırmanın amacı, ortaokullarda uygulanmaya başlanan merkezi ortak sınav uygulamasının etkilerine ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesidir. Araştırmanın sonuçları merkezi sınavların oluşturacağı etkileri ortaya koyabilmesi, okul paydaşlarını bilinçlendirmesi ve uygulamadaki eksiklikleri gösterebilmesi yönüyle önemlidir. Araştırma nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasıdır. Bu amaçla tipik durum örnekleme yöntemine göre seçilmiş 2013-2014 eğitim-öğretim yılında Gaziantep ilinde iki ortaöğretim kurumunda görev yapan 26 öğretmen ile yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde, nitel veri analizi tekniklerinden içerik analizi tekniği ve içerik analizi türlerinden frekans analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin çoğunluğu merkezi sınavın gerekli olduğunu belirtmiş, merkezi ortak sınavların yılda birden çok yapılması, yerel sınavlara göre daha adil ve ölçücü olması gibi olumlu yanlarının olduğu, buna karşın sınavın ilk uygulamasının ölçme, güvenlik, öğrencilerde motivasyon kaybına yol açma gibi eksiklerinin olduğu görülmüştür. Sınavda çoktan seçmeli soru türünden vazgeçilemeyeceği ama kodlamayla cevaplanmak üzere eşleştirme, doğru-yanlış ve boşluk doldurma türleri de önerilmiştir. Sınav nedeniyle ders müfredatını yetiştirmek isteyen öğretmenlerin zaman planlamasını sürekli güncellediği, sınava yönelik ders işlendiği ve en çok soru çözümü, ödevi arttırma, öğretmen merkezli anlatım yapma gibi uygulamalara başvurulduğu görülmüştür. Araştırmadan elde edilen bu sonuçlara göre sınavların yılda iki defa dönem sonlarında yapılması, kopyaya karşı güvenlik önlemlerinin arttırılması önerilebilir.

Anahtar sözcükler: merkezi sınav, öğretim yöntemi, ölçme, değerlendirme

* Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri ABD, Gaziantep ilyasmelih@gmail.com

THE EFFECT OF COMMON IMPLEMENTATION THAT RELATED TO TEACHERS' OPINION

Abstract

The purpose of this research, determine the teachers' view on the effect of common implementation that recently started to apply in secondary schools. The result of the research is important by putting forward the effect of the results of examination center, the aspect of demonstrating the awareness of school stakeholders' and lack of implementation. The research is qualitative case study research. For this purpose typical case sampling was selected according to the method in 2013-2014 the method was carried out by using semi-structured interviews with 26 teachers who serve in secondary education institutions in Gaziantep state. The data obtained in the analysis of qualitative data analysis techniques and content analysis, content analysis technique was used to analyze the frequency of species. As a result of the research majority of the teachers indicate that there is a need for central exam, if joint central exam takes place more than one in a year it will be more fairer, safer than local exams it was seen that local exams leads a way that losses students' motivation. It was clear that it cannot be waived from multiple exam style in the exam but encoding answer true-false and filling the blanks these types of exams are also proposed. Due to exam teachers who want to up bring the course curriculum they constantly update their time and plan, classes intended to exam and more on answering the questions, increase the homework those were referred more like teacher-centered classes. It may also be recommended that holding the exams twice a year at the end of the semester, increase the safety against copying.

Keywords: statewide testing, teaching method, to measure, evaluation

Giriş

İnsan, dünyada yaşamaya başladığı andan itibaren sürekli merak etmiş, öğrenme ihtiyacı duymuş ve gidermek için de araştırmalar yapmıştır. Bir yandan bilgisini artırırken diğer yandan da yeni ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda sürekli kendini ve bilgisini yenileme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Genç'e (2007)göre varlıklar kendi iç güçleriyle ve amaçlarının itici gücüyle ya da dış koşulların zorlamasıyla değişime uğrarlar. Çevresel şartlara ayak uydururlarsa varlıklarını sürdürürler. Değişim olmazsa bozulma ya da yok olmaya uğrayabilirler.

İnsan gerek bilgi ihtiyacını karşılamayı gerekse değişime ayak uydurmayı kendi imkânlarıyla başaramadığı için eğitim almak zorunda kalmıştır. Ayaz (1994) eğitimi, kişileri yaşadığı toplumun ve toplumun bağlı bulunduğu çağdaş dünyanın uyumlu bir üyesi haline getirerek onları çağın gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatmalıdır şeklinde açıklamıştır. Can'ın (1998) insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylediği eğitim, insanın bireysel, çevresel ve sosyal yönlerden başarıya ulaşmasında; barış, özgürlük, sosyal adalet ve evrensel bütünlük ideallerine erişmesinde temel araçtır (Sarier, 2010).

Sarier'e (2010) göre bilginin güç olarak görüldüğü bilişim çağında bireysel, toplumsal ve evrensel gelişimin temel boyutunu eğitim oluşturduğundan eğitimde bireysel, ulusal ve küresel boyutlarda sürekli bir gelişim ve değişim sağlanmalıdır. Bilgi bir güçse ve eğitim yoluyla alınmalysa, eğitim yöneticilerinin doğru ve ihtiyaç olan bilgiyi yeterince verip vermediklerini denetlemeleri gerekir. Bunun bir yolu dünyadaki değişimi ve yenilikleri takip etmektir. Verilen bilginin ne kadar öğrenildiğini, verilen eğitimin başarısını öğrenmek içinse ölçme ve değerlendirme amaçlı sınavlar yapmak gerekir.

Ölçme ve değerlendirme, öğrencinin başarılı olmasını ve geleceğe hazırlanmasını sağlayan bir araçtır. Sınavlar, her öğrencinin potansiyeli oranında yetişmesi sürecinde kullanılan araçlardan biridir, bu araç öğrencinin yetişmesine hizmet ettiği ölçüde değerlidir (Can, 1998). Yine Can'a göre sınavlar ölçme ve değerlendirmenin amacına hizmet etmelidir. Etkililik yaklaşımından hareket etmeden, öğrencinin yetiştirilmesine hizmet etmeyen sınavlara harcanan çaba israftan başka bir şey değildir.

Öğrencilerin başarılarını değerlendirmek amacıyla yapılan sınavlar öğrenci başarısı hakkında bilgi verdiği gibi başarılı öğrencileri güdüleme, öğretim programlarının verimliliği hakkında bilgi verme, öğretmenlerin öğrenci hakkında alacağı kararlara dayanak oluşturma ve öğretmenin kendi metot ve yöntemlerinin ne kadar etkili olduğu konularında da yardımcı olur (Üstüner ve Şengül, 2004).

Sınavlar ölçme ve değerlendirmenin yanında dünyanın birçok ülkesinde seçme amacıyla da kullanılmaktadır. Örneğin Almanya, İngiltere, İsveç, Portekiz, Finlandiya, Norveç, Fransa, İspanya, İtalya gibi

lkelerde uygulanış ve değerlendirme Şekilleri farklılık gösterse de sınavlar yapılmaktadır (Eurydice, 2012). Türkiye’de ise isimleri değişikliğe uğrasa da liselere geçiş ve niversiteye giriş amaçlı sınavlar yapılmaktadır. Bu sınavların yapılış amaçları eğitime olan talebin karşılanamaması ve daha iyi eğitim alma isteği olarak açıklanabilir (Sarier, 2010).

lkemizde niversiteye giriş amaçlı yapılan sınavlar ÖSYM tarafından organize edilmektedir. Bu sınavların eğitime büyük zararlar verdiği kabul görmesine karşın aşırı talepten dolayı niversiteye girecek öğrencileri seçmek için yapılması zorunlu görülmektedir. Sınavlara hazırlanan adayların odaklanma kabiliyetini geliştirmesi, uzun süre çalışmayı öğretme, bilgi ve becerilerinde artış sağlama ve adayları eğitim ve bilgi düzeylerine göre iyi sıralama gibi yararlarının yanında grup çalışması, sözlü sunum, hitabet, proje çalışması, deney ve gözlem, evre bilinci gibi konularda lme yapmadığından öğrencileri bu konularda çalışma yapmaktan uzaklaştırması gibi zararlı yanları da vardır (Uludağ, 2013).

Üniversite sınavlarının yanında ortaokul öğrencileri için de liselere geçiş sınavları yapılmaktadır. Bu sınavlar belli aralıklarla isim ve uygulama değişikliği göstermiştir. Ortaöğretim Kurumları Seçme Sınavı (OKS) 2007 yılına kadar uygulanmış, 2008’den itibaren ise yerini 6, 7 ve 8. sınıf düzeylerinde uygulanan Seviye Belirleme Sınavı (SBS)’na bırakmıştır (Sarier, 2010). Son olarak Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ilki 2013 eğitim ğretim yılı birinci döneminde uygulanan merkezi yazılı sınavı uygulamasına geçmiştir. Bir yılda üç birinci dönem,  ikinci dönem olmak üzere bir dersten altı yazılı sınav yapılırken; MEB bu sınavları biri birinci, diğeri ikinci dönem olmak üzere iki tanesini merkezi sınavla yapma kararı almıştır. İlk uygulama ise Kasım 2013’te yapılmıştır. Bu durumda lkemizde ortaokullardaki ğrenci başarisının ölçülmesi, yerel ve merkezi olmak üzere iki başlık altında incelenebilir. Bunlar, ğrencilerin formal eğitim aldıkları okullarda öğretmenleri tarafından değerlendirilmeleri (yerel değerlendirme) ve merkezi değerlendirme sınavlarıdır (Koç, Yıldırım ve Bal, 2008).

Merkezi sınavlar şimdilik çoktan seçmeli sorularla yapılacaktır. İleriki yıllarda açık uçlu sorulara geçiş yapılmaması planlanmaktadır. Çoktan seçmeli bir testte her soruda, soruyla birlikte, sorunun cevabı olabilecek seçenekler de sunulur. Öğrencilerin, sunulan seçeneklerden doğru olanı bulup işaretlemeleri beklenir. Yani çoktan seçmeli testler, sorudaki doğru cevabın verilen seçeneklerden bulunduğu bir sınav türüdür. Öğrencinin vereceği cevap, sunulan seçeneklere bağlıdır. Öğrenciler, verilen seçeneklerden doğru cevabı veya verilen seçenekler arasından en doğru olanı bulup işaretlemektedirler (Tan, Kayabaşı ve Erdoğan, 2002: 333).

Can'a (1998) göre eğitim-öğretim, öğrenme ve hayata katılma etkinliğine katılanlar (öğrenciler) içindir. Yönetim eğitimsel etkinlikleri daha da geliştirerek amaçlarına ulaştırmak için vardır. Sınavlar amaçlara ulaşma derecesini belirliyor, karşılaşılan engelleri ve geliştirilecek çözüm önerilerini ortaya koymaya katkı sağlıyorsa anlamlıdır. Tüm bunlar, eğitim ve öğretimin her aşamasında kalite ile öğretmen ve eğitim yöneticilerinin etkililiğini gündeme getirmektedir.

Yapılan sınavlar ister yerel değerlendirme ister merkezi sınavla olsun öğrenci ve aileler için büyük önem taşımaktadır. Çünkü Yeterli düzeyde fizikî imkânlarla donatılmış, öğrencilerine yüksek kalitede eğitim-öğretim sunan "iyi" bir lisenin, "iyi" bir üniversite ile "geçerli" bir mesleğin hazırlayıcısı olduğuna inanan öğrenciler bu sınava ciddi fedakârlıklar yaparak hazırlanmaktadır. Bu nedenle de bu sınavlara giren aday sayısı her geçen gün artmaktadır. 2003 yılında yapılan sınava 600.289 aday girmiştir. 2006 yılında 811.000 öğrencinin başvuruda bulunduğu OKS'ye giren aday sayısı 798.307 olmuştur (Sarier, 2010). Son olarak 2013 yılında yapılan merkezi sınava 1 290 717 öğrenci katılmıştır. Durum böyle olunca öğretmenlerin üzerinde de baskı oluşmakta ve öğretim yöntemlerinde değişiklikler yapılabilmektedir. Paul (2000) ve Pym (2006) etkili kararların alınmasında baskı gruplarının önemli işlevlere sahip olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Okulun çevresel baskı gruplarından olan veliler ve okulun iç baskı öğelerinden olan yönetici, öğretmen ve öğrenciler, öğretmenler üzerinde baskı oluşturabilir, yöntem

ve tekniklerinde değişikliğe ve tükenmişliğin ortaya çıkmasına neden olabilirler (Gül, 2006).

Bu araştırmanın amacı, ortaokullarda yapılmakta olan merkezi ortak sınav uygulamasının öğretmen görüşlerine göre olumlu ve olumsuz etkilerini belirlemektir. Araştırmanın sonuçları ortak sınavın yapılış şeklini, ortak sınavın oluşturacağı olumlu ve olumsuz etkileri ortaya koyabilme, öğretmen ve okul paydaşlarını bilinçlendirme yönüyle önemlidir. Araştırmanın temel problem cümlesini “ortaokullarda uygulanan merkezi ortak sınav uygulaması hakkında öğretmen görüşleri nelerdir?” sorusu oluşturmaktadır.

Araştırmanın alt problemleri şöyle sıralanabilir:

Merkezi ortak sınav uygulamasının etkileri nelerdir?

Merkezi ortak sınav uygulamasında kullanılabilcek soru türleri nelerdir?

Merkezi ortak sınav uygulaması nedeniyle başvurulanan yöntemler nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma Kasım 2013'te uygulanmaya başlanan ortaokullarda merkezi ortak sınav uygulamasına ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemeye yönelik nitel bir çalışmadır. Nitel araştırma yönteminin seçilmesi ayrıntılı ve derinlemesine veri toplama, katılımcıların bireysel algılarını, deneyimlerini ve bakış açılarını doğrudan öğrenme, mevcut durumları anlama ve açıklama imkânı vermesidir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel, 2009). Nitel araştırma yöntemlerinden “durum çalışması” modelidir. Durum çalışması bir veya birkaç durumu kendi sınırları içinde bütüncül olarak analiz etme imkânı vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2013-2014 eğitim-öğretim yılında Gaziantep ilinde biri özel diğeri resmi iki ortaöğretim kurumunda görev yapan öğretmenlerden seçilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu belirlemek için “tipik durum örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Yeni

bir uygulamayı veya bir yeniliği tanıtmak için uygulamanın yapıldığı veya yeniliğin olduğu bir dizi durum arasından, en tipik bir veya birkaç tanesini saptayarak çalışılması tipik durum örneklemesidir. Bu tür bir çalışmada öğretmen ve öğrenci oranlarına yakın, sosyo-ekonomik düzey açısından çok üstte ve çok alta olmayan bir ortaöğretim okulu seçilerek çalışma yoluna gidilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmada toplam 26 öğretmenle görüşülmüştür. Öğretmenlerin görüşmeyi kabul eden ve zamanı müsait olanlarıyla görüşmeler yapılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Veriler görüşme (mülakat) tekniği ile toplanmıştır. Araştırmada görüşme tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte, araştırmacı görüşme sorularını önceden hazırlar; ancak görüşme sırasında araştırılan kişilere kısmi esneklik sağlayarak oluşturulan soruların yeniden düzenlenmesine, tartışılmasına izin verir. Bu tür bir görüşmede, araştırılan kişilerin de araştırma üzerine kontrolleri söz konusudur (Ekiz, 2009). Görüşme formu hazırlanırken 5 öğretmenle pilot görüşme yapılmış ve konuyla ilgili literatür incelenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda hazırlanan görüşme formu bir öğretim üyesi ve bir araştırma görevlisine inceletilerek son şekli verilmiştir.

Görüşmeler öncesinde okul yöneticileriyle görüşülerek uygun zaman ve ortam temin edilmiştir. Öğretmenlerle öğretmen odalarında görüşülmüştür. Her bir görüşme yaklaşık 20 dakika sürmüştür. Görüşmeler öncesinde konu ve araştırma hakkında katılımcılara ön bilgi verilerek samimi cevap vermelerine ve güven ortamının oluşmasına çalışılmıştır. Görüşmeler not alma ve talepte bulunan bazı katılımcıların yazılı görüş belirtmesi şeklinde yapılmıştır. Not alma işlemi önceden katılımcılara söylenerek onayları alınmıştır. Görüşmeler sonunda her katılımcıya alınan görüşme notları tekrarlanmış ve “Böyle mi demek istediniz?” “Eklemek istediğiniz bir şey var mı?” gibi sorular sorulmuş ve görüşmelere son şekli verilmiştir.

Verilerin Analizi

Veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizinde temel işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Verilerin analizinde dört aşama takip edilmiştir: 1. Verilerin kodlanması, 2. Temaların bulunması, 3. Kodların ve temaların düzenlenmesi, 4. Bulguların tanımlanması ve yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 228). Analiz sürecinde öncelikle görüşme kayıtları düzenlenmiş ve bilgisayar ortamına alınmıştır.

Çözümlemede araştırmaya katılan öğretmenlere (Ö1, Ö2...) şeklinde kod numaraları verilmiştir. Elde edilen verilerin frekans ve yüzde olarak sayısal değerleri bulunmuştur. Frekans analizi birim ve ögeleri sayısal, yüzdesel ve oransal bir tarzda görülme sıklığını ortaya koymaktır. Bu, belirli bir ögenin yoğunluğunu ve önemini anlamayı sağlar (Bilgin, 2006: 18-19). Katılımcılardan alınan cevaplar analiz edilirken kodlama yapılmıştır. Benzer kodlar belirli kategorilerde toplanarak temalara son şekli verilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlilik

Nitel araştırmalarda “geçerlik” araştırma sonuçlarının doğruluğunu, “güvenirlilik” ise araştırma sonuçlarının tekrarlanabilirliği ile ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmada geçerlik ve güvenirliliğin sağlanması için aşağıdaki yöntemler uygulanmıştır:

Araştırmanın iç geçerliliğini sağlamak için ilgili literatür taranmış ve kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Ayrıca katılımcılara görüşme sonunda alınan notlar gösterilerek teyit etmeleri sağlanmış ve eklemek istedikleri bir şey olup olmadığı sorulmuştur. Yapılan görüşmeler katılımcının istediği kadar uzatılarak verilerin geçerliği yükseltilmiştir.

Araştırmanın dış geçerliliğini sağlamak için araştırma süresince; yapılan araştırmanın modeli, çalışma grubunun seçimi, veri toplama aracı, veri toplama süreci, verilerin çözümlemesi gibi her türlü çalışma ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın iç güvenirliliğini sağlamak için araştırma soruları açık biçimde ifade edilmiş, veriler ayrıntılı ve amaca uygun toplanmış, veri toplama ve analizinde yapılan çalışmalar ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır.

Araştırmanın dış güvenilirliğini sağlamak için araştırmanın yöntemleri ve aşamaları ayrıntılı bir biçimde tanımlanmış, ortaya konan verilerle sonuçlar ilişkilendirilmiş, araştırmanın ham verileri saklanmıştır.

Alan uzmanından belirlenen kodlarla elde edilen temaları eşleştirmesi istenmiş ve araştırmacının eşleştirmesiyle karşılaştırılarak araştırmanın güvenilirliğini sağlanmaya çalışılmıştır. Miles ve Huberman'ın (1994) uyuşum yüzdesi formülü kullanılarak uyumun % 70'in üzerinde olduğu bulunmuştur.

Bulgular

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgular öğretmen görüşlerine göre belirlenen temalara ayrılmış, yapılan görüşmelerden doğrudan alıntılar yapılarak özetlenmiştir.

Tablo 1'de "Merkezi ortak sınav uygulamasının etkileri nelerdir?" sorusu yöneltilmiş ve alınan cevaplar özetlenmiştir?

Tablo 1. Merkezi Ortak Sınav Uygulamasının Etkileri

Tema	Alt Tema	Kodlar	Frekans
Merkezi Ortak Sınav Uygulamasının Etkileri	Olumlu	Ortak sınav gerekli	13
		Motive olma	4
		Uygulama zamanı	4
		Sınavı ciddiye alma	3
		Rahat hissetme	3
		Güvenli olma	2
		Ölçücülük	2
	Olumsuz	Ölçme eksikliği	16
		Güvenlik sorunu	12
		Motivasyon eksikliği	9
		Sınav kaygısı	6
		Uygulama zamanı	3
		Müfredatı yetiştirememe	3
		Çevresel baskı	2

Tablo 1 incelendiğinde olumsuz etkilerin daha fazla olduğu ve bu tema için yapılan 82 kodun 51'inin olumsuz etkiler üzerine olduğu görülmektedir.

Merkezi ortak sınavın olumlu etkileri içinde merkezi ortak bir sınavın gerekli olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır. Öğrencilerin motivasyonunu artırma, yılda birden çok yapılma, öğrencilerin bazı

dersleri ve merkezi sınavı ciddiye alması gibi olumlu etkileri görülmüştür. Bu konudaki görüşlerden bazıları şöyledir:

“Birinci sınav erken olduğu için öğrenciler ve aileleri ders çalışmaya erken motive oluyor. Öğretmenlerin yaptığı sınavlara göre daha adil olacağını düşünüyorum.”Ö₁

“Öğrencinin kendi okulunda sınava giriyor olması, sınavların iki güne yayılması, her dersin sınavı arasında 30 dakikalık ara verilmesini olumlu buluyorum.”Ö₉

“...Sınavın yılda iki kez yapılmasını doğru buluyorum. Çünkü tek sınav her zaman etkili olamayabiliyor. Ayrıca kasım ve nisan aylarında yapılması motivasyonu arttırdı. Çocuklar sınav disiplinine erken girdi...”Ö₁₂

“Merkezi sınav olması zorunluluktur düşüncesindeyim. Çünkü henüz yerel sınavların güvenilirliği sağlanamaz. Ayrıca öğretmenlerin hazırlayacağı sınavlara göre daha ölçücü ve seviyeyi tutturabilir olacağını düşünüyorum. Sınavın güvenilirliği olarak merkezi olması gerekli, öğretmenlerin her biri için güvenlik temin etmek gerekir. Sınavların dönem sonlarında olması daha uygun olacaktır, çünkü konuları yetiştirme sorunu çözülmesi gerekir.”Ö₁₄

“Müfredatı yetiştirme konusunda sıkıntı yaşamadım. Tüm sınavların merkezi olarak yapılması gerektiğini düşünüyorum. Böylelikle diğer iki sınavda öğretmenlerin öğrencilerine fazla not vermesinin önüne geçilebilir.”Ö₁₉

“Ortak sınav yapılması çok iyi oldu. Öğrenciler konuları ciddiye alarak çalışmaya başladılar.”Ö₂₅

Merkezi ortak sınavın olumsuz etkileri olarak ölçme özelliğinin yetersiz olması, sınav güvenliğinin yeterince sağlanamaması, öğrencilerde motivasyon kaybına neden olması, sınav kaygısını azaltamaması öne çıkmaktadır. Bunlara ilave olarak müfredatı sınav tarihine kadar yetiştirememesi, sınavın uygulama zamanının yanlış olması, çevresel baskıların olması gibi etkiler de görülmektedir. Bu konudaki bazı katılımcı görüşleri ise şöyledir:

“Sınav bittikten sonra öğrencilerde rahavet oluyor. Her şey bitmiş gibi boş veriyorlar. İkinci sınav nisan ayında olduğu için öğrenciler mayıs ve haziran aylarında her şey bitti havasına girip disiplinden kopacaklardır. Öğrenciler kendi okullarında sınava girdiği için kopya daha olabilir endişesini taşıyorum. Bu uygulama öğrenci ve veliyi rahatlatmadı, tam tersine sınav kaygısını daha da artırdı. Sınav araları uzun olduğu için öğrenciler aralarda sınavla ilgili konuştuğundan sonraki seanslara bazı öğrencileri olumsuz etkiledi. Bakanlık bu sınavların çıkış amacının öğrencilerin ders dışı etkinliklere, oyuna daha fazla vakit ayırmaları olarak açıklamıştı. Aileler ve öğretmenler öğrencileri mecburen ders noktasında daha fazla sıkıştırmaya başladı.”Ö₁

“...Her öğrencinin kendi okulunda girmesi, sınavın daha çok şaibeli olmasına yol açabilir...”Ö₂

“...SBS sınavı kalktı, yerine test yazılısı kondu. Test olması ve % 70 oranında etkilemesi vb. durumlar sınavın yazılı olduğunu göstermiyor. Uygulama şekli çok şaibeli. Öğrencilerin kendi okulunda arkadaşlarıyla sınava girmesi kopya çekmeye müsait bir ortam. Sorular kolaydı ama yazılı sınavıyla mukayese edilemez. Heyecan ve stresle birlikte zorluk derecesi artmaktadır.”Ö₃

“Sınavın ilk uygulamasında ciddi şaibeler oluştu ve oluşması da muhtemeldi. Bazı gözetmenlerin kopyaya göz yumması, soruların yanlışlıkla yayınlanması, bazı illerde soruların çalınması iddiası gibi. Sınav soruları bir yanlışlık nedeniyle son anda tekrar hazırlandığından sorularda çok kolay olma ve anlamsız sorular olması ölçücülüğü etkiledi. Bu nedenle sorular değerlendirildiğinde başarılı ve başarısız öğrenciler birbirine karıştı.”Ö₄

“Güvenlik noktasında sınavı endişeli buldum. Okulun birinde öğretmenlerin kopyaya izin verdiklerini duydum. Kazanım sayıları ile soru dağılımında problem gördüm. Lise ayrışması olduğu sürece ortak

sınavı gerekli görüyorum. Şekil olarak test olması ve yazılı adı altında olması diğer yazılıları da test olarak yapılabilir/yapılmalı diye düşündürdü. Merkezi sınavların amacı sadece sıralama ise iyi bir teftişle okul notları da yeterli olabilir. Eğer amaç iyi öğrenciyi seçmek ve yetiştirmek ise sınavın biraz zorlaşması gerekir. Kapasiteli öğrenciyi kolay sınav tembelleştiriyor.”Ö₈

“...Sınav soruları az sayıda olmasına karşın verilen süre fazlaydı. Sınav araları fazla olduğundan öğrenciler biten sınavın kritiğini yaptı ve bazılarının moral motivasyonu bozuldu. Öğrencilerin sorularını incelediğimizde hep ilk sorularda hata yaptıklarını gördük. Bu da önceki sınavın olumsuz yansımaları olduğunu gösteriyor. İkinci sınavın nisanda olması ve uzun bir aranın olması öğrencileri rahatlığa sevk etti.”Ö₁₃

“...Sınavların dönem sonlarında olması daha uygun olacaktır, çünkü konuları yetiştirme sorunu çözülmesi gerekir. Merkezi sınav olacaksa yerel sınavlar yapılmamalı. Çünkü öğretmenler merkezi sınavın eksikliğini telafi için bol not verebilir.”Ö₁₄

“Sorulan soruların müfredatla ilgisi olmayanları var. Ders kitapları bazı soruların cevabını verir nitelikte değil. Müfredat yetiştiriyor, özellikle İnkılâp Tarihi.” Ö₁₇

Tablo - 1’den ve katılımcı görüşlerinden anlaşılacağı gibi merkezi ortak sınav uygulaması ve yılda birden çok defa yapılması, öğrenci motivasyonunu canlı tutması gibi olumlu etkileri olmakla birlikte katılımcıların büyük çoğunluğu sınavın ölçmede yetersiz kaldığı, sınav güvenliğinin yeterince sağlanamadığı ve öğrencilerde motivasyon eksikliğine yol açacağı görüşündedir.

Tablo 2. Merkezi Ortak Sınav Uygulamasında Kullanılabilecek Soru Türleri

Tema	Kodlar	Frekans
Merkezi Ortak	Çoktan seçmeli	22
	Doğru-yanlış	9

Sınav Uygulamasında Kullanılabilecek Soru Türleri	Eşleştirme	7
	Açık uçlu sorular	6
	Boşluk doldurma	5
	Performansa dayalı sınav	2
	Sözlü sınav	1

Tablo – 2 incelendiğinde çoktan seçmeli soruların sınavın vazgeçilmez soru türü olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu çoktan seçmeli soru türünün sınavda kullanılması gerektiğini savunmuş hatta bazı katılımcılar sadece çoktan seçmeli soru türüyle sınavın yapılabileceğini belirtmişlerdir. Açık uçlu sorular, doğru-yanlış türü sorular, boşluk doldurmalı sorular ve eşleştirmeli sorular da kullanılabilir görülmüştür. Bu konudaki katılımcı görüşlerinden bazıları şöyledir:

“Şu anki şartlarda test tekniği dışında bir soru türünün getirilmesi zor görünüyor. Çoktan seçmeli sorular dışındaki soruların hem ölçülmesi hem de nesnel olması biraz zor. Yoruma açık ve değerlendiriciye bağlı bir sonuç çok adil olmaz. Her ne kadar gerçek yeteneklerin ölçülmesi klasik sorularda daha iyi olsa da mevcut şartlarda uygulanması zor görünüyor.”Ö₂

“Açık uçlu sorular ya da sözlü sınavlar olabilir ama bu sınavlar şaibeyi daha da arttırır. Bu nedenle çoktan seçmeli sınav güvenilir yapıldığında en makul sınav şekli olacağını düşünüyorum.”Ö₄

“Kamera kontrollü ve kayıt altına alınan görüşmelerle yapılacak sözlü sınavlar olabilir. Ek puan ve telafi sınavları da eklenebilir. 5, 6, 7, 8. sınıfların her birinde öğrencinin istediği dersten sunum, panel, münazaraya katılabilir. Öğrencinin dil düzeyi, dil becerisi, konu hakkındaki hazırlığı gibi kriterler gözlemlenerek okul öğretmenlerinin sorduğu bir kurul tarafından puanlama yapılır.”Ö₇

“Kolay ve objektif okuma sağlandıktan sonra her türlü soru türü kullanılabilir. Sınavdan daha çok sosyal ve yetenek anlamında öğrenciyi analiz edebilen alternatif bakış açıları ile öğrencileri tespit ve yönlendirmeyi sağlayacak

yöntemler üzerine çalışılmalı. Sınavlar neticede daha çok ezber ve bilgi içerikli oluyor.”Ö₈

“Öğretmenlerin yaptığı sınavlarda doğru-yanlış, eşleştirme gibi soru türleri oluyordu ama merkezi yapılan sınavda ancak çoktan seçmeli soru sorulabilir. Çünkü farklı soru türlerini değerlendirecek teknik alt yapı ve yetişmiş insan gerekiyor. Yine de doğru-yanlış, eşleştirme gibi sorular olabilir. Açık uçlu sorular güvenilirliğinin olamayacağını düşünüyorum.”Ö₁₂

“Ezber bilgilerle daha çok hazırlanıldığından çoktan seçmeli sınav türü tek seçenek diye düşünüyorum.”Ö₁₃

“Çoktan seçmeli sorular zorunluluk olacak gibi görünüyorsa da yine kodlamalı olacak şekilde doğru/yanlış, eşleştirme gibi soru türleri rahatlıkla kullanılabilir.”Ö₁₄

“Okumada ve değerlendirmede sıkıntı olmayacak olsaydı çoktan seçmeli dışında soru türleri de kullanılmalı derdim.”Ö₂₆

Tablo – 2’den anlaşıldığı üzere merkezi sınavlar için en çok tercih edilen ve en kolay uygulanan soru türü çoktan seçmeli sorulardır. Katılımcıların da belirttiği gibi kodlamalı olacak şekilde doğru-yanlış, eşleştirme ve boşluk doldurma türü sorular da kullanılabilir. Açık uçlu soruların değerlendirme zorluğu ve yoruma açık cevaplardan dolayı uygulaması zordur.

Tablo 3. Merkezi Ortak Sınav Uygulaması Nedeniyle Öğretmenlerin Başvurduğu Yöntemler

Tema	Kodlar	Frekans
Merkezi Ortak Sınav Uygulaması Nedeniyle Öğretmenlerin Başvurduğu Yöntemler	Soru çözümü	20
	Sınava yönelik ders işleme	20
	Zamanı planlama	10
	Soru çözüme ödevi	7
	Öğretmen merkezli anlatım	6
	Ek ders yapma	5

Ödevlerde artış	4
Konu tekrarı	4
Değişiklik olmadı	3
Farklı kaynak kullanma	3
Soru – cevap	1
Kitap okuma	1

Tablo – 3'e göre merkezi ortak sınav uygulaması öğretmenlerde bazı yöntem ve uygulamaları daha sık kullanmaya sevk etmiştir. Öğretmenler daha çok soru çözdürme ve soru çözüm ödevi verme, ev ödevlerini artırma, ek ders yapma, müfredatı yetiştirmek için zaman planlaması yapma, öğretmen merkezli ders anlatımı yapma gibi uygulamaları kullanmışlardır. Toplam 26 katılımcının 20 tanesinin sınava yönelik ders işleme dikkate değer bir durumdur. Ayrıca 20 katılımcının soru çözümünü yöntemini kullanması sınavın çoktan seçmeli sorularla yapılıyor olmasından kaynaklanıyor olabilir. Katılımcılar bu konuda şu görüşleri belirtmişlerdir:

“Öğretmenlerin daha çok test tekniğinde anlatmaya, derslerin öğretmen merkezli anlatılmasına, konuların hızlı bir şekilde bitirilmesine sebep oldu. Öğretmenler olarak öğrencileri daha fazla soru çözmeye yönlendirdik.” Ö₁

“SBS'den daha hızlı başlangıç yaptık. Yoğunluk arttı. Kurs ve soru çözme, ödevlerde yoğunluk arttı ve sınava yakın iyice fazlaladı. Farklı bir yöntem izleme olanağı yok.” Ö₃

“Tamamen test yöntemine dönme oldu. Deney, gözlem, araştırma rafa kalktı.” Ö₆

“Konuları erken bitirme, soru çözmeye zaman ayırma eğilimi var. Zaman kazanmak için deney, etkinlik gibi çalışmalara yeterince ayırlamadığı düşüncesindeyim. Okulda müfredatı yetiştirmeye çalışan öğretmen, performansı ödevi, çalışma kitabı etkinliklerini eve ödev olarak verebiliyor. Bir de günlük soru çözme hedefleri öğrenciyi de sınırlandırıyor.” Ö₉

“Daha çok soru çözmeye, ödevleri konu tekrarı ve hazırlık yaptıracak şekilde verme, anlatım yoluyla hız kazanıp konuları yetiştirme gibi yöntemler belirginleşirken deney, tartışma, ortak akıl gibi yöntemler gündeme bile alınmadı.” Ö₁₄

“Farklı kaynaklar kullanmaya, daha çok soru çözmeye çalıştık. Daha çok sınav odaklı çalışmalarımız oldu.” Ö₂₄

“Öğretmenler öğrenciden daha gayretliydi. Deneme soruları çözdürdüm. Ek kaynak arayışına itti. Soru çözümlerinde gördüğümüz hataları gidermek için tekrar yaptık. Tekrarlarla pekiştirme yapıldı. Projeksiyonu daha fazla kullandık.” Ö₂₆

Tablo – 3'ten ve katılımcı görüşlerinden sınava hazırlanma, ders müfredatını yetiştirme, çevresel baskıdan (yönetim, veli, öğrenci gibi) kurtulma gibi nedenlerde öğretmenler ödevleri arttırma, soru çözmeye, ek ders yapma gibi yöntemlere başvurmuşlardır. Deney, inceleme, beyin fırtınası, görsel destekli ders işleme, drama, etkinlik yapma gibi yöntemler kullanılmamıştır.

Tartışma

Bu araştırma merkezi ortak sınav uygulamasının öğretmen görüşlerine göre etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma sonucunda merkezi ortak sınav uygulamasının olumlu ve olumsuz etkileri hakkında veriler elde edilmiştir.

Araştırmaya katılanlar merkezi ortak sınavların gerekli olduğunu belirtmiş ayrıca bir yılda birden çok uygulanması, motivasyonu artırma, sınavların daha çok ciddiye alınmasını sağlama, öğrencilerin baskıdan uzaklaşmalarını sağlama gibi olumlu etkilerini belirtmiş fakat bu görüşler toplam kod sayısına göre değerlendirildiğinde azınlıkta kalmıştır. Bu konudaki elde edilen kodların % 62'si (84 kodun 51'i) olumsuz etkilerdir. Bu olumsuz etkilerden öne çıkanlar ölçmede yetersiz kalma, özellikle kopya çekmeye karşı sınav güvenliğinin sağlanamaması, öğrencilerde motivasyon eksikliğinin görülmesi, sınavların uygulanma zamanının yanlış olması, sınav kaygısını azaltmama, öğretmenlerin

müfredatı yetiştirememe endişesiyle ders işleyiş planlarını ayarlamaları gibi etkilerdir.

Dünyanın birçok ülkesinde merkezi sınavlar düzenlenmekte ve sonucuna göre yerleştirmeler yapılmaktadır. Örneğin Almanya'da Abitur sınavı yapılmaktadır. Abitur, hem lise bitirmek için hem de üniversiteye giriş için kullanılan bir tür olgunluk sertifikasıdır. Talebin fazla olduğu bölümlere yerleştirme bu sınavın sonucuna göre yapılmaktadır (Küçükcan ve Gür, 2009). Bu sınavın benzeri ülkemizde ÖSYM tarafından yapılmaktadır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) 2000 yılından itibaren üç senede bir OECD ülkeleri ve diğer katılımcı ülkelerde Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) adında bir tarama araştırması yapmaktadır. Bir ülkedeki eğitimin niteliğinin ölçülmesi, değerlendirilmesi açısından önemli olan bu araştırma merkezi bir sınav olarak düşünülebilir (Sarier, 2010).

Sınavın olduğu yerde sınav kaygısı ve stres de olacaktır. Araştırmaya katılanlar sınav kaygısı ve stres yaşanacağını belirtmişlerdir. Bunu önlemenin yolu sınav yapmamaktır. Örneğin Finlandiya'da değerlendirme adına herhangi bir merkezi sınav veya yılsonu sınavı yapılmamaktadır. Öğrenciler öğretmenlerin hazırladığı sorularla değerlendirilmektedir. Bunun sonucunda da öğrenciler üzerinde ders kaygısı ve stres OECD ülkelerinin oldukça gerisindedir (Eraslan, 2009). Ülkemizin mevcut durumunda sınav kaçınılmaz görülmektedir.

Eğitim bilimcilerin eğitimi sosyal bir sistem olarak gördüklerini söyleyen Eraslan'a (2004) göre eğitim sisteminin üç temel ögesinden biri olan öğretmen, sistemde stratejik bir öneme sahiptir ve bu da öğretmenlik mesleğinin önemini göstermektedir. Dolayısıyla yapılan merkezi sınavda katılımcıların olumsuz etki olarak belirttikleri öğrencinin disiplinden kopma, rehavete kapılma, çevresel baskılarla karşılaşma, motivasyon eksikliği, sınavın kopya nedeniyle oluşacak güvenlik eksikliği ve müfredatı yetiştirememe gibi etkilerini tamir etme ve en hafife indirmede en büyük rol yine öğretmenin olacaktır.

Araştırma sonucunda katılımcılar sınavda kullanılabilir soru tipi olarak en çok çoktan seçmeli soruları tercih etmişleridir. Açık uçlu, boşluk doldurma, doğru/yanlış, eşleştirme türü sorular da olabilir dense

de ağırlıklı olarak çoktan seçmeli soruların doğru tercih olacağı sonucu çıkmıştır. Çoktan seçmeli sorular değerlendirilmesi kolay bir soru tipi olmakla birlikte cevabın soru içinde verilmesi olumsuz bir özelliği olarak görülmektedir. Yıldırım (1983), Türkçe derslerinde çoktan seçmeli soruların kullanımının olumsuz etkilerinden bahsederken yargılama, yorumlama, değerlendirme ve çözümlene gibi zihinsel becerileri ölçemeyeceğini söylemektedir. Öğrenciye bilgisini ve düşündüklerini düzenleme ve dilediği gibi ifade etme olanağı sağlamayacaktır. Yazılı ve sözlü sınavlar, olgusal bilginin yanında, eleştirel düşünme, yargılama, değerlendirme, yorumlama, çözümlene ve bildiklerini belirli bir düzen içinde ifade etme niteliklerini ölçebilir; öğrenciye bildiklerini, gözlemlerini seçme, düzenleme, eleştirme ve yorumlama olanağı sağlar. Bu sınavların, öğrencilerin bir konudaki düşüncelerini yazılı olarak dile getirmelerine imkân sağladığı göz önüne alınırsa, bu sınav yerine çoktan seçmeli test tekniğini kullanmak, öğrenciyi düşünce, duygu ve isteklerini, tasarımlarını dile getirebileceği bu imkândan da mahrum bırakmaktadır. Ölçme ve değerlendirmelerde yazılı yoklamanın kullanılması, esas olarak değerlendirme maksatlı olmakla birlikte, bu uygulamanın dil öğretimi açısından öğrencilerin yazılı anlatım becerilerinin gelişimine katkı sağladığı gerçeği unutulmamalıdır (Üstüner ve Şengül, 2004).

Araştırma sonucunda merkezi ortak sınava öğrencisi katılacak olan yani ortaokul 8. sınıfta derse giren öğretmenlerin önemli bir çoğunluğu sınava yönelik ders işlediğini belirtmiştir. Ders işleyişinde en çok soru çözümü, ödevi artırma, ek ders yapma, anlatım yapma ve sınav zamanına öğretim konularını yetiştirmek için planlamasını düzenleme metotlarını kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu da Sakallı, Hürsen ve Özçınar'ın (2006) yaptığı araştırma sonucuyla örtüşmektedir. Sakallı, Hürsen ve Özçınar'ın araştırmasında öğretmenlerin düz anlatım ve soru-cevap tekniklerini her zaman, gösterip yaptırma, ev ödevi, problem çözme gibi yöntemleri sık sık, örnek olay inceleme, proje, tartışma, eğitsel oyun, işbirlikli öğrenme ve beyin fırtınası tekniklerini çok az kullandıkları, panel, münazara ve altı şapkalı düşünme tekniği gibi teknikleri ise hiç kullanmadıkları görülmüştür. Çelikkaya ve Kuş'un (2009) yaptıkları araştırmada ise Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin

kullandıkları yöntem ve teknikler araştırılmış ve soru-cevap, proje yöntemlerinin en çok kullanılan yöntemler olduğu buna karşın drama, kaynak kişilerden yararlanma, gezi-inceleme gibi yöntemlerin az kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

Üniversite giriş sınavlarına ve liselere giriş sınavlarına katılan öğrenci sayısının her yıl artması, iyi bir okula yerleşmenin her geçen yıl zorlaşması, lise ve üniversite sınavlarında yaşanan değişiklikler öğrencilerin yanında ailelerin de eğitime daha çok önem vermesine sebep olmaktadır (Koç, Yıldırım ve Bal, 2008). İyi bir lisede eğitim almanın gelecekte iyi bir üniversite kazanmada önemli bir imkan olması, merkezi sınavların önemini farklı bir açıdan daha göstermektedir. Avrupa ülkelerinde ulusal sınavların sonuçlarının yayınlanmasında farklı uygulamalar görülmektedir. Bazı Avrupa ülkelerinde (Portekiz, Fransa, İngiltere gibi) ulusal sınavlarda alınan sonuçlar yayınlanırken İspanya, Almanya ve Finlandiya gibi ülkelerde yayınlanmaz. (Eurydice, 2012). Ülkemizde de sonuçların açıklanıyor olması aile, öğrenci ve okullarda ayrı bir baskı unsuru olmaktadır. Bütün bunlardan dolayı MEB'in uygulamaya başladığı merkezi ortak sınav uygulaması; uygulama zamanı, güvenlik önlemleri, müfredatın yetiştirilememesi gibi eksikliklerin giderilmesi sınavın doğuracağı sonuçlar açısından önemlidir.

Bu sonuçlar ışığında aşağıdaki öneriler yapılabilir:

1. Gerek öğretim konuların yetiştirilebilmesi, gerekse yeterince hazırlanma süresinin verilmesi için sınavların her dönemin sonunda olmak üzere yılda iki kez yapılabilir.
2. En çok endişe edilen kopya çekme girişimlerini önlemek için üniversite giriş sınavlarında uygulanan yöntemler öğrencilerin yaş özelliklerine uyarlanarak uygulanabilir.
3. Sınavın ölçme özelliğini arttırmak için soruların zorluk derecesi ayarlanabilir.
4. Yine kodlamalı olacak şekilde eşleştirme, doğru-yanlış, boşluk doldurma türlerinde sorular eklenebilir.
5. Sorularda deney, gözlem, takdim, akıl yürütme, oyun tarzlarında sorular sorularak derslerin bu yöntemlerle işlenmesi sağlanabilir.

Kaynaklar

- Ayaz, N. (1994). TBMM 1995 Yılı Bütçe Raporu. Ankara.
- Bilgin, N. (2006). Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (3. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Can, N. (1998). Öğretmen Ve Yöneticinin Etkililiğinin Öğretimdeki Rolü. (Erişim: 03.02.2014)
(<http://kuvey.net/index.php/kuvey/article/view/628/441>)
- Çelikkaya, T. ve Kuş, Z. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kullandıkları Yöntem ve Teknikler. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi XXII (2), 2009, 741-758
- Ekiz, D. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (Geliştirilmiş 2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Eraslan, A. (2009). Finlandiya'nın PISA' daki Başarısının Nedenleri: Türkiye için Alınacak Dersler. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED) Cilt 3, Sayı 2, Aralık 2009, sayfa 238-248.
- Eraslan, L. (2004). Öğretmenlik Mesleğine Girişte Kamu Personeli Seçme Sınavı (Kpss) Yönteminin Değerlendirilmesi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi ISSN: 1303-5134 (www.InsanBilimleri.com)
- Genç, N. (2007). Yönetim Ve Organizasyon. Seçkin Yayıncılık, Ankara, s. 316-325
- Gül, H. (2006). Çevresel Baskı Gruplarının Okulun Genel İşleyişine Etkileri (Kocaeli-İzmit Örneği). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (11) / 1: 71-84
- Koç, E., Yıldırım, H. ve Bal, Ş. (2008). İlköğretim İkinci Kademe Fen Bilgisi Müfredatı ile Liselere Giriş Sınavları Fen Bilgisi Sorularının Öğrencilerin Kişisel Bilgileri de Dikkate Alınarak Karşılaştırılması. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 9, Sayı 3, (35-48)
- Küçükcan, T. ve Gür, B. S. (2009). Türkiye'de Yükseköğretim Karşılaştırmalı Bir Analiz. SETA Yayınları, Ankara
- Paul, j. (2000), "The potential for Social Contextual and Group biases in Team Decision-making: Biases, conditions and Psychological Mechanism", Ergonomics, Aug200, Vol. 43 Issue 8, p1129-1152.

- Pym, B. (2006). "Themaking of a Successful Pressure Group", British Journal of Sociology; Dec73, Vol. 24 Issue 4, p448-461.
- Sakallı, M., Hürsen, Ç. ve Özçınar, Z. (2006). Öğretmen Adaylarının Gözlemine Göre Öğretmenlerin Öğretim Yöntemlerini Kullanma Sıklıkları. (Erişim: 03.02.2014) (<http://world-education-center.org/index.php/cjes/article/viewFile/13/10>)
- Sarıer, Y. (2010). Ortaöğretime Giriş Sınavları (OKS-SBS) ve PISA Sonuçları Işığında Eğitimde Fırsat Eşitliğinin Değerlendirilmesi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 11, Sayı 3
- Stanislav, R., Coster, İ. D., Norani, S. ve Paolini, G. (2012). Avrupa'da Eğitime İlişkin Önemli Veriler. EACEA P9 Eurydice (www.eurydice.org)
- Tan, Ş., Kayabaşı, Y. ve Erdoğan, A. (2002). Öğretimi Planlama ve Değerlendirme. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Uludağ, A. M. (2013). ÖSS'nin Lise Ve Üniversite Eğitimine Verdiği Hasarı Gidermek Ve Üniversite Giriş Sistemini Geleceğe Taşımak İçin Bir Plan (Erişim: 15.12.2013) (<http://math.gsu.edu.tr/uludag/uludagOSS.pdf>)
- Üstüner, A. ve Şengül, M. (2004). Çoktan Seçmeli Test Tekniğinin Türkçe Öğretimine Olumsuz Etkileri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, Elazığ, S. 197-208,
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, C. (1983). Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme. Ankara, ÖSYM Eğitim Yayınları.

SU ÜZERİ YAŞAM ALANLARININ DÜNYADA BULUNAN
UYGULAMA VE ARAYIŞLARINA İLİŞKİN ÖRNEKLERİN
ANALİZİ

Pelin Yıldız*

Özet

Küresel ısınmanın geleceğimizi tehdit altına alması ile karşı karşıya kalınacağı bilimsel savlarla netleşmiş olan su seviyelerinin özellikle kıyı şeridi bulunan ülkelerde öncelikli ortak artacak olması tasarımcıları yeni arayış ve çözüm önerileri geliştirmeye yönlendirmiştir. Bu teoriden hareketle kıyı şeritlerinde karasal ortamların yanı sıra su üzerinde yeni yaşam alanları ve bu yaşama alanları için mimari mekan, iç mekan, yakın çevre ve buna benzer tasarım problemlerinin çözümüne ilişkin uygulamalar ve öneriler uygulanmaya başlanmış ve bu anlamda bilimsel araştırmalar planlanmakta ve uygulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Yüzen evler, Yüzen şehirler, su üzerinde yaşam*

THE ANALYZES OF SOME SAMPLES AMONG THE
APPLICATIONS OF WATER FLOATING LIVING SPACES
AROUND THE WORLD

Abstract

According to scientific notions and researches it has been calculated that the impacts of the global warning by the affects among the earth has been determined and especially in the cities found

* Hacettepe Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü
e-mail: peliny@hacettepe.edu.tr

nearby the sea shore regions are among the first areas of interest to be effected.

From the aspect of this theory the new living areas in the sea shores other than continental usage and by the away new building styles those to be formed with the capacity of water floating properties are to be concerned. The architectural, interior architectural and nearest environmental appliances among the design issues of these buildings by some proposals and parameters are being started to be concerned in current conditions and by the way scientific research are being planned and started to be applied around the world.

Key Words: Floating Houses, Floating Cities, Life On Water

Giriş

Dünyayı tehdit eden küresel ısınmanın boyutunun her geçen gün artarak dünyaya daha fazla etki etmesi ve buna bağlı olarak kutuplardaki buzulların erimesiyle dünyanın büyük bir kısmının su altında kalacağı gerçeği mimarlık ve tasarım disiplinleri için kaçınılmaz bir zemin hazırlamaktadır.

Akkaya, Efeoğlu, Yeşil (2006; 195)'e göre su, yüzyıllar boyunca tüm medeniyetler için çok önemli bir doğal kaynak olmuş, bütün büyük uygarlıklar su kenarında kurulmuştur. Teknolojinin ilerlemesi ile sudan faydalanma şekil ve oranlarının artması, su kaynaklarının içme-kullanma, sulama suyu, enerji üretimi gibi pek çok amaç için geliştirilebilmesi, ülkelerin ekonomik kalkınmasında suyun vazgeçilmez bir yer edinmesinde büyük rol oynamıştır. Bugün “gelişmiş ülke” olarak tanımlanabilen pek çok ülke bu seviyelere, ülkelerinin su potansiyelinden azami faydayı sağlayarak ulaşmışlardır.

Teknolojinin ilerlemesi, su kaynaklarından azami faydanın sağlanmasına aracı olmakla birlikte, bu ilerlemeye paralel olarak sanayileşmenin ve şehirleşmenin de artması beraberinde çevre kirliliğini ve özellikle su kirliliğini gündeme getirmiştir. Su kirliliğinin giderek önemli boyutlara ulaşması, ülkeleri bu konuda ciddi önlemler almaya zorlamış, bu da bu alanda pek çok mevzuatın oluşması sonucunu doğurmuştur.

TMMOB Su Politikaları Kongresi'nde Türkiye'deki su politikalarının kapsamlı olarak analiz edildiği toplantıda; Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi Ve Türkiye'de Uygulanabilirliği (Akkaya, Efeoğlu, Yeşil, 2006; 195) başlıklı çalışmada üyelerinin büyük çoğunluğunu, su

kaynaklarının %100'e yakın bölümünü geliştirip kullanıma sunmuş “gelişmiş” ülkelerin oluşturduğu Avrupa Birliği için artık ana amaç su kaynaklarının kirliliğinin önlenmesi olmuştur şeklinde bir tanımlama ile konuya yaklaşımda bulunulmuştur.

1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile temelleri atılan ve 1991 Maastricht Antlaşması ile kurulan Avrupa Birliği'nde su kaynaklarının korunması ve yönetimine ilişkin mevzuat AB mevzuatı içerisinde çok önemli bir yer tutmakta olup bu alanda yirmiyi aşkın direktif bulunmaktadır. Bu direktifler arasında en önemlisi ise 23 Ekim 2000 tarihli ve 2000/60/EC sayılı “Su Çerçeve Direktifi”dir.

Deniz seviyesinin öncelikli olarak yükselmesi beklenen Bangladeş, Maldivler ve hatta Londra ve New York şehirlerinde yükselen su seviyesine karşı öncelikli önlem almak gayesi ile tasarlanan bu yüzen şehir konseptleri mekan tasarlama süreçlerine ilişkin yeni öneriler ve yaklaşımlar getirmektedir.

Bu yaklaşımlar önümüzdeki süreçler içerisinde karasal zemin üzerinde tasarlanan yapıların yanı sıra su ve su üzeri yaşam teorilerinin gelişmesine sebep olmaktadır. Bu teorilerden bazıları kendi kendine yetebilen su üzerinde yüzen şehirler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu şehirlerin kendi enerjilerini sağlayarak bütünüyle kendi içerisinde bir modül olacağı ve buna göre yaşamsal aktivitelerini gerçekleştirmeleri tasarım sürecinde baştan planlanmıştır.

Şekil 1 Yüzen şehir konseptine ilişkin bir görünüm (veteknoloji.com).

Şekil 2 Yüzen şehir konseptinin su üzerinde hareket etme kapasitesine yönelik oluşturulmuş olan geometrisinin bir görünümü (veteknoloji.com).

Şekil 3 Yüzen şehir ideasına göre pek çok aktivite yaşam alanları içerisinde konumlandırılmıştır (veteknoloji.com).

Bu yeni yaklaşım ve tasarım anlayışları yeni, gelişen bir yaşam kültürü için beklenen tüm yeni gereksinimleri karşılamaya yönelik bir dizge oluşturacaktır. Belçikalı mimar Vincent Callebaut'a göre, gelecekte okyanus üzerinde yeni yaşam alanları oluşacak ve bu yeni yaşam kültürü ile bambaşka bir yaşam şekli gerçekleşecektir.

Her bir yüzen şehirde yaklaşık 50 bin kişilik yaşam alanı olması planlanmaktadır. Callebaut'a göre şehrin yapı için safra sağlayacak merkezi bir lagün etrafında temelleneceğini ve lagün yağmur suyunu toplayacağını ve bu suyu şehirdeki insanların beslenme aktivitesi için kullanacağını ve bu anlamda artacağı ifade edilmektedir. Tüm şehir asma bahçelerle çevrilmekte, ticari ve eğlence amaçlı mekanların yanında şehir merkezinde yaşayanlar lagünün çevresinde, 3 dağın ortasında yaşam alanlarını kurgulamaktadır.

Mimar Callebaut'e göre yüzen şehrin enerjisinin bütünüyle nasıl hesaplanacağı henüz tamamlanmış bir süreç değildir. Onun tasarımı

güneş enerjisi, termal, rüzgâr enerjisi, hidrolik, akıntı ile oluşabilecek gel-gite bağlı enerji, ozmotik ve biyokütle gibi tüm yenilenebilir teknolojiyi bir araya getirmektedir. Her şehrin kullandığından daha fazla enerji üreteceğini belirten tasarımcı Callebaut, bu şehirde beslenme amaçlı fazla alternatifleri olmayacağını ve deniz ürünleri, deniz kabukluları ve deniz yosunu gibi su kültürüne bağlı bir beslenme eylemi gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli'nde bu yüzyılda su seviyesinin 1 metreye yakın yükseleceği belirtilmiştir. Projenin ne zaman gerçekleştirileceği henüz kesinleşmemiştir.

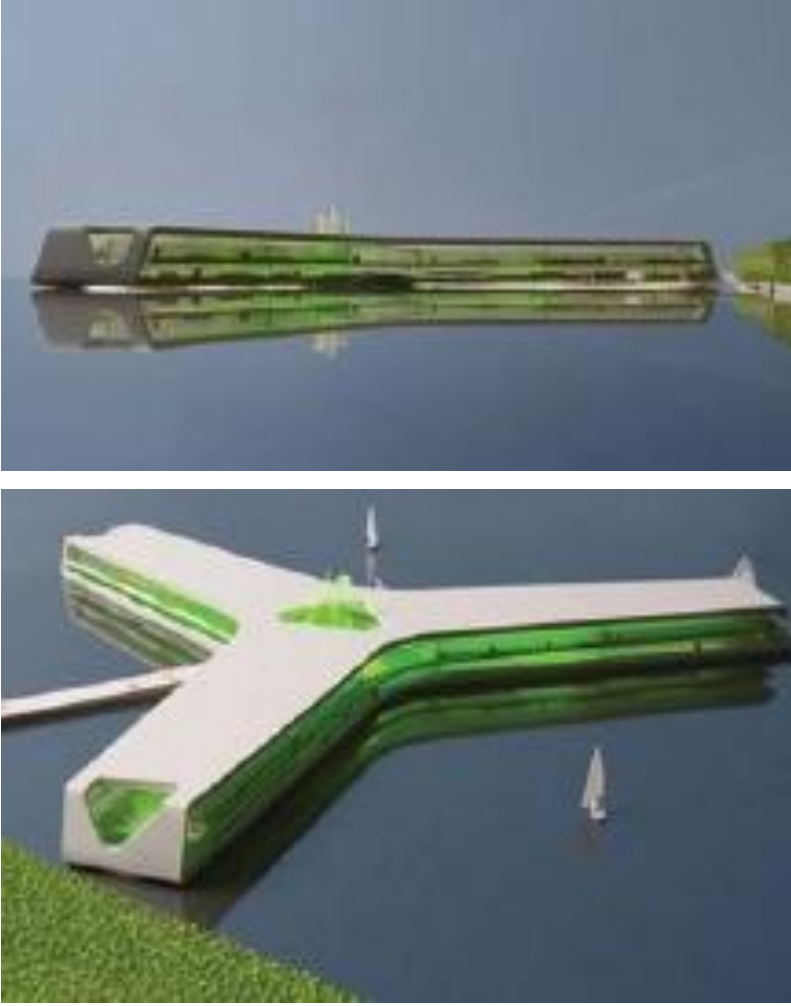
Çevre bilimci Prof. Dr. James Lovelock ise sadece buzların olduğu, yaşanabilir bir yer hayal edersek, suyun üstünde kalan zemini kazabileceğimizi ve burada yaşamak için yer altı şehirleri kurabileceğimizi ifade etmektedir (<http://www.pcteknik.net/bilim-tekNIK/130483-iklim-felaketlerine-karsi-yuzen-sehirler-kurulacak.html>).

Yüzen mekan konsepti bağlamında ele alınan diğer bir örnek olan yüzen otel projesi 24 (3x8) metre karelik 100 adet çift kişilik oda, 100 kişilik yemek yeme mekanı, mutfak, soğuk oda, 100 kişilik konferans salonu, resepsiyon, ofisler, çalışanların barınma alanları, merdivenler ve asansörlerden meydana gelmektedir. 3 metrelik bir yürüme aksı ile otelin merkezinden kıyıya yaya ulaşımı sağlanabilmektedir. Yapının toplam alanı 4725 metre karedir.

Şekil 4 Yüzen otel konsepti ve genel görünümü (aquadomi.com).

Bir diğer yüzen mekan karakteristiğini taşıyan tasarım otelinde yapının merkezinden kıyı şeridine yaya yolu ile ulaşım sağlanmıştır.

Şekil 5 Üç yönde gelişen su üzerinde yüzen otel tasarımı F. C. Moller Mimarları tarafından tasarlanmış bir projedir. Bu otel 200 odalık kapasitede olup 136 sı 24 metrekareden oluşmaktadır. Ayrıca 100 metrekarelik pek çok süit oda mekanından oluşmaktadır (archicentral.com).

Yüzen mekan konsepti olan çok amaçlı konut tasarımı olan bir diğer projede farklı işlevler için esnek düzenlemelerle çözümlenmiş alanlar yer almaktadır. Kafeler, galeriler ve ofisler yer almaktadır.

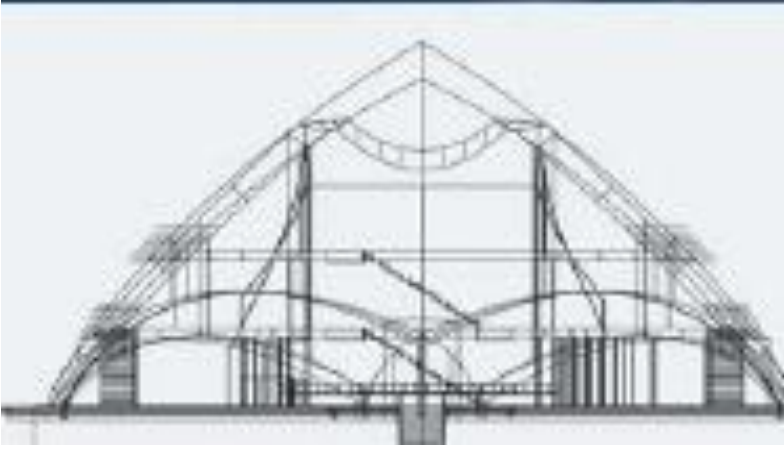

Şekil 6 Yapının plastik değeri ve ifadesi işlevi ile bütünleşmektedir (archicentral.com).

Bu yapıda büyük ölçekli bir multimedya odası yer almaktadır. 50 kişilik bir kapasiteye sahip olan bu teknolojik mekan video projeksiyon olanaklarına d asahip olmaktadır.

Şekil 7 Sergi alanlarından ortak alanlara doğru geçiş sağlanmakta ve 5 ofis alanı 2 adet toplantı salonu ve ılsak hacimler, mutfak yer almaktadır.

Şekil 8 Yapının yan kesitte görünümü

Giriş katındaki orta alanda bulunan merdiven ile üst kata ve burada bulunan 4 adet toplantı odası hacmine ulaşmaktadır. Bu toplantı odalarının bölücü yüzeyleri gerektiğinde eksiltmeli olarak düzenlenebilmekte ve 2 adet geniş alanlı toplantı salonuna dönüşebilmektedir.

Bu mekanlardaki ana oluşum prensiplerinden birisi mekanların esnek ve modüler işlevli kapasiteleri ile çok amaçlı olarak değiştirilebilmeleridir.

Şekil 9 Yapının enerji etkin tasarımı aynı zamanda su üzerinde yaşam ilkesi ile de bağdaşmaktadır.

Su üzerinde yaşam ilkesinden hareketle geleceğe ilişkin mekan oluşturma çabalarından birisi olan literatürde yer tutmaya başlayan bu mekanların mekansal nitelikleri aşağıdaki temalardan oluşmaktadır;

-Mekanlar modüler oluşum prensibi ile sağlanmıştır, buna göre istenildiğinde birleştirilerek veya bölünerek işlevsel gereksinimlere uygun olarak farklı hacim alanları yaratılabilmektedir.

-Mekanlar bu mekanda yaşayacak veya bu mekanı kullanacak kişilerin istek ve gereksinimleri doğrultusunda yapılandırılarak kişiye özgü tasarım olanağı sağlamakta bu da bu mekanlarda özgün yaşam alanlarını tek tipleşme formülasyonunun dışına taşıyarak yapıya özgü kimlik katma olanağı sağlamaktadır.

-Bu mekanlardaki işlevler; otel, sergileme alanları, sinema salonu, toplantı salonu, ofis, konut, kafe, yemek yeme alanları, ıslak hacimler, vb olmaktadır.

-Yüzen mekanlarda kullanılan malzemeler son derece hafif, dayanıklı, neme ve suya dayanıklı, nano teknolojik özellikli, bulunduğu bölgenin sahip olduğu sürdürülebilir nitelikli malzeme ve uygulamalar ile donatılmış, kolay detay çözümlenmeleri ile sağlam ve eksiltme çıkarılmaya olanaklı modüler niteliklerdedir.

Bu yüzen ev tasarımının bir diğer uygulamasını tek katlı konut üreten firmaların önerdikleri konut projelerinden birisi Noma adı ile uygulamaya geçmiştir. Bu yapıda 64, 96, 160 metrekarelik değişen ölçeklerdeki kullanım alanları tasarlanmıştır.

Şekil 10 Noma evlerinden olan bu konut en geniş hacimli olan uygulama örneklerindedir. Yüzen evlerden olan bu konut projesinde zeminden tavana iç alanın yüksekliği 2.5-3 metre veya 2.4-2.5 metre lik seçenekler ile oluşturulmuştur (floatingbuilding.com).

Şekilde görülen konutta hem ofis hem konut alanı iç içe çözümlenmiştir. Bu mekanda dış alanlarla iç hacimler iç içe olacak şekilde kombine edilmiştir ve pek çok teras alanı kullanılmıştır.

İki adet oda 16 metrekareden oluşmaktadır ve çoğunlukla depolama hacimleri ile birlikte düşünülmüştür. Her odanın kendi özel teras alanı bulunmakta ve bu mekanlara raylı sistemli kayan kapılar ile ulaşmaktadır. Her oda ve mekan için renk uygulamaları farklıdır.

Islak hacimlerden olan mutfak mekanı projenin merkezinde yer almaktadır. Mekanlarda gün ışığı kullanımı son derece yoğun ve enerji etkin tasarım için yeterli düzeydedir. Yemek yeme alanı ve yaşama mekanı ortak olarak mutfaka ulaşabilmektedir ancak bu uygulama esnek bölücü yüzeyler ile gereksinimlere göre değiştirilebilmektedir. Yaşama mekanı geniş panoramik pencere yüzeyleri ile küçük bir terasa alanına açılmaktadır. İki adet ıslak hacim olan banyo ve teknik odad da yer

almaktadır. Konutun toplam metrekaresi 120 dir. Teras alanlarının 4x8m2 ve 1x12 m2 lik hacimleri bulunmaktadır.

A160HB01 numaralı model ile tanımlanmış olan bir diğer konut Danimarkalı Miimar Teodor Mikkelsen tarafından tasarlanmıştır. Bu konutun da ana tasarım ilkesi modüler istemler olmaktadır.

Şekil II Bu konutlardaki ana yaklaşımın hareketlilik ve esneklik kavramları ile geleneksel yaşam alanlarına bir göre farklı bir yaşam kültürü oluşturması amaçlanmaktadır (floatingbuilding.com).

Şekil 12 Sabit bir zemin üzerinde konumlandırılmış olan bir yapıda bulunan mekansal nitelikler olabildiğince statik ve kararlı bir tasarım dili ile bu yapılarda da bulunmaktadır (floatingbuilding.com).

Şekil 13 Mekanlar hareketli ve su yüzeyi üzerinde yer almaktadır ancak konsept ve işleyiş açısından farklı ve alışılmamış değil benimsenmiş mekan gereksinimleri ile sağlanmıştır.

(floatingbuilding.com).

Şekil 14 Yüzen evlerin görsel açıdan kara zemini üzerinde mevcut olarak kullanılan yapılara imgesel olarak benzerlikler taşıyarak planlanmış olması bir diğer özelliklerindedir. (<http://ifitshipitshere.blogspot.com/2007/09/floating-houses-wave-of-future.html#sthash.BzgBNlzS.dpuf>).

Yüzen evlerin önerdiği yaşam alanları konstrüksiyon ve genel oluşum ilkeleri bağlamında son derece stabil ve kara üzerinde standart yapı düzeni imgesi ile insan davranışı kapasitesinin beklentileri doğrultusunda bir yaşam biçimi önermektedir.

Şekil 15 Yüzen evlerin alt yapı ve diğer kamusal bağlantıları atık yönetimi elektrik tesisatı ve diğer sabit bit yapıda bulunması gereken araçlarla ve bağlantı sistemleri ile aynı özellikleri taşımaktadır
(<http://ifitshipitshere.blogspot.com/2007/09/floating-houses-wave-of-future.html#sthash.BzgBNlzS.dpuf>).

Hollanda'da Amsterdam şehrinde bulunan su kanalları Hollanda'nın yükselen su seviyesine karşı mücadele etmek yerine bu durumu kabullenerek bir avantaja dönüştürmeyi hedefleyen bu yeni konsept evler için uygun yaşam alanları olarak düşünülmektedir. Bu alanlarda oluşturulması planlanan uzun mesafedeki iskelenin ve bu elemanın gerektiğinde karaya geçiş için bir yol olarak kullanılabilme planı ortalama 60 teknenin yaşamsal ortam bularak bu mekanda konumlandırılabilceği bir alanı kapsamaktadır. Soğutma için suyu kullanması nedeniyle aynı zamanda geleneksel yapım yöntemlerindeki sistemlere göre %25 daha az enerji tüketmesi hedeflenmektedir
(<http://www.sevgiagacim.net/profil/scorpion/1;area=showposts;start=16830>).

Şekil 16 Gelecekte olası su yükselmesine karşı değişkenlik gösterebilen esnek konumları değişim gösteren su seviyesiyle yaşamak ilkesini karşılaması planlanan “İç kale” evleri Hollanda’da üretmek üzere planlanmaktadır.

Avrupa’nın ilk yüzen apartman kompleksi olarak da ifade edilebilecek olan bu yapılar salt bireysel konutların değil ortak yaşam alanlarının da su üzerinde ortak yaşantılarda bulunabilmeleri ile ilgili futuristik yaklaşımları içermektedir. Bu ortak yaşam alanları olarak da düşünülebilecek olan Hollanda’nın Delft ile Lahey kentleri arasında 60 daireli toplu konut Hollandalı mimarlık firması Waterstudio. NL tarafından geliştirilmiştir. Hollanda’nın üçte biri deniz seviyesinin altında kalması ihtimaline karşı geleceğe yönelik yaşam alanları arayışı bütünüyle bu konsept etkinliğinde olmaktadır.

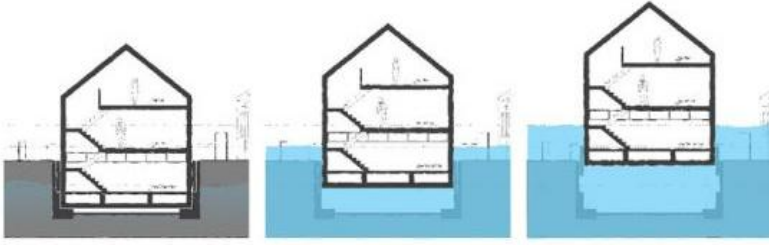
Şekil 17 Bu bağlamda Monako şehrinde düzenlenen yat fuarında sergilenmiş olan yüzen şehir konsepti "Ütopya" burada bahsedilen ortak yaşam alanlarından bir diğerini ifade etmektedir.

(http://www.tipeez.com/ch/Main/News/Link/5971/denizde_yasam.aspx).

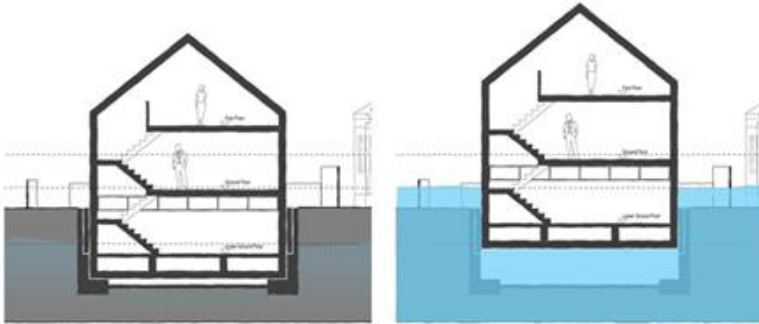

Şekil 18 Bu şehir konseptinin iç mekanında ulaşımın rahatlıkla sağlanması amacıyla 4 adet helikopter pisti alanı planlanmıştır. (http://www.tipeez.com/ch/Main/News/Link/5971/denizde_yasam.aspx).

Dünya ikliminin hızla değişmesi, kötü hava olaylarının artması yeni teknolojileri gündeme getirmektedir. Su baskını önlemenin en önemli yolu sudan daha yüksek bir yere çıkmaktır. Yağış oranı yüksek olan İngiltere'de seller büyük sorunlara ve maddi kayıplara neden olmaktadır. Bu sorunu çözmek için yapılan bir girişimle tasarımcılar Times nehrinin kıyısında ülkenin ilk amfibi evini inşa etmişler. Nehir yükseldiğinde ev de yükselmektedir. Örneğin Kanada, Almanya ve ABD yanı sıra bazı Güneydoğu Asya ve Latin Amerika ülkelerinde genellikle evlerde mevsimsel su baskınlarını önlemek üzerine inşa edilmişlerdir. Ancak, İngiltere firması Baca Mimarlık tarafından tasarlanan İngiliz kavramı, bu eski fikirlerin üzerine inşa edilmiştir. Ev serbest yüzen bir duba olarak tasarlanmıştır.

Şekil 19 Yapıların kesit görüntüleri ile su etkileşimindeki hareketine ilişkin konseptin görünümü (dailymail.co.uk).

Şekil 20 Yüzen evin yan çeperlerine yakın düzenlenmiş dört yunus (kalıcı dikey ayak) tarafından güven altına alınmıştır (dailymail.co.uk).

Şekil 21 Yüzen velerin su hareketi ile gösterdiği değişimler (dailymail.co.uk).

İstinat duvarları ve taban döşemesi, oluşturulmuş bu hacim içine konumlandırılmıştır. Sel rıhtımı evin altında ki dubaları su ile doldurması halinde konut dubaları beraber yükselmektedir. <http://www.cazete.com/tasarim/su-ile-beraber-yasamak-h361.html>

Danimarka'da ise su seviyelerinin artması ile oluşabilecek tehlikeler karşı yüzen evler konsepti yerine hem karada yaşamsal alanlarını oluşturabilecek olan hem artan su seviyesine karşı su üzerinde de yüzebilecek niteliklerde olan yüzen evler konsepti Kopenhag'da Waterliving Firması tarafından geliştirilen bir tasarım modelini oluşturmaktadır.

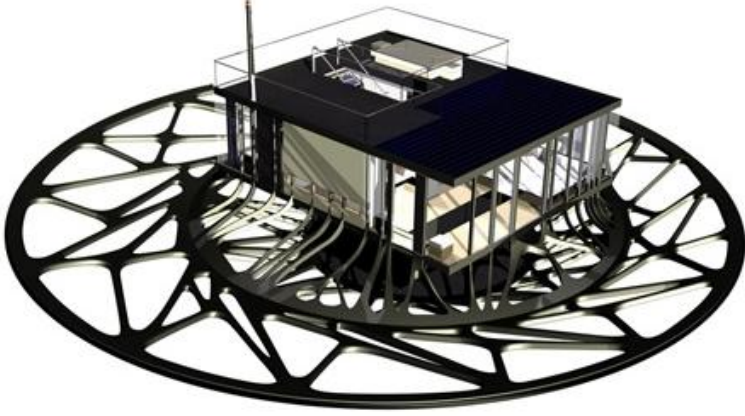

Şekil 22 Waterliving Firması bağlantılı tasarımcılar, bu anlamda konut tasarımları ile ilgili çalışmalarını sürdürmektedirler (inhabitat.com). Yaşantılarını yitirmekte olan kıyıları yüzen yeni komplekslerle canlandırmak amacı ile yeni ve ilerici projeler üretmektedirler. Bu kompleksler restoran, otel, eğlence alanları vb işlevlerde olabilmektedir. İsveç, Danimarka ve İngiltere gibi ülkelerde de yeni çözüm ve tasarımlar geliştirmektedirler. inhabitat.com

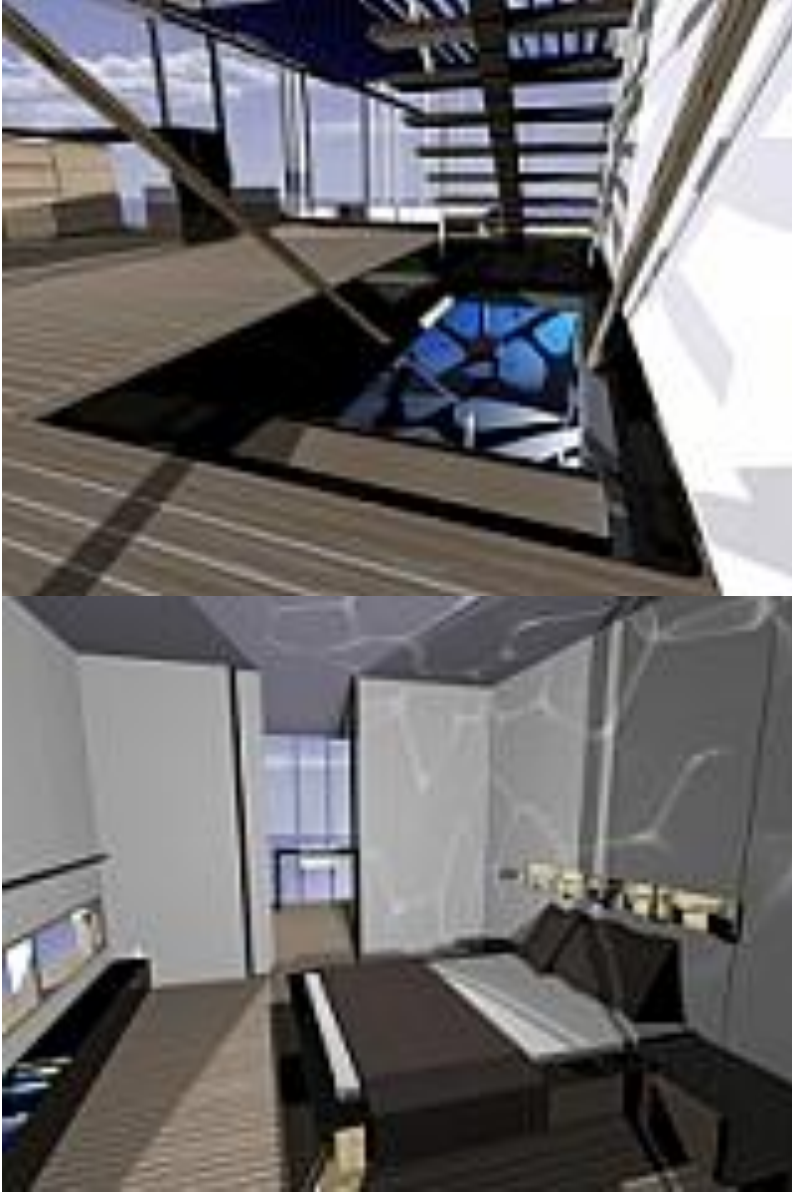

Şekil 23 Rus tasarım ofisi Remistudio tarafından tasarlanan The Ark adlı yapı konseptinde kendi kendine yetebilen enerjisi ile otel işlevine yeni bir boyut

getirmektedir. Geri dönüşümün esas alındığı tasarımda çatıda bulunan panellerle enerji ihtiyacı karşılanmaktadır (furniturefashion.com).

Şekil 24 Tasarımcı Jean-Baptiste Mayot, suda yüzen ve konsepti ideasına yönelik arayışlarını enerji etkin proje önerileri ile sürdürmektedir (dw.de).

Şekil 25 Mayot'un projesinde iç mekan ve iç mekandaki yaşam alanları ve eylemlerin ilişkileri sabit bir yapıda gereksinimi duyulabilecek sosyal, kültürel ve estetik gereksinimlerin karşılanması amacıyla alışılmış yaşama mekanlarından bizi koparmadan yeni uygulamalara daha rahat adapte olunabilmesi sağlanmıştır (dw.de).

Şekil 26 Hollanda'da bulunan yüzen evleri günümüz koşullarında kullanılmaya başlanmış olan ve geleceğe ilişkin bu yeni yaşam alanları için örnek olabilecek günümüze ilişkin uygulamalardandır (dw.de).

Hollanda'da mülkiyet hakkı bağlamında zorluklar ve kısıtlı kara yüzeyi dolayısıyla su üzerinde yaşam günümüz koşullarında kullanılmaktadır. Ortalama 2500 adet yüzen ev Amsterdam şehri kanallarında bulunmaktadır. Bunu dışında yaklaşık 10 bin yüzer ev bulunmaktadır.

Şekil 27 Sömürge döneminden gelen gelenek ile sosyo-ekonomik açıdan zayıf olan bölgelerde su üzerinde yaşam alanları yoğunlukla kullanılmaktadır. 25 ila

40 metre uzunluğundaki tekne-evler günümüz koşullarında bulunmaktadır ve turizm amaçlı kullanılmaktadır (dw.de).

Şekil 28 Kuzey Vietnam'da Halong Körfezinde yüzer köyler bulunmaktadır. Burada bulunan 1600 kişi ahşaptan yüzer evlerde yaşamsal alanlarını sağlamaktadır (dw.de).

Çevre alanlardaki yerleşim birimlerinden olan adaların yaşam şartları uygun olmadığı için bu anlamda çözümler üretilmiştir. Bu köyde yaşayan nüfus ekonomik koşulları; balıkçılık, inci avcılığı ve turizmden elde etmektedir. Elektrik enerjisine yönelik gereksinimler jeneratörlerle karşılanmaktadır.

Şekil 30 Dubai’de bulunan “Dünya” adlı bir ada grubu ile su üzerinde yaşam alanı karaların eklenmesi yöntemi ile oluşturulmuştur. Dünya haritası şeklinde düzenlenmiş olan 270 adet ada 5 kıtayı temsil etmektedir (dw.de).

Şekil 31 Palmiye Adalar’ında tasarlanmış ve uygulanmış olan bu projeye eleştiriler yapılmıştır “Dünya” adlı projede yine aynı ülkenin “Palmiye Adaları” örnek alınmıştır. Proje için deniz 2001 yılında devlete ait bir inşaat şirketi tarafından doldurulmuştur. Ancak tasarımcılar projeyi adalar çevresinde su sirkülasyonunu bozarak yosunlaşmaya neden olacağı gerekçesiyle eleştirmektedirler (Deutsche Welle).

Şekil 32 Tayland'ın Yao Noi adasında tasarımcı Ole Scheeren tarafından planlanan sinema salonu, yüzer ıstakoz çiftliklerine benzer bir yöntem ile inşa edilmiştir. (dw.de).

Sonuç

Su üzerinde yaşam ilkesi ve yüzen evler ideası geleceğimize ilişkin yeni yaşam biçimlerinin ve ortamlarının günümüz koşullarında düşünölmeye ve üretölmeye başlandığı projelerdir. Su üzerinde yüzen evlerin dünyada özellikle öncelikli olarak su seviyesinin yükselmesi beklene bölgelerde ve ölkelerde uygulamaya başlanacak olması bu ölkelerdeki kullanım ve uygulama araştırmalarının daha da yoğunlaşmasına ve arayışlara gidilmesine neden olmaktadır.

Su üzerinde yaşam ilkesi ölkemizde henüz uygulanmış bir örnek bulunmamakla birlikte yoğun derecede araştırmaların yapıldığı ve geleceğe yönelik bilimsel çalışmaların hazırlanıldığı önemli bir tasarım ideasını teşkil etmektedir.

Avrupa Birliği su politikasının tarihi gelişimi 3 döneme ayrılabilir (Akkaya, Efeoğlu, Yeşil, 2006; 196):

1. Dönem: Ana temanın “halk sağlığı” olduğu ve 1970-1980’li yılları kapsayan bu dönemde içme suyu kalitesi, yüzme suyu kalitesi ile su

ürünleri üretim alanlarındaki su kalitesi ile ilgili düzenlemeler getirilmiştir.

2. Dönem: 1990'lı yıllarda esas olarak “kirliliğin azaltılması” amaçlanmış ve su kaynakları ile ilgili en büyük yasal düzenlemelerden birisi olan kentsel atıksu arıtma ve nitrat direktifleri kabul edilmiştir.

3. Dönem: 2000'li yıllar ve sonrası için ana tema “bütünleşik yönetim ve sürdürülebilir kullanım”, yasal düzenlemeler ise Su Çerçeve Direktifi ve bu temel direktifle içme ve yüzme suyu direktiflerinin entegrasyonu olarak öngörülmektedir.

Daha önceki direktiflerin aksine tüm su kaynaklarını kapsayan Su Çerçeve Direktifi, su kaynaklarının korunmasında bütünleşik yaklaşım getirmekte, kaynak ıslahı ve sürdürülebilir kullanım olanağı sağlamakta ve şüphesiz geniş ve uzun vadeli etkilere sahip olması beklenmektedir.

Su üzerinde yaşam alanlarında;

-Konut projeleri

-Yüzen şehir konsept ve uygulamaları,

-Otel yapıları,

-Çok amaçlı kültür merkezleri,

-Toplu konutlar ve ortak yaşam alanları gibi işlevler tasarımılanan

ideaların zeminini oluşturmaktadır.

Kaynaklar

-Akkaya, C., A Efeoğlu, A., Yeşil, N. (2006) Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. TMMOB Su Politikaları Kongresi, (topraksuenerji.org).

-Arat, Z. (1988) Avrupa Topluluğu ve Türkiye'de Çevre Sorunları ve Çevre Politikaları,

Ankara, ATAUM.

-Kulga, D., K. ve Akkaya, C. (2001) “Su ve Toprak Kaynakları Yönetiminde Havza Yönetim

Modelinin Önemi, İzmir, III. Ulusal Hidroloji Kongresi.

- 2000/60/EC, Su Politikası Alanında Topluluk Faaliyeti için bir çalışma Çerçevesi

Oluşturan 23 Ekim 2000 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin
2000/60/EC Sayılı

Direktifi

-<http://www.cazete.com/tasarim/su-ile-beraber-yasamak-h361.html>

-http://www.tipeez.com/ch/Main/News/Link/5971/denizde_yasam.aspx

-

<http://www.sevgiagacim.net/profil/scorpion/1;area=showposts;start=16830>

-<http://ifitshipitshere.blogspot.com/2007/09/floating-houses-wave-of-future.html#sthash.BzgBNlzS.dpuf>

-<http://ifitshipitshere.blogspot.com/2007/09/floating-houses-wave-of-future.html>

-<http://www.pcteknik.net/bilim-teknik/130483-iklim-felaketlerine-karsi-yuzen-sehirler-kurulacak.html>

-Deutsche Welle

-inhabitat.com

-furniturefashion.com

-dailymail.co

TÜRKİYE'DE EKOLOJİK HAREKETLER: YERELDEN EVRENSELE (BERGAMA, MUĞLA VE TUNCELİ ÖRNEKLERİ)

Yavuz ÇOBANOĞLU*

Özet

Bu makale, günümüzdeki ekolojik yaklaşımların bir çerçevesini sunmaktadır. Türkiye'de ekoloji/çevre bilincinin gelişmesine ilk katkıları sağlayan Bergama ve Muğla örnekleri, modern anlamda çevreci hareketlerin temel yaklaşımlarının özelliklerini taşımaktadırlar. 1990'lı yılların sonunda ortaya çıkan Bergama ve Muğla'daki ekolojik hareketlerinin, eylemlerinde yerel ve milliyetçi (bayrak; Atatürk posterleri; İstiklâl Marşı vb.) unsurları yoğun olarak kullandıklarını da biliyoruz. Geçen zaman içerisinde, yerel ve milliyetçi unsurların ekolojik hareketler içerisindeki yerinin azaldığı da görülmektedir. Bu sebeple, Tunceli Bölgesi'nde yapılan baraj ve HES protestoları, yörenin kendine has kültürel ve etnik unsurları da dikkate alındığında, yerelden evrensele ulaşan nitelikler taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bergama; Muğla; Tunceli; Ekolojik hareketler

ECOLOGICAL MOVEMENTS IN TURKEY: FROM LOCAL TO UNIVERSAL (THE CASES OF BERGAMA, MUĞLA AND TUNCELİ)

Abstract

This article represents a framework of today's ecological approaches. Bergama and Muğla cases which contributed to the development of ecological/environmental awareness for the first time convey the characteristics of environmentalist movements' basic approaches in modern sense. We also know that during the protests for the ecological movements which first occurred in Bergama and Muğla in late 90s local and nationalist elements (such as Turkish flag, Atatürk posters, Turkish National Anthem etc.) were intensely used. In the course of time it is seen that local and nationalist elements

* Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÇOBANOĞLU, Tunceli Üniversitesi

have lost its place gradually in ecological movements. Therefore, considering the original cultural and ethnical elements of the region, protests against the construction of dam or hydro electric power plants convey characteristics which leads itself from local to international.

Keywords: Bergama; Muğla; Tunceli; Ecological movements

Giriş

Günümüzde çevresel/ekolojik sorunların artışı, bunlarla ilgili çeşitli çözüm önerilerini de beraberinde getirmiştir. Bugün ekolojik sorunlara dair ortaya konulan çözüm önerilerinin hemen hepsi, mevcut sorunların ortadan kaldırılması veya zararlarının asgari bir seviyeye indirilmesini öngörse de, meseleye sosyo-ekonomik, hatta ideolojik açıdan ve birbirinden oldukça farklı noktalardan yaklaşılmaktadır. Bu ekolojik hareketlerin tümü, temiz ve sağlıklı bir doğa ile onun içinde, onunla “barışık” olarak yaşamını sürdürecektir olan insan faktörünü temel almalarına rağmen, yine bunun nasıl hayatiyet kazanacağı noktasında birbirinde oldukça farklı yerlerde durmaktadırlar.

Bununla birlikte, ekolojik yaklaşımların/hareketlerin kendi aralarında konuya bakış farklarının bulunmasının doğal bir durum olduğu da söylenebilir. Zaten bu farklı yaklaşımların içeriği de, genelde teknolojinin hangi dereceye kadar ve nerelerde kullanılacağı, hangi noktaya kadar sanayileşmenin devam edeceği ve tabii ki sosyo-ekonomik bir sistem olarak kapitalizmin tüm bu ekolojik sorunların biricik sorumlusu olmasını merkezlerinde düğümlenmektedir. Yani düşünsel anlamda esas ayrım noktası, ekolojik sorunları yarattığı üzerine uzlaşmış olan kapitalizmin, yine bu sorunları ortadan kaldıran bir etken olarak kullanılması mı; yoksa sorunların ana kaynağı olan kapitalizmi bütün ürünleriyle ve getirileriyle birlikte reddetmek mi? şeklindeki sorular üzerinde düğümlenmektedir. Öyle ki, bugün geleceğe dair

kurulan ütopyalarda bile, öncelikle, kapitalizm ve onun merkezinde yer alan teknolojinin olmadığı dünya projeleri tasavvur edilmektedir.³⁰

Diğer taraftan, bu konudaki farklı yaklaşımları sıralamak gerekirse, İlhan Tekeli’nin kategorileştirmeleri bu konuda yararlı olabilir. Tekeli, çevreye ilişkin alternatif yaklaşımların *ekonomik gelişmeci yaklaşım*, *çevre korumacı yaklaşım*, *kaynak yönetimi yaklaşım*, *eko-gişmeci yaklaşım* ve *derin ekoloji yaklaşımı* gibi beş grup içerisinde toplanabileceğini söyler.³¹ Tekeli’nin kategorileştirmelerine göre kısaca belirtirsek;

Daha çok günümüz sanayi toplumlarında yaygın olarak savunulan *ekonomik gelişmeci yaklaşım*, liberalizmin ön kabullerini esas alan insan merkezli bir ele aştır. Bu yaklaşımda, ekonomik gelişme, “doğanın hakimi” sayılan insanın refahını arttıran tek faktör olarak görüldüğü için, büyük ölçüde tüketimi arttırma ile özdeşleştirilmiştir. *Ekonomik gelişmeci*’ler insan, insan dışı canlılar ve cansızlar sistemi olmak üzere doğayı oluşturan “üç alt sistem” arasında bir ayırım yaparlar. Ne var ki, bunlardan son ikisi ekolojik sorunlara dönük karar alma süreçlerinde hesaba katılmaz. Çünkü insan yararı uğruna canlı ve cansız kaynakları kullanmanın herhangi bir sınırı bulunmamaktadır. Öyle ki, bu yaklaşımı benimseyenler, çevrenin üretim ve tüketim sonucunda ortaya çıkan atıkları yok edebilme kapasitesine sahip olduğuna inanırlar. Üstelik insanların teknolojik kapasitelerinin yüksek olması, bu sorunları ortadan kaldıracaktır. Bu yaklaşım, doğanın yenileme gücünün sınırlarını hesaba katmaz ve teknoloji ile onun ürünlerinin önemini belirtir.³²

Diğer bir açıklama yolu olan *çevre korumacı yaklaşım* ise, yine temelde insan merkezli bir yaklaşım olmakla birlikte, bazı yönleriyle yukarıda değinilen *ekonomik gelişmeci* yaklaşımdan ayrılır. Buna göre, üretim ve tüketimin sürmesinin zarureti kadar, doğal çevre ile onu oluşturan canlı

³⁰ Kapitalizmin eleştirisi ve “başka bir dünya” ütopyası üzerine yazılan iki önemli eser için bkz: CALLENBACH, Ernest, (2010): *Ekotopya*, Agora Kitaplığı, İstanbul; HAVEMANN, Robert, (1990): *Yarın*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

³¹ TEKELİ, İlhan, (1999): *Modernite Aşılırken Siyaset*, İmge Kitabevi, Ankara, s. 119-123

³² TEKELİ, İlhan, (1999): *a.g.e.*, s. 119-120

ve cansız alt sistemlere yapılan zararların önlenmesi de elzemdir. Bunun için de kirlenme neticesinde ortaya çıkan birbirinden farklı doğa tahribatlarını önlemek amacıyla standartlar konulması, bu standartlara uyulmasını sağlamak için denetimler yapılması, buna ilişkin de yönetsel mekanizmaların kurulması gibi bir dizi strateji önerilir. *çevre korumacı yaklaşım*'ın benimsediği asıl stratejilerdir. Esasen, bu yaklaşım da yine bilinen liberal iktisadî paradigmanın dışına çıkamayarak, doğanın zarar görmesi halinde siyasetçiler, sermaye sahibi yatırımcılar ve üreticilerden oluşan ekonomik karar vericilerin bunun maliyetini yüklenecikleri, doğaya atık bırakmayacakları, gerekli önlemleri alacakları gibi bir takım varsayımlar üzerine temellenir.³³

Öte yandan *kaynak yönetimi yaklaşım*, günümüz insanlarını gelecek nesillere karşı "sorumlu" tutarak, bu sorumluluğu *sürdürülebilir kalkınma ilkesi* ile kavramlaştırır. İzlenecek gelişme politikaları ise, bugünün gereksinimleri ile gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılayabilme olanağından ödün vermeden gerçekleştirilmelidir. Dahası bu yaklaşım, bu ilkeyi nesiller arası eşitliği anlatan bir ahlâk ilkesi olarak alır. Burada da temelde insanı merkeze alan bir yaklaşım mevcut olmakla birlikte, doğaya olan ilgi artmıştır. Bu ilginin nedeni doğanın tahrip edilmesinin, sonunda insanı da yok edeceği bilincine varılmasından kaynaklanmaktadır. Bu paradigma temelde, ekonomi paradigmasının araçsal yaklaşımını korunmakla birlikte, ekosistemi ve yaşam sistemlerini sürdürülebilmek adına, ekolojik sistemin bazı özelliklerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.³⁴

Bir diğer yaklaşım biçimi olan *eko-gelişimci yaklaşım*'da ise, insan merkezli düşünceden bir adım uzaklaşmaktadır. Bu yaklaşım insanların oluşturduğu sistem ile doğayı oluşturan canlılar ve cansızlar sistemine karşı eşit bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu yaklaşım insanlarla doğayı oluşturan diğer canlılar ve cansızlara yönelik eşit bir yaklaşım geliştirmiştir. Buna göre insan, doğayı yöneterek/yönetmeye çalışarak değil, onun bir parçası olduğu ön kabulü ile hareket etmelidir. Böylelikle

³³ TEKELİ, İlhan, (1999): *a.g.e.*, s. 120-121

³⁴ TEKELİ, İlhan, (1999): *a.g.e.*, s. 120-121

bu düşünce şekli üzerinden bir tür “ahlâk” temelli bir çevre bilinci oluşturulmak istenir.³⁵

Son olarak, *derin ekoloji yaklaşımı*’nda ise, insan merkezli yaklaşımdan tamamen uzaklaşarak, insanın da bir bileşeni olduğu doğa merkezli bir düşünce geliştirilmeye çalışılır. Buna göre, doğadaki tüm canlılar arasında bir eşitlik olduğu fikri, burada temel çıkış noktasıdır. Bu kabul, aynı zamanda, insan alt sistemini doğadan ayırarak dışarıda düşünen diğer yaklaşımların meşruiyetini sorgulamaktadır. *Derin ekoloji yaklaşımı*, *romantik* bir yaklaşım olmakla birlikte, insanın doğa ile uyumlu bir şekilde yaşaması ve bugünkü ilişki biçiminin düzeltilmesini, insanlar açısından değil de doğa tarafından ele alması bakımından önemlidir. Nüfusun azaltılması; teknolojik, ekonomik ve kültürel bağımlılıkların aza indirilmesi; büyüme eğilimi olmayan bir ekonomiye geçiş vb. gibi, bu yaklaşımın dillendirdiği öneriler bir sanayi öncesi topluma geçiş özlemi taşımaktadır. Temelde gelişme karşıtı olmakla eleştirilse de, yine de diğer dört yaklaşımın en radikal *derin ekoloji yaklaşımı*’dır.³⁶

Netice itibarıyla görüleceği gibi, hangi yaklaşım üzerinden değerlendirilirse değerlendirilsin, insanın doğa ile olan ilişkisi, bir “mücadele” gibi anlaşıldığı müddetçe, insan doğaya hükmetme arzusunun önüne geçemeyecek gibi görülmektedir. Dahası, “gelişme/ilerleme” kavramlarının içeriği yeniden ve yeni söylemlerle doldurulmadıkça, gelişmenin/ilerlemenin ortaya çıkardığı ekolojik sorunları açık biçimde seçebilmek de pek mümkün olmayacaktır. Kapitalizm ise bu “amansız mücadelede” insana sadece teknik üstünlük desteği sağlamakla kalmamakta, tekniği üreten sanayinin çıktuları ile doğanın yok edilmesini de hızlandırmaktadır. İşte tam bu noktada gelişmişlik düzeyleri ile ekolojik sorunlar/doğanın tahribatı arasında bir bağlantı kurma durumuyla karşı karşıya kalıyoruz. Yine de bu aşamada işler biraz karışıyor. Örneğin, az gelişmiş/gelişmemiş ülkeler sanayilerindeki teknoloji eksikliklerinden dolayı doğayı daha fazla kirletiyor olabilirler. Üstelik bazı iş kolları, diğer iş kollarına göre doğaya

³⁵ TEKELİ, İlhan, (1999): *a.g.e.*, s. 121-122

³⁶ TEKELİ, İlhan, (1999): *a.g.e.*, s. 122-123

çok daha fazla zarar veriyor da olabilir. Hatta burada “gelişmişlik düzeyi”nden ziyade, nüfus faktörünü de ele alabiliriz. Çünkü her bir bireyin doğa üzerinde bir maliyeti mevcut ve bu maliyet nüfus ile doğru oranda artıyor. Öyleyse bu ilişkileri hangi açılardan ele alabiliriz, sorusunu günümüzdeki doğa tahribatları ekseninde değerlendirmek yararlı daha olacaktır.

“Gelişme”nin Geri Dönüşü Olmayan Bedeli

İçinde bulunduğumuz dönem, dünya üzerindeki kaynakların hızla tüketildiği bir döneme denk gelmektedir. Son yüzyıl içerisinde dünya kaynakları, insanlık tarihinde hiç olmadığı kadar tüketilmiş, fakat daha da önemlisi giderek azalan bu kaynaklar, çoğunlukla yerine yenisinin bulunulamayacağı kaynaklar olmuştur. Bunun yanına günümüzde 7 milyarı aşan Dünya nüfusu ile beraber, üretim ve tüketimin hızla artmasını da eklersek, ortaya çıkan atık sorununun boyutları da düşünüldüğünde, bu ekolojik sorunlar öncelikle endüstrileşmiş ülkelerin başa çıkabileceği sınırların da ötesine ulaşmıştır. Üstelik mevcut enerji kaynaklarının yanına yeni enerji türlerinin de katılmasıyla (nükleer enerji, doğalgaz vb.) bunların ekolojik dengeye verdikleri zararlar tahmin edilenden daha fazla boyutlara ulaşmaktadır.

Ancak Dünya'nın ekolojik dengesine verilen bu tahribatların, her ülke için aynı ekolojik zararları ve sonuçları ortaya çıkardığı da söylenemez. Bilhassa gelişmiş ve az gelişmiş toplumlardaki çevre sorunlarının türleri ve nedenleri birbirinden oldukça farklı boyutlarda ele alınmalıdır. Bu boyutlardan ilki ve belki de en önemlisi, üretim ve tüketim arasındaki dengedir. Öyle ki, dünya üzerinde en fazla üretimi yapan ABD ve AB ülkeleri, yine dünya üzerinde en fazla tüketimin de yapıldığı coğrafyalardır. Özellikle ABD, dünyanın en çok çöp çıkaran ülkesidir. Tüketim sonucunda ortaya çıkan katı atıkların çöp fabrikaları yoluyla bir kısmının tekrar değerlendirilmesi sağlansa ve bu yolla oluşan atık probleminin çaresi bulunduğu zannedilse bile, üretim aşamasında fabrikalardan çevreye salınan sıvı ve gazların ekolojik dengeye verdiği zararlar korkutucu ve bir o kadar da düşündürücü boyutlara ulaşmıştır. Bu nedenle, gelişmiş ülkeler ucuz emeğin de cazibesine kapılarak doğaya

Türkiye’de Ekolojik Hareketler: Yerelden Evrensele (Bergama, Muğla
ve Tunceli Örnekleri) | III

zarar veren sanayideki iş kollarından bazılarını (çimento, petro-kimya, otomotiv, ilaç vd.) az gelişmiş ülkelere kaydırmışlardır. Böylelikle hem ucuz işgücü ile elde edilen kârı katlamakta hem de ortaya çıkan kirliliğin yarattığı sorunları az gelişmiş ülkelerdeki insanların sırtına yıkmaktadırlar. Fakat burada unutmamak gerekir ki, iş kollarının Batılı ülkeler dışına/az gelişmiş ülkelere kaydırılması, bu ülkelerdeki ısrarlı taleplerden ya da aynı ülkelerin doğayı korumaya bütçe ayırmadan daha fazla para kazanma hırslarından dolayı da gerçekleşmektedir. Kısacası buradaki durum, Batılı ülkelerin kötülüğü, az gelişmiş ülkelerin masumiyeti ikilemine sıkıştırılmamalıdır.

Halbuki, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş/çevre ülkelere verdikleri zarar sadece bununla sınırlı değildir. Gelişmiş ülkelerin tüketim ihtiyaçlarının önemli kalemleri arasında yer alan ve sanayilerinin hammaddesi olan pek çok maden ya da doğal zenginlikler az gelişmiş ülkelere karşılanmaktadır. Maden çıkarmak veya tarım arazisi açmak için yakılan/kesilen ormanlar içinde bulunan canlı ve cansız varlıklarla yok olmasıyla birlikte doğal dengeyi bozucu bir etki yaptığı gibi, maden çıkarmak için kazılan büyük toprak tabakaları yerüstü ve yer altı su kaynaklarını akışını bozmaktadır. Erozyonun başlıca sebebi de zaten ormanların kesilmesi ve yeryüzü tabakasının zarara uğratılması değil midir? Bunun sonucu olarak da az gelişmiş ülkelerde sık sık seller ve toprak kaymaları meydana gelmekte, bu doğal olmayan “doğal afetler” sonucunda da yüzlerce insan yaşamını yitirebilmektedir. Az gelişmiş ülkelerin orman zenginliklerinin de gelişmiş ülkelerin orman ürünleri ihtiyacını karşıladığı ve bunun da ormansızlaşan bir dünya anlamına geldiğini de ekleyebiliriz.

Diğer taraftan, tüm dünya için enerji ihtiyacı önümüzdeki dönemin en önemli sorunu olarak görülmektedir. Çünkü teknolojik ürünlerin büyük kısmı ya elektrik ya da petrole çalışmaktadır. Elektrik enerjisi üreten barajlar yapıldıkları yerin iklimi de dâhil tüm yerüstü ve yer altı dengesini bozarken, termik santraller doğaya saldıkları külleri ve atıklarıyla tam bir çevre katilidirler. Elektrik elde etmenin bu iki yoluna alternatif olan nükleer santraller ise hiç de daha az tehlikeli değildir. Bu

santrallerin oluşturduğu radyoaktif atıklar, saklanması ve kontrol edilmesi bir tarafa, yüzyıllarca, hatta binlerce yıl doğaya zarar verici özelliklerini korumaktadırlar. İşte bu noktada yine az gelişmiş ülkelerin sırtına yıkılan bir başka ekolojik bedel ile daha karşılaşılıyor. Çünkü bu atıkları saklamak için çöllerin ve okyanus diplerinin tercih edildiği durumlarda, bu coğrafi alanlara sahip olan az gelişmiş ülkelerin sırtlarına, aldıkları ekolojik yıkımla asla kıyaslanamayacak (aslında doğa hasarlarının geri dönüşü olmadığı için bir “maddi bedel” üzerinden düşünülmemelidir) bir miktar ücret karşılığı bu atıkları kendi topraklarında depolamak üzere kabul ettiklerini görüyoruz. Meselâ Rusya Federasyonu’na bağlı bazı ülkelerin, bu atıkların sıklıkla depolandıkları yerlerin başında geldiğini biliyoruz. Ayrıca bu zararlı/radyasyonlu atıkların, gelişmiş ülkelerin çok uzaklarında bulunan ve denize kıyısı olan bazı az gelişmiş ülkelerin karasularına gizlice bırakıldıkları da görülebilmektedir.

Yukarıda sıralanan nedenlerden dolayı gelişmiş ülkeler, ekolojik sorunlarından çoğunu, zararlarıyla birlikte, az gelişmiş ülkelere devretse de, dünyada artık gelişmişlik-az gelişmişlik ayrımı ile açıklanamayacak ekolojik sorunlar da yaşanmaktadır. Bu sorunların ana kaynağı yine gelişmiş ülkeler ve onların doğayı hiçe sayan uygulamaları olmakla birlikte, çünkü onlar doğal dengeyi daha fazla bozmaktadırlar, artık gelinen noktada yaşananlar doğrudan bütün dünyayı ilgilendirmektedir.

Dünya ölçeğinde görülen böylesi etkenlerden, ilki “küresel ısınma”dır. Günümüzde atmosferin ısısı giderek artmaktadır. Bugün başta karbonmonoksit olmak üzere atmosfere bırakılan sera gazları, atmosferin işlevi olan dünya ısısını düzenleme görevini yerine getirememesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, fosil yakıtların yaygın olarak kullanılması da atmosferdeki karbonmonoksit oranını arttırarak küresel ısınmaya yol açmaktadır. Küresel ısınma, küresel bir sorun olsa da, bunda tüm dünyanın sorumluluğunu düşünmek yanlıştır. Çünkü bu gazların çok önemli bir miktarını ABD başta olmak üzere Batılı ülkeler atmosfere salmaktadırlar. Dünyada sera etkisi yaratacak ve pek çok yerdeki temiz su kaynaklarını kurutacak bu durum, yine en çok az gelişmiş ülkeleri etkilemektedir. Bu ülkelerdeki en temel sıkıntının insan

yaşamını ve sağlığını korumaya dair önlemlerdeki yetersizlikler olması sebebiyle, küresel düzeydeki ekolojik sorunların, az gelişmiş ülkelerdeki insanları doğrudan etkisi altına alması kaçınılmaz gibidir.

İkinci olarak, her türlü atığın dere, göl, deniz ve akarsulara bırakılması temiz su kaynaklarının kirlenmesine de yol açarak, sağlıklı ve temiz suya ulaşmayı giderek zorlaştırdığı görülmektedir. Bilhassa birkaç ülkeden geçen nehir ve birkaç ülkeye kıyısı olan göllerin durumu içler acısıdır (Aral Gölü, Tuna Nehri gibi). İçindeki canlı varlıkların da yok olduğu bu su kaynaklarının tükenmesi, ilerleyen yıllarda tüm dünyada bir su krizinin yaşanacağını da habercisidir.

Öte yandan, ozon tabakasının delinmesi de, yine gelişmiş ülkelerde çok sık ve yaygın olarak kullanılan kloroflorokarbon gazının atmosfere salınması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Güneşten gelen morötesi ışınların büyük kısmını tutan ve dünyadaki canlı yaşamının koruyucusu olan bu tabakanın incilmesi tehlikesiyle karşı karşıya olmamız, istisnasız tüm dünyanın sorunudur. Böyle bir durum sonucunda oluşabilecekler, yani buzulların eriyip okyanus kıyılarından başlayarak birçok yerin sular altında kalması ve güneş ışınlarının direkt teması sonucu canlı yaşamının tehlike altına girmesi, gelişmiş-az gelişmiş ayrımı gözetmeyecek kadar tüm insanlık için bir tehlikedir. Yine de bu konuda, bilhassa Montreal Sözleşmesi sonrasında, bir iyileşmenin yaşandığı söylenebilir. 1970 ile 90’lı yıllar arasındaki teknoloji, ozon tabakasına zararlı kloroflorokarbon gazının atmosfere büyük oranda salınmasını içerirken, 2000’li yıllarla birlikte bu oran önemli miktarlarda düşürülmüştür.

Yerel’in Sınırları: Bergama ve Muğla Örnekleri

Kısaca modern ekolojik yaklaşımlardan ve bu yaklaşımların temel paradigmalarından bahsedip, Dünya ölçeğinde ekolojik sorunların yine kısa bir envanterini çıkardıktan sonra, Türkiye’deki çevreci eylemlerin bu paradigmalara ne derece uygun olduğu ya da başlıca hangi noktalarda farklılaştığı üzerine artık konuşabiliriz. Öyle görünüyor ki, bu analiz için en tipik iki örnek Bergama ve Muğla’da (Yatağan) gerçekleştirilen çevresel eylemler ile özellikle Tunceli ve Karadeniz Bölgesi’ndeki baraj ve HES protestolarıdır.

İlkinde, çevrenin kirlenmesi ve insan yaşamının tehlikeye düşmesi üzerine yapılan eylemler, hem farklı toplumsal kesimlerden katılımı sağlamış hem de yazılı ve görsel basında, diğer çevre protestolarına göre, fazlasıyla ele alınarak politik iktidarı, “bu köylüler de kim oluyor” ayarında rahatsız edecek bir aşamaya ulaşmıştır. Bu nedenle Bergama ve Muğla çevre hareketleri, doğanın ve insan yaşamının tahrip edilmesine yönelik olarak Türkiye’de yapılan çevre eylemleri arasında özel bir yere sahiptir.

İkincisinde ise, yine doğanın baraj ve HES’ler yoluyla tahribatı sonucu oluşan ama bu kez daha bilinçli, örgütlü ve toplumsal desteği daha fazla olan bir kitleden bahsedebiliriz. Bu kitlenin ilkinden önemli bir farkı da şudur ki, bu oluşum, döneminin tüm iletişim imkânlarını kullanma şansına sahip olunmuştur. İnternet, bu imkânların en başında gelen iletişim aracıdır. Özellikle Karadeniz Bölgesi’ndeki HES’lere karşı oluşturulan platformlarda sayısız yazı ve görüntü sosyal medyada kendisine yer bulmuştur.³⁷ Konserler ve kamuoyunun ilgisini çeken protestolarla da desteklenen bu baraj ve HES karşıtı oluşumların, her ne kadar vaktiyle uluslar arası boyutlara ulaşmış olsa da Bergama ve Muğla örneklerinden önemli bir farkı da, *yere’l*’den çıkıp *evrensel’e* ulaşma çabaları olarak işaretlenebilir.

Aslına bakılırsa, Türkiye’de ekoloji/çevre bilincinin gelişmesine ilk katkıları sağlayan özellikle Bergama ve daha sonrasında Muğla örneklerinin, modern anlamda çevreci hareketlerin temel yaklaşımları dikkate alındığında, nev-i şahsına münhasır özellikler taşıdıklarını da söylenebiliriz. Örneğin, “Bergama hareketinin, toplumun tabanından yükselen bir muhalif hareket olarak, 1980 askeri darbesi sonunda oluşturulmuş, apolitik ortamda toplumsal muhalefet için bir alan açmış

³⁷ Bunlardan bazıları için Bknz: (Sayfa Görüntülenme: 02.04.2014)
<http://www.facebook.com/pages/Bo%C4%9Fazpınar-K%C3%B6y%C3%BC-HES-Kar%C5%9Fiti-Platform/517638894930438> ;
<http://www.facebook.com/pages/Antalya-N%C3%BCkleer-Kar%C5%9F%C4%B1t%C4%B1-Platform/202117959810527> ;
<http://www.facebook.com/pages/Mersin-N%C3%BCkleer-Kar%C5%9F%C4%B1t%C4%B1-Platform-Sayfam%C4%B1z/268916326457262>;

olması” dikkatle işaretlenmelidir.³⁸ Bu hareketler, yerel halkın toprağına olan bağılığından yola çıkmış, sonrasında “çevreci” ve anti-emperyalist bir karaktere bürünmüştür.

Dahası, Batı’daki modern anlamda çevreci hareketlerin hemen hemen tamamı *şehirli* hareketler olurken, Bergama ve Muğla’daki hareketler *yerel çevre hareketleri*’dir. Özellikle Bergama’daki çevreci hareket, hareketin kendi ölçüğü, harekete geçen öznelere nitelikleri, hareketin eylem biçimleri ve talep ettikleriyle birlikte, bir çevreci taban hareketiydiler. Zaten bu yönleriyle de *yerel* bir hareketin reflekslerini yansıtmaktaydılar. Çünkü çevreci taban hareketlerinin temel öznelere, genellikle köylülük ve bunun içinde de özel olarak kadınlar üzerinden ilerler. Buna göre, gerek Bergama gerekse de Muğla’daki çevreci eylemler, talepleri bakımından *yerel* kalmışlar, kendi sınırlarını aşamamışlardır. Ayrıca, yaşadıkları coğrafyanın dış etkenler tarafından bozulması, kirlenmesi vb. yüzünden eyleme geçen bu yerel hareketler, hem Bergama’da hem de Muğla’da eylemlerinin nitelikleri bakımından da tam anlamıyla aynı yerelliğı yansıtmışlardır.

Burada yapılan çevreci eylemlere bakıldığında, tüm eylemlerde yer alan aktörlerin meşruiyet kaygısı taşıdıkları da dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu meşruiyet kaygısı, onların, yerelliğini perçinleyici bir özellik olarak da dikkati çekiyor. Öyle ki, anımsanacağı gibi, gerek Bergama gerekse de Muğla eylemlerinde Türk Bayrağı ve Atatürk posterleri, eylemcilerin her protestoda değişmez sembolleriydiler. Bu semboller daima en önde ve ellerde taşınıyordu. Böylelikle bayrak ve posterin taşıdığı sembolik anlamlar, bu hareketlerin 28 Şubat ve öncesindeki siyasal havayı da düşünürsek, politik iktidara karşı bir selâm duruşu gibiydi. Kısacası bu hareketlerin iktidara mesajı, mevcut düzen ve onun sembolleri ile bir mücadelelerinin olmadığıydı. Hatta anımsamak gerekirse Bergama eylemcileri, “kurucu idealler”den feyz aldıklarını da

³⁸ ÖZEN, Hayriye, (2009): “Bergama Mücadelesi: Doğuşu, Gelişimi ve Sonuçları”, Web adresi: acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/8/37.pdf, s. 4

sık sık yineleyip, “ulusal değerler”e bağlılıklarını da dile getiriyorlardı. Gerçekte sorun, hem o zamanlar medyaya yansıdığı hem de öğretmenlik yaparken sohbet imkânı bulduğum kişilerden edindiğim izlenimler neticesinde, sadece altın arama izni alan yabancı şirket Eurogold’un gitmesi ya da termik santralin kapatılmasından daha fazla bir şeydi. Çünkü eylemcilere göre esas mesele, doğrudan ve yalnızca çevre kirliliğini yaratan etken veya etkenlerdi, dolayısıyla bu şirketin “kovulması” ile bütün sorunlar da kendiliğinden ortadan kalkacaktı.

Çevreye ait bir probleme bu şekilde “ulusal kavga” şeklinde yaklaşılması, tabii ki onunla ilgili eylemleri de bir “Kurtuluş Savaşı” mücadelesine dönüştürdü. Ülkemizde Kurtuluş Savaşı şartlarını günümüzle eşitleyenlerin, “şanlı mücadele”leri özleyenlerin olduğu ve her fırsatta toplumsal zihniyette yatan o alana atıflarda bulunduğu düşünüldüğünde, bu milliyetçi söylem sarmalından kurtulmanın kolay olmadığı da rahatlıkla söylenebilir.³⁹ Zaten mücadelenin vaktiyle yabancı bir şirkete (Eurogold) karşı yapıyor olması, bütün mizansenini de otomatik olarak kurmaktadır: Emperyalistler/işgalciler (Eurogold şirketi), içerideki yerli işbirlikçiler/ “dahili bedhahlar” (politikacılar, “komprador burjuvazi” vb.) ve mağdur olup onlara karşı kahramanca direneler (yerel halk). Mizansende tek eksik bir “Başkomutan”dır; fakat Atatürk’ten sonra bir başka büyük “kurtarıcı”nın gelme ihtimalinin olmaması, sıradan kurtarıcılarla idare etmemizi zorunlu kılmaktadır.

Diğer taraftan, sorunun bu alan içerisine hapsedilmesi, istenmese de sorunun sadece bir “çevre sorunu” gibi ele alınmasına da yol açar ve sorunu içe doğru kapatır. Oysa ki, bu sorun ne sadece Bergama’nın ne de Muğla’nın sorunudur, sorun, farklı derecelerle de olsa, benzer süreçleri

³⁹ Dahası bu milliyetçi düşünce sarmalı, dün olduğu gibi günümüzde de, “neden bor madenlerinin işletilmediğini”, “Amerika’nın, Türkiye’nin bor madenini çıkarmasını istemediğini”, “Türkiye bu madenleri işlettiğinde, Dünya’nın süper gücü olacağına” dair bir takım söylemleri de ısrarla yaymaktadır. Halbuki, madenciliğin doğayı uğrattığı tahribat ortadayken, bunun devlet eliyle ve “Dünya’nın süper gücü” olma amacıyla yapılması, nasıl olur da “meşru” görülebilir, sorusuyla aynı milliyetçi reflekslerin ilgilenebileceğini düşünmek güçleşmektedir.

yaşayan tüm dünyanın sorunudur. Fakat modern anlamdaki bütün çevre hareketleri evrenselcidir, çevre sorunlarına hangi noktadan bakarlarsa baksınlar paradigmaları tüm insanlık ve bütün dünya içindir, bunların hepsini kapsar ve tümüne seslenirler. Çünkü ister sisteme muhalif olarak sorunun bir sosyo-ekonomik sistem sorunu olduğu düşünölsün, isterse de sorunların mevcut sistem ile birlikte çözülebileceğine inanılsın, çevresel sorunlar insanlar tarafından bu yolla içinde yaşadıkları sistem ile doğrudan ilişkilendirilmektedirler. Dahası, bundan ayrı da düşünme ihtimali de ancak durumun manipöle edilmesi ya da yumuşatılması anlamına gelir.

Kezâ, Bergama ve Muğla örneklerinde çevre eylemlerine katılan aktörler “milliyetçilik” rüzgarının da etkisiyle ekolojik bir sorunu, “düşmanın denize dökölmesi”, “emperyalizme karşı millî bir savaş” şekline dönüştürerek, politik iktidarı ve bu sorunların kaynağı sosyo-ekonomik sistemi ustaca ıskalayan, düşük voltajlı bir politik pozisyona getirmişlerdir. Halbuki, eyleme katılanların yer yer politik iktidarı hedef alan sözleri veya politikacılara karşı açtıkları davalar onları “muhalif” yapsa da, buradaki muhalefet asıl olarak, emperyalist bir altın arama şirketine (Eurogold) ölkede arama izni veren politikacılara karşıydı. Bu da beraberinde şu iki riski getirmektedir. Birincisi, politikacılar istifa edip gitse, ekolojik sorunlar ortadan mı kalkacaktır? İkincisi ise, altın arama işi, yerli bir firma tarafından yapölsa, buradaki söylem kolaylıkla yerle bir olabilir. Çünkü politik iktidarın dili ile konuşup, sembollerini kullanmak insanların üzerlerindeki asıl iktidarı görmemeleri demektir ki, bilindiğı gibi siyasî seçimlerle iktidara gelmek, her zaman *iktidar* olmak anlamına gelmemektedir.

Sonuçta kapitalizm denen sosyo-ekonomik sistem, herkesi kapsamaktadır. Küreselleşmenin ulus devletin direnç noktalarının nasıl kırdığı düşünöldüğünde ise bu sorun, çoğu kereler yerel hükümetleri ve onların aldıkları yargı kararlarını bile aşmaktadır. Çokuluslu bir altın arama şirketi ya da bir termik santral küreselleşmenin nedeni değil, kaçınılmaz sonuçlarındandır. Sorunun ulusal ve uluslararası düzeyde birçok kaynağı vardır ve bu da böylesi bir sorunun küreselleşme gibi

dünya ölçğinde etkili olan bir süreçten ayrı olarak düşünülmesini ustaca engeller.

Dahası, yukarıdaki milliyetçi/ulusalcı söylemlerin, kamuoyunun desteğini almak için bu nitelikte geliştiği de rahatlıkla söylenebilir. Fakat yine de bu, hareketin içerisinde daha cılız duyulan “evrenselci” söylemleri açıklamaya yetmez. Yani Fransız köylüsünün sembolü olan Johe Bowe’un Bergama’yı ziyaretinde ortak sorunları paylaşmaları ve dünyanın geleceği ile ilgili “aynı kaygıları taşıdıklarını” söyleyen Bergama çevre hareketinin sözcülerinin bu yöndeki açıklamaları, neden politik iktidarın toplumun tüm kesimleri üzerinde kurduğu meşruiyet barajının sembollerini (bayrak, Atatürk posterleri, rozetleri vb.) her eylemde özellikle kullandıklarını anlamaya yeterli gelmeyebilir. Böylece ilk bakışta “evrenselci” bir söylem gibi görülebilecek açıklamalar, milliyetçi tınılar vasıtasıyla, evrensel olana biraz “eklenmiş” ve biraz da zorlama bir anlatı gibi durmaktadır. Bu söylemin altından, o dönemdeki politik iktidarın son zamanlardaki tek dayanağının milliyetçilik olması, Türkiye için “anlaşılır” bir durum olmakla birlikte, modern anlamdaki çevre hareketleri açısından düşünüldüğünde, teorinin biraz çarpık biraz da tersten işleyişi söz konusudur. Öyle ki, ekoloji/çevre bilinci üzerinden gelişen toplumsal hareketler, fazlasıyla şehirleşme/“kentli olmak” ile ilgili bir durumdur. Teori tersine dönüp, “çevre bilinci” köyden başladığında ise, bu o çevre hareketinin “yerel” üzerinden örgütlenen ama toplumsal tepkiler/örgütlenme açısından “modern” karakterler taşıdığına da delalet eder. Netice itibarıyla, böylesi bir yerel hareketin içindeki bazı yerel unsurlar, dinin ve milliyetçiliğin hassasiyetleriyle beraber ilmeklenen bir düşünce dünyası ile birlikte ortaya çıkmakta, beraber sunulmaktadır.

Diğer taraftan, modern anlamda çevreci hareketlerin bir kurumsal yapı gibi işlediklerini ve örgütlendiklerini, belli bir hiyerarşik yapıları olan, demokratik, sivil kuruluşlar/gruplar olduklarını da söyleyebiliriz. Bu bilginin ışığında, Bergama ve Muğla örneklerine baktığımızda, yine yerel değerlerin ön plâna çıktıklarını görüyoruz. Bergama ve Muğla çevre hareketlerinin kurumsal ve ona uygun hiyerarşik bir yapısı olmakla birlikte, örgütlenme yapısı ise oldukça erkekler üzerinden yürür. Bu durum yerel hareketler açısından anlaşılabilir, fakat demokratik katılımı

hedefleyen toplumsal hareketler açısından aynı anlaşılabilir durum geçerli olmayabilir. Vaktiyle medyada “köylü kadının uyanışı” şeklinde heyecanla karşılanırsa bile, hareketin içerisinde aktif olarak kadınların bulunması da aynı durumu değiştirememektedir.

Öte yandan, Bergama ve Muğla örneklerinde görülen çevreci hareketin birleştirici noktası/kolektif kimliği “siyanürlü altına karşı olmak” ya da “kül solumak istememek”se eğer, bu sosyolojik olarak bir kimlik dolgusu değildir. Bu ancak, beklenmedik bir sorun karşısında ortaya çıkan bir “biz” sorunsalının, kısa dönemdeki bir yanıtı olabilir. Dahası, köken itibarıyla yerel bir hareket olduğu için, evrensel anlamda politik ve ideolojik arka plânı da oldukça eksiktir. Çevreci hareketin seyrine göre “siyanürlü altına karşı olmak” ile “kül solumak istememek”in durumu, kolayca değişebilirdi. Hatta hareketin aktörleri, içinde buldukları yerel değerlerin etkisiyle, bir aşamadan sonra yaptıkları için “devlete karşı gelmek” olduğunu düşünüp, bu “geçici” kimlikten de kurtulmak isteyebilirlerdi. Zaten geçen zaman içinde bunun, mücadeleden vazgeçmek biçiminde geliştiğini de gördük. Böyle olunca da, bu yerel sorunların tetiklemesiyle oluşan aynı çevreci hareketlerin, tüm bu sorunların asıl nedeni olan kapitalizmi anlamak şöyle dursun, ona karşı güçlü herhangi bir mücadeleye girişmekten de yoksun oldukları ortaya çıktı. Öyle ki, Eurogold’un “denize dökülmesi” ile sorunların da ortadan kalkacağını sanmak, ancak yerellikten türeyen bir tasavvurun sonucu olabilir. Yine de Bergama hareketi, farklı toplumsal grupları mobilize etmesi, hareketin taleplerinin ulusal gündeme taşınması ve yargı kararları kazanılması gibi toplumsal hareketler için oldukça önemli sonuçlara ulaşmış olmasına rağmen, nihai amaca (kurumsal sistemin karşılayacağı amaçlar) ulaşamadığı da iddia edilebilir.⁴⁰

Bu “ulaşamama” durumu, Bergama eylemcilerinden değil de hukuk ve demokrasi eksikliklerinden kaynaklansa da, bir yönüyle de popülist ve milliyetçi söylemin sıkıştırılmalarının etkisi de yadsınamaz. Öyle ki,

⁴⁰ ÖZEN, Hayriye, (2009): “Bergama Mücadelesi: Doğuşu, Gelişimi ve Sonuçları”, Web adresi: acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/8/37.pdf, s. 9-10

evrensel anlamdaki çevre hareketlerine katılan aktörler, bu hareketlerin kendi içinde daha tutarlı ve yanıtlar verici paradigmalardan oluşması nedeniyle, tüm çelişkilerine rağmen daha sağlam kolektif kimliklere sahiptirler. Üstelik bu kolektif kimlikler kapsayıcıdır, duruma göre değişebilen, kırılabilir veya parçalı kimlikler değildirler. İdeolojik arka planının sağlamlığı ve “ekoloji bilinci “ gibi bir ideolojiye dayanıyor olmaları, bu hareketlere katılan ve ideolojisini benimseyen aktörlerin, yerelliğin “doğa tahribatları arasında ayırım yapma” ve “milliyetçi tercihlerin etkisinde kalma” (meselâ “ülke kalınması” adına doğanın katledilmesini meşru görme gibi) şeklindeki tutarsız tavırlardan daha uzak kalmalarını da sağlayabilmektedir. Çünkü böylesi tavırlar üzerinden yürütülmeye çalışılan eylemlerin gelip sıkışacağı nokta yine milliyetçi bir dil vasıtasıyla örgütlenir. “Ülkenin ekonomik refahına engel olmak”, “dış güçlerin piyonu olmak”, “vatan hainliği” gibi çerçevelemeler yoluyla yapılan “ulusal çıkar” vurguları, tam da sahiplenilmeye çalışılan üstünden politik sıkıştırılmaya yol açar. Burada *yerellik* ve onun değerleri, meşruiyet gibi görülürken, hareketin mevcut meşruiyetini bile ortadan kaldıracaktır.

Evrenseli Yakalamak: Tunceli’deki Baraj ve HES Protestoları

Türkiye’de Bergama ve Muğla örneğindeki gibi deneyimlerin yaşanmasından bugüne yaklaşık 17 yıl geçti. Ekoloji/Çevre bilinci kazanma bakımından Türkiye’de önemli mesafeler alındı. Ekolojik anlamda küreselleşmenin sonuçlarını da artık daha net görebiliyoruz. Üstelik günümüzde aynı kazanımlar neticesinde ortaya çıkan modern anlamda daha etkin, bilinçli ve fikrî donanıma sahip ekolojik sorunlar üzerinde yoğunlaşan sivil hareketler de var. Bugün bu hareketler dikkatlerini, küreselleşmenin de dikkatini topladığı enerji politikalarına çevirmiş durumda. Öyle ki, gelecek dünyada en önemli ihtiyaçlardan biri olması bakımından enerji, bugün de üzerinde ekonomik ve siyasi mücadelenin verildiği bir alan haline gelmiş bulunuyor. Küresel sermaye, enerji kaynakları üstünde kendi kontrolünü sağlama adına yerel hükümetlere baskılarını giderek arttırırken, bu baskıların sonuçları da

doğa tahribatının uzun dönemli ve geri dönülmez biçimde yaşandığı baraj ve HES projelerinin yaygınlaşması biçiminde karşımıza çıkıyor.

Özellikle Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgeleri, su kaynaklarının bolluğu sebebiyle özellikle son yıllardaki projelerin ana merkezinde yer alıyor. Durum böyle olunca, nedenleri ve etkileri birbirinden farklı olmak kaydıyla,⁴¹ baraj ve HES projelerinin doğrudan mağduru olan yerel halk ile ekolojik hareketlere bağlı örgütlerin kolaylıkla kaynaşmasının da önü açıldı. Son dönemde de şahit olunduğu gibi, yukarıda modern anlamdaki çevre hareketleri kategorisinde yer alması gerektiğini düşündüğüm günümüzdeki bu ekolojik grupların, yerel halk ile birlikte yeni bir mücadele şekli ortaya çıkardıklarını da hep birlikte gördük. Hasankeyf’ten Rize ve Trabzon’a, Nükleer santral yapılması düşünülen Mersin’den Tunceli’ye kadar pek çok yerde, Bergama ve Muğla örneklerinde görüldüğü gibi, artık yerelliğin tetiklemesiyle oluşturulan ve milliyetçilik/ulusalcılık üzerinden yürüyen bir söylemden ziyade, bütün Dünya’nın geleceğine ve evrensele dair söylemler üretildiğine rastlıyoruz. Yine de bu söylemlerin doğrudan ekolojik ve doğayı ilgilendiren taraflarıyla birlikte, *sosyal olan*’a (örneğin, göç, mülksüzleşme gibi) dair sonuçlarının da önem kazandığı tespit edilebilir.

Öncelikle, barajların “olumsuz etkileri” pek çok açıdan değerlendirilebilir ama ben burada barajların yarattığı çevre katliamından bahsetmeyeceğim. Hatta cümleyi böyle kurunca birileri de çıkıp bizlere haklı olarak “olumlu etkileri”nden de bahsedebilir. Her ne kadar doğanın ekonomik hesabının yapılması mümkün değilse de, barajların ekonomik getirisi veya zararları bu makalenin içeriğinin konusu değil. Bu iki açıklamadan sonra, bunları birbirinden ayırmanın ne

⁴¹ Güney Doğu’daki pek çok çiftçi, ettikleri arazilerin baraj kamulaştırmalarından önemli miktarlarda paralar kazanırken, bunu fırsata çevirip, barajların yaptığı “doğa kıyımı” buralarda yaşayanların kitlesel tepkilerine yol açmazken; dağlık arazilerde kimsenin özel mülkü olmayan yerlere barajlar yapıldığında tepkiler farklı olabilmektedir. Meselâ, Tunceli’deki inanç mekânlarının sular altında kalması/kalacak olması, bu tepkilerin bir başka boyutu biçiminde düşünülebilir.

kadar zor, belki de imkânsız olduğunun da bilgisiyle soruna *sosyal olan* üzerinden değerlendirme yapmak gerektiği düşüncesindeyim.

Sosyal olan dediğimizde tabii ki, insanı kastediyoruz. Ayrıca onun toplumsal yaşam içerisinde yarattığı, etkin olduğu/etkilendiği, uzak durduğu/durmaya çalıştığı, katıldığı veya tükettiği her türden ilişki, iletişim biçimi ve metadan bahsediyoruz. Bu yüzden yine bir kolaycılığı burada aydınlatmak gerekirse, barajlar ve baraj havzasındaki yerleşim yerleri söz konusu olduğunda sosyal bilimcilerin hızla değindikleri bir numaralı konu “göç” ve “göç sonrası şehir hayatına” katılma sorunları biçiminde ortaya çıkan, işsizlik, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, şiddet, yoksulluk, etnik ayrımcılık vb. sorunlar oluyor.

Oysa ki, kanımca burada asıl üzerinde durulması gerekli mesele, yine bunları kapsamakla birlikte ve bütün bunlara ilave olarak, insanları yaşadıkları topluma bağlayan *mutluluk hissi*, *huzur* ve *güven duygusu* gibi kavramların da, ekolojik tahribatlar sonucunda ortaya çıkan sorunların önemli bir parçasını meydana getirdiği gerçeğidir. *Modernliğin Sonuçları*⁴² adlı önemli çalışmasında Anthony Giddens’ında altını çizdiği gibi, yaşadığımız çağın en önemli sorunları bu üç kavramın ortadan kalkması neticesinde oluşmuştur. Bu kavramların artık geri getirilemez biçimde ortadan kalkmış olması, insanın yaşadığı topluma karşı, aidiyet hislerini de ortadan kaldırmıştır. Hiçbir biçimde tatmin olmayan, mutsuz, her daim huzursuz ve herkese karşı güvensiz insanlardan oluşan bir toplumun, kapitalizmin ile birlikte el ele yürüyen modernizm düşüncesinin bir sonucu olduğunu, bugün bulduğumuz noktadan daha iyi görebiliyoruz.

Dolayısıyla sureti ne kadar değişse de, kendi tarihinin en eski evrelerinden beri insan, sebepleri ve istekleri sürekli farklı olmak kaydıyla hep bir mutluluk, huzur ve güven ihtiyacı peşindedir. Oysaki kapitalist yaşam biçimindeki insanın durumu, sırtına bağlanan sopanın ucundaki havuca ulaşmak için ömrünü harcayan atın hali gibidir. Hiçbir zaman ulaşamayacağı şeyleri ısrarla düşler ama koşmaktan da

⁴² GIDDENS, Anthony, (1994): *Modernliğin Sonuçları*, (Çev: Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

vazgeçmez. Hâlbuki, kapitalist tüketim sisteminin içerisinde yaşayıp, ona muhalif olmak da, muhalif söylemler üretmek de oldukça sıkıntılıdır. Dahası, özellikle hidro-elektrik santralleri/barajları kapitalist tüketim ve yaşam biçiminin bir parçası biçiminde düşünmek de bir o kadar zordur. Çünkü bu barajlar, ürettiği enerji ile tüketim mallarının çalışması için kaynak sağlarlar. Pazar kişiyi, satın aldığı ürünün çalışması için gerekli enerjiye muhtaç kılarak kendine bağlar, bağımlı kılar.

Yine aynı nedenlerden dolayı, Tunceli’ye yapılacak sayısı belirsiz baraj projeleri de, şu an hali hazırda yapılan ve şehri çok yakında bataklıklar şehrine çevirecek Uzunçayır Barajı da insanların geleceğine dair güven ve beklentilerini yok eden projelerdir. Zaten şehirdeki insanlarla konuştuğunuzda, bu güven ve huzursuzluğa yakından şahit olabiliyorsunuz. İnsanlar, ya “bunun bir ‘yok etme’, göç ettirme saldırısı olduğunu”, ya “kutsal saydıkları inanç mekânlarını yitireceklerini” ya da “Munzur Vadisi’nin doğal güzelliklerinin bir daha geri döndürülemeyecek biçimde ortadan kaldırılacağını” dile getiriyorlar. Diğer yandan bunda da haksızlık payları olmadığını söylemek zor değil. Meselâ bu bölge Türkiye’deki yabancı hayvan popülasyonu açısından en zengin bölgedir. Pek çok endemik bitki türü Munzur Vadisi içerisinde yer almaktadır. Sadece bunlar bile, Peri Suyu’na inşa edilen Tatar Barajı ile Mercan Vadisi’ndeki HES’in ve diğer projelerin, Tunceli Bölgesi’nin doğal bitki örtüsü ve hayvan nüfusu açısından nasıl bir tehdit oluşturduğunu anlamak için yeterli gelebilir.

Boylesi ekolojik sorunlara karşı evrensel mesajlar içerdiği kadar, inanç kaygıları, “yok olma” korkuları/travmaları, hatta siyasi içerikler de taşıyan Tunceli’deki baraj protestoları ve eylemlere baktığımızda ise, güçlü bir çevre bilinci ile *yerel*’in özelliklerine sahip ama onun sınırlarına takılmadan, evrensel anlamlara da seslenen bir hareketin izlerine rastlıyoruz. Bu bölgede yapılan bütün baraj ve HES protestolarında, bölgenin Alevilik kültürü ve Kürt etnik yapısını barındırması sebebiyle de, Bergama ve Muğla örneklerinde rastladığımız Türk milliyetçiliğini çağrıştıran unsurları ve onların etkilerini (doğal olarak) Tunceli örneğinde göremiyoruz. Burada daha çok, Alevilik inancının kutsal

saydığı ziyaret yerlerinin (Gola Çetü; Ana Fatma vb. gibi) sular altında kalması ile yine kutsal sayılan Munzur Suyu'nun baraj projeleri ile "göl"e dönüşme ihtimaline karşı duyulan öfkenin tetiklemesiyle ortaya çıkan tepkilerden bahsedebiliriz. Bu yönüyle Tunceli'de yapılan protestolar da *yerel*'den çıkan bir tepkinin sonucu olmalarına rağmen, siyasal iktidarların veya merkez ideolojilerin uzağında konumlanma şeklinde, kendisini sunmaktadır. Toprağın, doğanın coğrafyanın, iklimin, suyun ve hayvanların "önemli oldukları" üzerine kurulan söylemler, hatta bunların yerellikten çıkıp bir "dünya sorunu" biçiminde ifade edilmesi, bu düşüncenin gündelik pratiklere yansıdığı görünmesi (örneğin, doğa ve ona dair hassasiyetler geliştirilmesi; doğa sorunlarının günlük konuşmaların konusu olması vb. gibi), Tunceli Bölgesi'nde yapılan ekolojik eylemlerin, evrensel tınıları olarak değerlendirilebilir. Bu da bizlere, kendi iç dinamikleri farklılıklar içerse de Bergama ve Muğla'daki ekolojik hareketlerden sonra yaşanan söylemsel değişimi göstermektedir.

Örneğin, 10 Ekim 2009 tarihinde Tunceli'de yapılan "Uzunçayır Barajı'na Hayır" yürüyüşüne 10 binin üzerinde insanın katıldığı tahmin edilmektedir. Bu, nüfusu (o gün için) 28 bin olan bir şehir adına çok önemli bir katılım oranıdır. Tunceli Bölgesi'nde bu ve bundan sonraki benzer baraj ve HES protestolarında, taşınan döviz ve pankartlara baktığımızda bir siyasî partinin ya da milliyetçi bir yaklaşımın izlerine rastlayamıyoruz. Etkisini yadsımamakla birlikte bu durumu bölgenin Alevi inanç ve Kürt etnik yapısına bağlamak da kolaycılık olacaktır. Çünkü, bölge halkının doğayı sahiplenme refleksleri bu iki unsuru aşan bir içeriğe sahip izlenimi vermektedir. Protestolarda sıklıkla atılan ve pankartlara işlenen "Munzuruma dokunma", "Munzur özgür olacak", "Munzur benim, ben Munzurum", "Dersim'de baraj istemiyoruz" gibi sloganlara baktığımızda da bunu görebiliyoruz.

Öte yandan, konunun bir de politik iktidarın ideolojisiyle alakalı, algı yönetimini kapsayan bir boyutu daha var. Bugün yapılacak barajlar "ama bizlere elektrik enerjisi lazım", "kullandığınız her şey elektrikle çalışıyor" düşünceleri eşliğinde meşrulaştırılmaya çalışılıyor. İnsanları ikili bir seçme şansına(?) zorlayan ve resmen mahkûm eden aynı düşünce, bugün "o zaman elektrik de kullanmayın" diyebilme hakkını da

kendinde bulabiliyor. Ve bu söylem, kendisine taraftar bulup, “enerjide dışa bağımlı mı olacağız?” biçiminde şekil değiştirip, zihinlerdeki milliyetçi mevzilerden de yeniden destekler alabiliyor. Hatta bu söylem bazılarını “ekonomik kalkınmanın önündeki tek engel” olarak görme hakkını da yine eline alıyorsa, artık yeni söylemler üretme zamanı gelmiş demektir. Söylemlerle zihinlerde kurulan iktidarlar, ancak güçlü alternatif söylemlerle kırılabilir. Bunun yolu da kültür ve zihniyet çalışmalarından geçmektedir. Kanımca, mücadele için bir yerden başlanacaksa eğer, bu başlangıç noktası insanların en temel ihtiyaçlarına yönelik alternatif söylemler yaratmayı sağlayacak bir tercihten başlanmalıdır.

Sonuç

Sonuçta, şu söylenebilir ki, ülkemizde ister çevreci, ister politik, isterse de sportif veya hangi toplumsal hareket olursa olsun aynı sorunların içine sıkışıp kalmış durumdadırlar: Tutarsızlık, anti-demokratiklik, sivil/özerk olamama, merkezîyetçilik (devletçilik, milliyetçilik, yer yer ırkçılık), hoşgörüsüzlük, paylaşamama... Bu sıralanan özelliklerin bazılarının Bergama ve Muğla’daki çevre hareketleri için de geçerli olduğu söylenebilir. Çünkü Eurogold’a ekoloji nedenlerle karşı olmak başka şeydir, bu olay nedeniyle “Kuvvay-ı Milliye ruhunun Bergama’da yeniden doğduğunu” söylemek ise daha başka bir şeydir.

Netice itibarıyla, modern anlamda çevreci hareketlere sahip olmak ancak toplumsal formasyondaki değişiklik/ilerleme ile mümkün olabilir. Yerel’in sınırlarına sıkışıp kalan ve “yerel değerleri sahipleneceğim” diye milliyetçi ideolojiklerin sarmalına giren ekolojik hareketlerden ziyade, evrensele ulaşmayı amaç edinen yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Buna yönelik değişiklik de, hepimizin bildiği gibi üzerine yapılan her türlü eleştiriye rağmen rasyonelleşmeden, insan eğitiminden, refahtan, doğadan feda etmemizi sağlamayacak ekolojik projeler üretmekten geçmektedir. Yine aynı nedenle, Tunceli Bölgesi’ndeki çevresel tahribata karşı yapılan

protesto gösterilerinin içeriği, eylemlerdeki politik duruş ve tavırlar, evrenseli kucaklama açısından örnek teşkil etmektedir.

Sonuç olarak, ekolojik sorunlar yeryüzü, denizler ve gökyüzünün kirlenmesi, zararlı maddelerin yiyeceklerimize kadar sızması gibi tüm canlı yaşamını tehdit eden boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki dengesiz paylaşım ve sömürü faktörleri bütün bu ekolojik sorunlardan dünyanın bir kısmının daha fazla etkilenmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte, bu ekolojik sorunların sosyo-ekonomik bir sistem olan kapitalizmden ayrı düşünülmesi de imkânsızdır. Zaten kapitalizmin bütün çelişkileri, doğal dengeye yaklaşımında da ortaya çıkmaktadır. İşte bu nedenle, şu söylenebilir ki, gelişmiş ve az gelişmiş toplumlardaki çevre sorunları şimdilik az gelişmiş ülke insanların sırtına yıkılmış görünse de, yakın bir gelecekte sorunların da küreselleşeceği söylenebilir. Bu durumda da tartışılacak olan gelişmiş/az gelişmiş ülkelerin çevre sorunları değil, tüm insanlığın geleceği sorunu olacaktır.

Kaynakça

- CALLENBACH, Ernest, (2010): *Ekotopya*, Agora Kitaplığı, İstanbul
- GIDDENS, Anthony, (1994): *Modernliğin Sonuçları*, (Çev: Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- ÖZEN, Hayriye, (2009): “Bergama Mücadelesi: Doğuşu, Gelişimi ve Sonuçları”, acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/8/37.pdf
- HAVEMANN, Robert, (1990): *Yarın*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- TEKELİ, İlhan, (1999): *Modernite Aşılırken Siyaset*, İmge Kitabevi, Ankara

WEB:

- <http://www.facebook.com/pages/Bo%C4%9Fazpinar-K%C3%B6y%C3%BC-HES-Kar%C5%9Fiti-Platform/517638894930438>
- <http://www.facebook.com/pages/Antalya-N%C3%BCkleer-Kar%C5%9F%C4%B1t%C4%B1-Platform/202117959810527>

Türkiye'de Ekolojik Hareketler: Yerelden Evrensele (Bergama, Muğla
ve Tunceli Örnekleri)| 127

<http://www.facebook.com/pages/Mersin-N%C3%BCkleer-Kar%C5%9F%C4%B1t%C4%B1-Platform-Sayfam%C4%B1z/268916326457262>

Kitap İncelemeleri

Zafer Toprak. Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji.
Doğan Kitap:İstanbul. 2012.

Tarihçi (Prof. Dr.) Zafer Toprak tarafından kaleme alınan ve ilk baskısı 2012 yılında Doğan Kitap tarafından yapılan *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji* isimli yapıt, bizlere bu tarihin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş öyküsü içerisinde saklı bulunan çok çarpıcı tartışmalarını, belgelerini ve dönemin ilgi çekici tarihsel-kuramsal ayrıntılarını sunuyor.

Cumhuriyet ve Antropoloji, döneme dair genellikle sloganvari bilinen yüzeysel bilgileri aşmamıza ve farklı çerçevelerden "Cumhuriyet", "kuruluş ideolojisi – Kemalizm", "Türk Milliyetçiliği" ve "ırkçılık" gibi, Türkiye'nin özellikle AKP hükümetleri dönemiyle birlikte gündeme gelen tartışmalarına dair farklı değerlendirme olanakları sunuyor. Zihnimizi açacak önemli tarihsel bilgiler ve belgeler paylaşıyor.

Eser toplam 18 makaleden oluşmakla beraber, bunların dokuzu yazar tarafından daha önce kaleme alınan ve fakat kitapla birlikte yeniden değerlendirilerek metne dökülen çalışmalardır. Geri kalan makaleler ise yazarın geniş tarihsel arşiv çalışmaları neticesinde kitap için yazılan eserlerden oluşmaktadır. Antropolojini Kıta Avrupası'nda modern bir bilimsel paradigma olarak 18. yüzyıldan itibaren doğuşu, gelişimi ve 20. yüzyılın ortalarına değin (Türkiye'ye olan etkisi içerisinde) algılanma ve uygulanma biçimleri ilk konular olarak verilebilir. Akabinde, Osmanlıdan Cumhuriyete tevarüs eden entelektüel birikimin Antropolojik bilgilerle irtibatı ve onu kullanma biçimleri, geniş çaplı tartışmalar temelinde irdeleniyor. Nihayetinde ise genç Türkiye Cumhuriyeti'nin "muasır medeniyetler" dünyasında kendisine "haklı" bir mevki arayan "Türk Milleti"nin varlık kavgasına ve bu mücadelenin ideolojik boyutunda ön mevzilerde çarpışan "Türkiye Antropolojisi"ne odaklanıyor. Tüm bu tarihsel dizin içerisinde, üzerinde çalışılan diğer

örnek konular ise adını çok duyup da yüzeysel bilgilere sahip olduğumuz konular. Örneğin “Türk Tarih Tezi”, “Güneş Dil Teorisi”, “Mu Kıtası Efsanesi ve Ezoterizm” ve “Dersim 1938” gibi...

Antropolojinin (Toprak’ın “kültür devrimi” olarak tanımladığı) 1930’lu yıllarda yaşadığı altın çağ; devletin hemen tüm olanakları kullanarak seferber edilen antropometrik ve folklorik çalışmalar; genç Cumhuriyetin modern dünyada hak ettiği mertebeye ulaşmasında ve “tanınmasında” Antropolojini nasıl “tartışılmaz”, “sorgulanamaz” “nesnel/bilimsel bilgi” üretme işleviyle ele alındığı ayrıntılı örneklerle tartışılıyor. Zafer Toprak, özel olarak “kurucu önder Mustafa Kemal ATATÜRK”ün kişisel ilgileri ile genç Cumhuriyet’in ideolojik formasyonunun oluşum süreçleri arasındaki ilişkileri, kişisel boyutta olduğu kadar konjonktürel bağlam içerisinde de ele alıyor. Bu anlamıyla, kendi tabiriyle bir tür “entelekütel arkeolojiye” girişiyor.

Antropoloji, “İrk Bilimi” midir?

Bugün ulaşılan bilimsel bilgiler itibariyle yaşayan insanların sadece bir türe ait olduklarını biliyoruz: homo sapienssapiens, yani modern insan. Günümüz insanlarındaki biçimsel farklılıkların ise (siyah ya da beyaz; uzun ya da kısa; çekik ya da yuvarlak gözlü olmak gibi) yüz bin yıllara uzanan uyarlanma süreçlerinin; organizmanın doğal çevre içerisinde ürettiği biyolojik tepkilerin ve doğal seçilimin sonucunda şekillendiğini biliyoruz. Bu açıdan diyebiliriz ki modern homo sapienslerin dünyaya yayıldığı son 100 bin yıldan beridir insanlar fiziksel farklılıklara uğramış olsalar da “kültür üretebilen” canlılar olarak aynı yeteneklere sahiptirler. Üretilen kültürdeki farklılıklar ise coğrafi, tarihsel ve sosyal/toplumsal bir dizi iç ve dış dinamiğin karmaşık etkileşimi içerisinde gelişmiştir/gelişmektedir. Örneğin artık insanlık tarihinde kimi toplumların avcı-toplayıcı yaşam tarzını sürdürürken, kimilerinin sanayi devrimine uzanan teknik ve düşünsel gelişmeler üretebilmesini bu şekilde açıklayabiliyoruz. Yoksa Kıta Avrupa’sında yaşayan insanların biyolojik olarak diğer insanlardan olan “doğal” üstünlükleri savlarıyla değil. Ancak insanlığın bu bilgiye ulaşması hem zorlu ve acıklı bir serüvendir hem de şaşırtıcı olacak kadar yenidir.

Bir kavram olarak “ırk”, modern doğa bilimlerinin ve onun mantığına uyarlı ilk sosyal bilimlerin (Tarih, İktisat, Siyaset Bilim, Antropoloji, Sosyoloji) 19. yüzyılda ortaya çıkışından 20. yüzyılın ortalarına değin, biyolojik ve kültürel olarak gözlemlenebilen insan çeşitliliğini (Antropolojik ve Sosyolojik perspektiften) açıklamada etkili bir kavram olarak kullanılmıştır. Modernleşmeci mantık düzleminde beliren “ileri” ve “geri” tasnifinde ciddi bir argüman olmuştur. Öyle ki kavram, yaklaşık iki yüz yıldan fazla bir süredir (insan toplumlarını bölümlere ayırmak suretiyle) anatomik, kültürel, etnik, genetik, coğrafi, tarihi, linguistik, dinsel yahut sosyal davranış kriterlerine göre sınıflamada kullanılmaktadır. Günümüzde de kimi milliyetçi akımlarda etkili izlerini ve siyasal izdüşümlerini görmek mümkündür. Fakat esas olarak, başlangıç yıllarının eseri olan bu görüşler terkedilmiştir. 19. yüzyılda yaygınlık kazanan bu tür ırk sınıflamaları yükselen sömürgeciliğin mevcut sömürgelerdeki halklar üzerindeki tahakkümünü meşruiyet kazandırmak amacıyla kullanıldı. Fiziksel-biyolojik farklılıkların aynı zamanda kültürel farklılıkların da belirleyeni olduğu savunuldu. Buna göre beyaz Avrupalı, diğer insanlar üzerinde yönetme, fethetme hakkına sahipti. Bir ideoloji olarak *ırkçılık* 20. yüzyılın ortalarına değin emperyalist savaşların, sömürgeciliğin ve işgallerin ideolojik cephaneliğini doldurmaya devam etti ve Antropoloji (her ne kadar alternatif kuramsal eğilimler barındırsa da) bu amaçla kullanıldı.

Antropolojinin ise Türkiye’de günümüzde dahi yaygınlıkla “*ırk bilimi*” olarak tanınmasının yahut güncel siyasal tartışmalarda ve popüler kültürde “ırk” kavramının “gündemde” olmasının nedenleri bir yüzyıl öncesinden (yine yukarıdaki çerçeveden olmak üzere) aranabilir. Zira Türkiye’nin modernleşme ve ulus-devletleşme süreci içerisinde, I. Meşrutiyet’ten 1940’lı yıllara uzanan dönemde, “bilim alanı”nın tedricen artan ve özellikle Cumhuriyetle birlikte çok özellikli pozisyon elde eden özgül bir önemi olmuştur diyebiliriz. Türkiye’nin Batı etkisinde yaşadığı modernleşme süreçleri, özellikle entelektüel ve akademik alanlardaki kanallardan ulaşan yeni modern bilimler aracılığıyla inşa edilmiş ve böylelikle “meşruiyet” temeli kazan(dırıl)mıştır. Bu dönem içerisinde ise

(Fizik) Antropoloji, bilhassa Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte (Avrupa'nın da kabul ettiği şekliyle) "ırk bilimi" olarak kabul görmüştür. Yanı sıra o dönemde dünyanın hiçbir ülkesinde olmadığı ölçüde devlet desteği sağlanmış ve yine dünyanın gördüğü en geniş ölçekli antropometrik araştırmalar (bakanlıklar düzeyinde devlet personeli seferber edilerek) ülkemizde yapılmıştır. "Türk Antropolojisi", bizatihi kurucu önderin gayretleriyle kurumsallaştırılmış ve 1930'lu yıllarında Türkiye'de adeta altın çağını yaşamıştır.

Bilindiği üzere, Geç Osmanlı döneminde, Müslim ve Gayrı-Müslim unsurları (etkili bir Türk-İslam kimliği altında) anayasal bir düzende restore etmeye gayret eden Osmanlılık ve Türkçülük düşünceleri ilerleyen yıllarda İttihat ve Terakki Partisi olarak vücuda gelecektir. Cumhuriyet'in kurucu kadroları da bu tarihsel süreklilik ve deneyim içerisinden çıkacaklardır. Bu sırada evrim teorisi, dünyada, dönemin (19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyılın başları) hâkim eğilimine uygun olarak "ırkların eşitsizliği ve güçlü ulusların hayatta kalması" düşüncelerini kuvvetle barındırmaktadır. Dağılan imparatorluğun birleştirilmesi ve Batılılaşma/modernleşme eğilimli düşünsel ve politik akımlar da bu etki içerisinde kurucu bir ulus modeli inşa etmeye ya da varolan çok etnili yapıyı restore etmeye yönelmişlerdir. Dolayısıyla geçen yüzyılın başlarındaki Osmanlı aydınlarında, Cumhuriyet'in kurucu ideolojisine de kuvvetle tesir edecek yeni sosyolojik düşünsel akımlar ortaya çıkacaktır. Ancak kimi Avrupa uluslaşmalarında görülen "kurucu ırk" unsurunun mahiyeti Türkiye açısından daha farklı olacaktır. Bu meyanda kısaca da olsa Ziya Gökalp'in (ve peşi sıra Cumhuriyet döneminde etkili olan Necmettin Sadak'ın da) anılması gerekir. Zira Türk ulusçuluğunu önemli ölçüde etkilemişlerdir. Gökalp, düşünsel hayatında, Osmanlılıktan Pantürkçülüğe ve nihayetinde "kültürel ulusalcılığa" uzanan görüşleriyle önemli bir entelektüeldir. Onun "ulus" üzerine olan görüşleri, kültür (buna kendisi *hars* der) ve uygarlık kavramlarıyla karakterize olur. Uygarlık, metodoloji ve bireysel girişkenlikle ilgili bir bilinç hali iken kültür doğal ve organiktir. Dolayısıyla bir ulus farklı uygarlık aşamalarında (kendi pratiğine bağlı olarak) bulunabilir ancak onun kültürü kendinde içkindir. Dolayısıyla ulusun ayırt edici karakteri, onun

kültürüdür. Sadak ise “bağımsız kültür”e vurgu yapar. Ona göre toplumu var eden esas unsur, bireyler arasında var olan/olması gereken düşünce ve duygu birliğidir. Buna kendisi “toplumsal ruh” der –ki Gökalp’in kültür kavramıyla kastettiği de aynıdır. Özcesi ulus fikri, onu yaratan insanlarda şu veya bu düzeyde ama içkin olarak vardır. “Milliyetçilik” ise ulusun tecrübe ettiği tarihsel ve sosyolojik olaylar neticesinde şekillenen bir fikirdir. Dolayısıyla Türk milliyetçiliği, tarihsel ve toplumsal olaylar içerisinde kendi özgün ilkelerini, kapsamını yaratır... Bu yaklaşım, Cumhuriyet aydınları içerisindeki Halka Doğru Hareketi’nin de temel itimini oluşturacaktır. Gerek geç Osmanlı entelektüel akımlarında gerekse genç Cumhuriyet’in kurucu politikaları içerisinde “modernleşmeci bilimsellik” özel bir yer edinmiştir. Fikirlerin yahut pratik-politikanın güvencesi, istikamet in doğruluğu ve haklılığın maddi zemini bu bilimsel alandır. Antropoloji ise Türk ulusunun inşasında ve Türklüğün “bilimsel kanıtlarının” bulunması ve dünyaya gösterilmesi hususunda tayin edici bir rol oynamıştır.

Geçtiğimiz yüzyılın başlarında ulusal ideolojilerin iki ana argümanı olan “tarih” ve “kültür”, “ırk” fenomeniyle doğrudan ilişkili kabul edilmekteydi. Ulusun atalarının görkemli tarihinin ve bu tarihsel süreçte yarattıkları maddi ve manevi kültürün yegâne kanıtı, canlı kanlı yaşayan insanlarda ölçülebilir olan biyolojik karakterdeydi. Bu fiziksel-kültürel özelliklerin araştırılıp dünyaya duyurulması ise (yine tüm dünyada aynı içerikle kabul gören) Fizik Antropolojinin göreviydi. Türkiye’de ilk Fizik Antropolojik çalışmalar, geç Osmanlı dönemine kadar geri götürülebilir. Özellikle Alman, Avusturyalı ve İsviçreli antropologların çalışmaları dikkat çekicidir. Fakat ilk Antropoloji Enstitüsü, 1925 gibi oldukça erken bir tarihte, Cumhuriyet’in ilanının hemen üç yıl sonrasında dır. *Türkiye Antropoloji Tetkikat Merkezi*’nin kurucularının ve yöneticilerinin hemen hepsi de yeni kurulan Cumhuriyet rejiminin en önemli kadrolarındandır. Milli eğitim bakanları ve başbakanlardan Hamdullah Suphi, Mustafa Necati ve Dr. Refik Saydam merkezin fahri başkanları arasında ifade edilebilir. Şemsettin Günaltay, Köprülüzade Fuat gibi devrimin önemli aydınları da kurucu

üyeler arasındadır. Merkezin amacı, “Türk ulusu”nun Kemalist Devrimle gerçekleştirdiği iler atılımın biyolojik/bilimsel kanıtlarını ortaya koymak ve onun Batılı uluslardan farklı olmadığını, hatta daha üstün olduğunu araştırmak, incelemek ve tanıtmaktır. Merkezin faaliyete geçmesinin ardından, Cumhuriyet rejimi hızlı bir şekilde Batı Avrupa’ya ve Amerika’ya genç akademisyen adayları göndermiştir. Şevket Aziz Kansu (1927’de) Paris Antropoloji Okulu’na; Seniha Tunakan (1934’te) Berlin Üniversitesine; Muzaffer Şenyürek (1935’te) Harvard Üniversitesine ve Afet İnan (1936-1938’de) Cenevre’ye (Türkiye antropolojisinin gelişiminde önemli bir rolü olan) Prof. Pittard’ın yanına gönderilir. Bu isimler, ilerleyen yıllarda kurumsallaşacak olan yerli sosyal bilimlerin önemli öncüleri olacaklardır. Merkezin kurulduğu yıl yayın hayatına başlayan ve 1939’a kadar 22 sayı çıkacak olan *Türk Antropoloji Mecmuası* ise kurumdaki çalışmaların yayımlandığı çok önemli bir dergidir. Ayrıca dergide ve yazı kurulunda, 1930’lar Avrupası’ndan Türkiye’ye sığınan, birçok yabancı akademisyen de yer almıştır.

Genç Türkiye Cumhuriyeti devleti uzun yıllara yaslanan savaşlardan muzaffer biçimde çıkmış ve sınırlarını belirlemiştir. Türklerin yeniden kurduğu modern bir devlet olarak, dünyanın muasır medeniyetleri arasında bir yer/tanınma talep etmektedir. “Türk milleti”nin tarihsel ve manevi üstünlüğünün hakkı verilmeli, bu gerçek “bilimsel” olarak da kanıtlanmalıdır. Antropoloji ve tarih (arkeoloji) çalışmaları, özellikle bu amaç için seferber edilmiştir.

Düнде Olan ve Bugün Dünden Anlaşılan Nedir?

Kitabın bir diğer önemli katkısı, Atatürk’ün (söz konusu tartışmalar ve konular bağlamında) entelektüel ilgisini, merakını ve birikimini de açıklamasıdır diyebiliriz. Modern Türkiye Cumhuriyeti’nin “yurttaşlarının” nasıl bir “kimlikle” donanacağı, yaşayacağı, ufkunda neler olacağı gibi siyasi-felsefi soruların düşünsel kaynakları üzerine de yeni düşünce aralıkları açılıyor. Jean-Jacques Rousseau, Montesquieu, Emile Durkheim, Charles Seignobos, Charles Gide, Léon Duguit ve Eugène Pierre gibi birçok sosyolog, tarihçi, arkeolog, antropolog vd. sosyal bilimcilerin Geç Osmanlı ve Genç Cumhuriyet entelektüel hayatı üzerindeki derin etkilerini ve bu kapsamda Türkiye’de somutlaşan

pratikleri serimliyor. Toprak, Atatürk'in entelektüel ve siyasi birikimi için iki önemli nitelik aşamasını tarihliyor: 1919 ve 1930. İlkinde Atatürk'in fiilen milli mücadelenin önderliğine geçişi, savaş süreci ve akabinde genç Cumhuriyetin kamusal-siyasal planda radikal biçimde örgütlenmesi çabalarını buluyoruz. Üst-yapısal dönüşümlerin belirli bir aşamaya ulaştığı (düşünülen) 1930'larla birlikte ise bizatihi Atatürk'ün önderlik ettiği “kültür devrimi”ni görüyoruz. Toprak, başta Atatürk olmak üzere, dönemin devrimlerine önderlik eden kadrolardaki entelektüel birikimin ve ideolojik kaynakların izlerine Kıta Avrupası'nda öne çıkan siyasal ve sosyolojik akımlarda arıyor.

Kuşkusuz ki burada şu çok önemli soruyla karşılaşıyoruz –ki özellikle AKP Türkiye'sinde “en kolay sorulabilen” ve çoğunlukla “hoayatça ve yüzeysel olarak” cevaplar sıralanan sorular: Söz konusu siyasal, kültürel devrimler ne ölçüde başarılı oldu? Kitapta özellikle “Doğu Sorunu” ve “Dersim Harekâtı” gibi konuların işlendiği bölümde, Toprak, bizlere önemli yanıtlar sunuyor. Detaylı tartışmalara girmediği gibi, derinlikli siyasal analizler geliştirmese de Kemalist Devrim'in tıkanma noktalarını, “tepeden inme” reformların ideolojik ve siyasal cephede nasıl solğunun kesildiğini çarpıcı biçimde aktarıyor. Dönem içerisinde mevcut gerçekliği gören kimi aydınların ve siyasetçilerin hemen hiç bilinmeyen tartışmalarını da günümüze ulaştırıyor.

Kemalist Devrim hakkında artık karikatürleştirilmiş anlatıların hâkim hale ge(tiri)ldiği bir süreçte, söz konusu bilgi sığlığını gidermede çok ciddi bir açığı kapattığımızı söyleyebiliriz. Benzer konuları içeren makaleler olması nedeniyle kimi zaman okuyucuda “tekrar” hissi uyandırsa da son derece zengin ve orijinal kaynakçası, akıcı dili ve ilgi çekici konularıyla rahatlıkla okunabilecek bir kitap. Dönem hakkında derinlikli bilgi edinmek ve farklı kaynaklara ulaşabilmek için mutlaka okunması gereken bir yapıt.

Ali Kemal Özcan (2014), Türkiye'nin Kürtleri, (Çev. Hasan Kaya – Manolya Aşık), İstanbul: Profil Yayınları.

“Kürt Sosyolojisinde PKK ve Öcalan” alt başlığını taşıyan Türkiye'nin Kürtleri adlı kitap⁴³, yazarının University of Kent'te (İngiltere) yazdığı doktora tezinden çeviriyle ve sonrasında güncellenerek (Önsöz; s.7-16) Profil Yayınları aracılığıyla Haziran 2014 tarihinde Türkçeye kazandırılmış bir çalışmadır.

“Sonuç” ve “Sonsöz” olarak kaleme alınan başlıklar da birer bölüm olarak kabul edilirse, çalışma sekiz bölümden ve 381 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın ana başlığı her ne kadar “Türkiye'nin Kürtleri” olarak tasarlanmışsa da, bölüm başlıklarına ve içeriklerine bakıldığında PKK ve Öcalan'ın çalışmanın merkezinde yer almış olması dolayısıyla başlıkta bir “kapsayıcılık/örtüşmezlik” sorunu olduğu düşünülebilir. Neyse ki, okuyucunun alt başlığı ana başlık olarak okuması bu “kapsayıcılık/örtüşmezlik” sorununu büyük ölçüde giderecektir.

Çeşitli araştırmacı ve yazarlar (Perinçek, Sayın, Birand vs) tarafından çeşitli zamanlarda kamuoyuyla paylaşılan fikirlerin tekrarı veya benzeri olsa da, bağlamlarının farklılığı dolayısıyla kitabın farklı bölümlerine serpiştirilmiş olan Öcalan ile, örgüt yöneticileriyle ve kadrolarıyla yapılan görüşmeler; onlardan aktarılan mesajlar/düşünceler kitabın en özgün içeriğini oluşturmaktadır, denilebilir.

Yazar, “Türk akademi literatüründe Kürtlerle ilgilenmiş sosyolojik meşrepli bir çalışma mevcut değildir” diyerek bu boşluğu dolduracağı imasında bulunmakta ve “kilitli olan Pandora'nın kutusunu” (Türkiye Kürtleri ile ilgili sosyolojik bir ilk çalışma) açarak bir başlangıç yapacağını genel amaç olarak ortaya koymaktadır (s.16). Bu genel amaca ek olarak yazar; “PKK'nin örgütsel doğasının iyi anlaşılmasını sağlamak”

⁴³ Kitabın orijinal adı: Turkey's Kurds A theoretical analysis of the PKK and Abdullah Öcalan

ve “PKK’nin temsil ettiği davaya katılımı teşvik eden ‘ulusal’ ve ‘insancıl’ duyguların çekici gücünü ortaya koymak” gibi birden fazla alt amaçtan da bahsetmektedir (s.20-21). Önceki paragrafta başlık bahsinde ima edildiği üzere, içerik büyük oranda alt başlıkla örtüştüğü gibi; çalışmanın bütünü açısından bakıldığında çalışmada asıl amaçtan çok alt amaçlara ulaşılabildiğini tespit etmek zor değildir. Zira yazar, “örgüt”, “örgütün yükselişi”, “bölgesel ve emperyalistler arasındaki rekabet”, “örgütün kadro eğitimi” gibi tartışmalardan/alt amaçlardan yola çıkarak “Türkiye’nin Kürtleri” ile ilgili sosyolojik bir bütünlüğe erişebilmiş değildir.

“Çalışmanın Yöntemi” olarak başlıklandırılan “Giriş” bölümünün önemli bir kısmı Öcalan’ın Suriye’den çıkışı/çıkarılışı ile başlayan ve İmralı’ya getirilişine dek geçen sürece odaklanmaktadır. Çalışmanın yönteminde neden Öcalan’ın çıkış/çıkarılış hikâyesine yer verdiği sorusuna yazar, “Sonsöz” olarak başlıklandığı en son kısımda ancak ve sadece birkaç satır “dış politika” bağlamını kurarak cevap vermektedir. Yazarın orada ima ettiği Öcalan’ın Suriye’den çıkması/çıkarılması ile Kürt sorununun uluslararasılaştığıdır.

Çalışmanın teorik kısmı olarak ifade edilebilecek birinci bölüm “milliyetçilik” başlığını taşımaktadır. Gellner’den Renan’a ve Hobsbawn’a; Gramsci ve Rosa Luxemburg gibi önemli bazı Marxist yazarların önemli çalışmalarına dayanılarak hazırlanmış olan bu bölümde esas olarak varılan sonuç; “milliyetçilik ile millet arasında niteliksel bir fark olduğu” yönündedir. Yazar, özetle, milliyetçilik üzerine yapılmış çalışmalardan yola çıkarak millet ile milliyetçilik arasındaki ayrımı ideoloji dolayısıyla belirginleştirip milliyetçiliği bir kurgu neticesinde varılan bir aşama olarak tespit etmektedir. Oldukça geniş ve teorik bir çerçevede ele alınmış olan bu bölüm, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde “PKK milliyetçi bir örgüt değildir” argümanına yaslanmak için yazılmış gibidir. Keza, milliyetçilik ile etniklik arasında mesafe olduğu yönündeki açıklamalar lehinde taraf olan yazar, milliyetçilik ile ulusal narsizm arasında bir ilişki olduğu tespitinden hareketle Öcalan’ın Kürt toplumuna yönelik söylediği “alçaltıcı ifadelerden dolayı” (mealen) “bu örgütün milliyetçi olamayacağı” sonucuna varmaktadır (s.340-341-342).

Bu bağlamda, örgüt siyasasını ve/veya sosyolojisini sarmalamayan; dahası, çalışmada ilişkisiz bir “ideolojik durumun” oldukça geniş teorik bir tartışma zemininde yer bulması ilk bakışta birçok okur açısından yadırgatıcı bulunulabilir.

İttihat Terakki'den milli mücadeleye dek resmi ideolojinin geliştiği süreci çeşitli alt başlıklar altında ele alan ve “Türkiye'nin Kürt Meselesi'nin Tohumları” başlığını taşıyan ikinci bölüme geçerken; yazar son tahlilde, “Türk milletinin yaratılmasıyla Kürt meselesinin yaratılması arasında bir koşutluk olduğu” yönünde önemli bir sonuca varmaktadır (s. 104). Yazar ikinci bölümde, Bernard Lewis gibi kimi oryantalist yazarların yazdıklarına da müracaat ederek ilk Türk milliyetçisi örgütlenmeler hakkında önemli aktarımlar yapmaktadır. Ayrıca, Lozan'a kadar ‘Türkiye’ kelimesinin kullanılmaktan kaçınıldığı iması (s. 127) dönemin yönetici kadrosunun pragmatizmini vurgulamak/görmek açısından dikkate değer bir tespittir. Yazar, cumhuriyetin ilanına kadarki resmi tutumu “pragmatizm” imasıyla kodlarken; cumhuriyet sonrası tutumu ise “kimler nasıl Türk olacaktır?” sorusuna aranan cevap bağlamında izlemektedir. Bu bağlamda İnönü ve Mahmut Esat Bozkurt'un “milliyetçi tonu yüksek” çeşitli konuşmalarına ve demeçlerine atıf yapmaktadır. Cumhuriyet sonrası resmi tutumu izlerken Mustafa Kemal'in meşhur “ne mutlu Türküm diyene” sözünü de hatırlatarak Osmanlı'nın köklü ‘devşirme’ ve ‘dönme’ geleneğinin yeni dönemde bu formülasyon ile sürdüğüne ve aradaki sürekliliğe dikkat çekmektedir (s. 133-134).

Üçten yediye kadar olan bölümlerin kendi aralarında en ilişkili bölümler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bölümlerde PKK'nin inşasından bugüne geçirdiği “dönüşümler” ele alınmakta; yazar “alan/saha çalışması” olarak ifade edilebilecek görüşmeler ve gözlemlerine de yer vermektedir.

Sonuç ve Sonsöz bölümleri büyük oranda çalışmanın özeti niteliği taşımakla birlikte sıçramalı fikirlerden oluşmaktadır. “Bu alandaki boşluğu dolduracağım” imasında ve iddiasında bulunan ve otuz yıllık bir mücadele tarihini akademik bir çalışmanın merkezine koyma cesareti

gösteren bu kapsamdaki bir çalışmadan kuşkusuz esaslı bir-kaç öngörüde bulunması beklenebilir. Bu beklentiye ilişkin ilk ciddi işaretleri Sonsöz’de “kesişme noktasındaki kader” alt başlığın sıkıştırılmış birkaç sayfada bulabiliyoruz. “Kader” ironisiyle başlıklandırılmış olan bu birkaç sayfalık “öngörü”nün ne olduğunu okuyucunun merakını uyandırması için açmamakta yarar var; ancak bu birkaç sayfalık öngörüde bugün artık bir sır olmayan Kürt legal ve illegal siyasetinin asıl hareket noktasını belirleyen “özerklik” tartışmalarının bulunmadığının da altını çizmek gerekiyor. Keza, Önsöz’deki “güncelleme” notu da hatırlanırsa, bu çalışmanın en önemli eksiklerinden biri, Türkiye Kürtlerinin önemli gündemlerinden biri olan “özerklik” meselesini ıskalamamış bile olmasıdır.

Türkiye’nin Kürtleri başlığını taşıyan kitabın yöntem ve perspektifinin sıradışılığının zorlaması sonucu kritik boyutu ‘zorunlu olarak’ bir miktar öne çıkan bu kısa tanıtım yazısının son sözünü kitapta anlatılmak istenileni önemli oranda karşılayacağı düşüncesiyle Paulo Freire’in mükemmel anlatısına bırakmayı uygun buluyorum. Freire, *Ezilenlerin pedagojisi* ismini taşıyan eserinde şu önemli sosyo-politik tespiti yapmaktadır: “Şiddet; ezen, sömüren, ötekileri kişi saymayanlarca başlatılır; yoksa ezilen, sömürülen, kişi sayılmayanlarca değil. Antipatiyi başlatanlar, seilmeyenler değildir, sadece kendilerini sevdiği için aslında sevmeyi beceremeyenlerdir. Terörü başlatan; çaresizler, teröre maruz kalanlar değil, iktidarı sayesinde ‘hayatın reddedilmişlerini’ ortaya çıkaran somut durumu yaratan tedhişçilerdir. Despotizmi başlatan, zulmedilenler değil, onlardan insanlığı esirgeyenlerdir.” (s. 33-34).

Yrd. Doç. Dr. Servet GÜN
Tunceli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi-ÇEKO

Yayın İlkeleri

1. Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Güz ve Bahar dönemlerinde olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan hakemli akademik bir dergidir. Dergide sosyal bilimler alanında daha önce yayımlanmamış özgün telif ve yabancı dillerde yayımlanmış makale çevirileri, sadeleştirmeler, kitap, tez, konferans ve sempozyum değerlendirmeleri ile bilimsel röportajlar yayımlanır.
2. Dergiye gönderilecek makaleler (tercüme ise tercüme edilen metinle birlikte) sbd@tunceli.edu.tr adresine yazarın adı, akademik unvanı, ilgili olduğu kurum, yazışma adresi, telefon numarası ve e-posta adresi eklenerek gönderilmelidir. İlk defa yazı gönderenlerin kısa özgeçmişlerini de ilave etmeleri gerekmektedir.
3. Makaleler .doc veya .odt formatında kenar boşlukları 2,5 cm olacak şekilde A4 sayfasına, 1, 5 cümle aralıklı, 12 punto Times New Roman karakterleri ile sağa ve sola dayalı (bloklanmış) olarak yazılır. Dipnotlar ise 10 puntoda yazılır. Makale başlığı iki satırı geçmeyecek şekilde 12 punto büyük ve koyu harflerle sayfa ortalanarak, ara başlıklar ise koyu harflerle 12 puntoda sola bitişik yazılır.
4. Makaleler en fazla 7.500; kitap, tez, konferans ve sempozyum değerlendirmeleri ise en fazla 1.500 kelime olması beklenir. Söz konusu boyutların aşılması halinde makalenin mevcut haliyle yayımlanıp yayımlanmamasına yayın kurulu karar verir.
5. Atıf yapılan eserler APA ya da Chicago alıntılama kurallarına uygun bir şekilde dipnotlarda belirtilmelidir. Eserler ilk alıntıda yazarın adı ve soyadını içeren tam künyeleriyle; sonraki alıntılarda ise yazarın sadece soyadı ve eser ismi uygun biçimde kısaltılıp verilir. Makaleler tırnak işareti arasında Dergi ve kitap adları ise italik (egik) yazı ile gösterilir.
6. Makalenin sonunda kaynakça olarak sadece makalede yararlanılan kaynakların tümü yazar soyadı, yoksa eser adına göre alfabetik sıralanmalıdır. İnternet kaynakları kaynakçanın en sonunda erişim tarihi belirtilerek eklenir.
7. Metnin başında 150 kelimeyi aşmayacak bir Özet, Anahtar Sözcükler (en fazla beş adet) ile makale başlığı, özet ve anahtar kelimelerin İngilizce tam çevirisi olmalıdır.
8. Çalışmalarda Türk Dil Kurumu'nun imla ve transkripsiyon kuralları uygulanır. Kelimelerin imlasında metnin tamamında birlik aranır. Latin alfabesinden başka bir alfabe ile yazılmış kelimeler ve kaynak eser künyeleri transkripsiyonu yapılarak verilir.
9. Gönderilen çalışmalar yayın kurulunca uygun bulunduğu takdirde, telifler iki, tercüme ise bir hakeme gönderilir. Telif makalelerde raporlardan birinin olumsuz olması halinde yayın kurulu çalışmayı yeni bir hakeme daha gönderir. Yayın kurulu nihai kararı verir. Yayın kurulu araştırma makaleleri dışındaki yazıları (kongre haberleri, kitap tanıtımları vb) hakeme göndermeden bizzat inceler ve kabul veya red kararı verir.
10. Kabul edilen makaleler için yazarlara telif ücreti ödenmez. Basılan dergiden iki adet gönderilir. Yazarlar eserlerinin Tunceli Üniversitesi internet sitesinde pdf formatında yayımlanmasını da kabul etmiş sayılırlar.
11. Bu dergide yayımlanan makaleler yayın kurulunun izni olmadan aynen veya kısmen bir başka eserde yayımlanamaz ve iktibas edilemez. Yayımlanan yazı ve makalelerin dil, içerik ve hukukî sorumluluğu tümüyle yazarlarına aittir.